

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Εκπαίδευση στη Σύρο

κατά την Α΄ Οθωνική περίοδο 1833-1843

Επιβλέπων Καθηγητής : Νίκος Θεοτοκάς

Καφαντάρη Αγγελική, Α.Μ. : 1112Μ033

ΑΘΗΝΑ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ	15
Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	21
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
<i>«ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ»</i>	24
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΝΕΟΣΥΣΤΑΤΟ ΚΡΑΤΟΣ	25
ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	33
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΣΤΗΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ	37
<i>Η ΔΗΜΟΣΥΝΤΗΡΗΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΣΥΡΟ</i>	
Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΑΡΡΕΝΩΝ	42
Η ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ. ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	46
Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΘΗΛΕΩΝ .	57
Η ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΘΗΛΕΩΝ. ΤΟ «ΑΝΩΤΕΡΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΟΡΑΣΙΔΩΝ»	62
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
<i>«Η ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΣΥΡΟ»</i>	66
ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΕΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ	67
ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΣΥΡΟ	72
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	88
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	92

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η εκπαίδευση στη Σύρο κατά την Α΄ οθωνική περίοδο (1833-1843). Πιο συγκεκριμένα η διαδικασία θεμελίωσης, οικοδόμησης και λειτουργίας της με την ουσιαστική συμμετοχή των ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων.

Το ερευνητικό αντικείμενο της εργασίας ορίζεται ουσιαστικά από τη διερεύνηση και καταγραφή της συμβολής τόσο της συριανής κοινωνίας όσο και των προτεσταντών ιεραποστόλων στη διαδικασία διαμόρφωσης ενός βασικού συντελεστή λειτουργίας όπως ήταν η εκπαίδευση. Περαιτέρω επιχειρείται η κριτική προσέγγιση της ανάδειξης των συνθηκών, μέσα από τις οποίες ορθώνεται η διαδικασία της άρτιας εκπαιδευτικής οργάνωσης αλλά και των λόγων που ωθούσαν την τοπική κοινωνία να προχωρήσει στην ουσιαστικότερη ενίσχυση του εκπαιδευτικού σχηματισμού. Επιπλέον διερευνάται και ο ρόλος των ιεραποστόλων στο σχηματισμό αυτό. Η εκπαίδευση των καθολικών δεν εμπίπτει στην προβληματική μας, καθώς η ανάπτυξη των καθολικών εκπαιδευτηρίων πραγματοποιήθηκε μετά το 1843.

Το ιστορικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο κινήθηκε η εργασία μας, είναι ο ιστορικός 19ος αιώνας και συγκεκριμένα η Α΄ οθωνική περίοδος, μία περίοδος κατά την οποία διαμορφώνεται η πρώτη ελληνική κρατική οντότητα. Αναφορικά με τα χρονικά όρια της μελέτης μας πρέπει να επισημάνουμε ότι επιλέξαμε τη

συγκεκριμένη περίοδο καθώς παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον για τους ακόλουθους λόγους: κατά την περίοδο αυτή παρατηρούνται οι πρώτες προσπάθειες για τη συστηματική οργάνωση της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, προκύπτουν τα πρώτα προβλήματα από την εφαρμογή και αναφέρονται οι ελλείψεις και οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος. Ακόμη, γιατί τάσεις και συνήθειες που μορφοποιούνται κατά την περίοδο που εξετάζουμε, κληροδοτούνται σε όλη τη μεταγενέστερη εκπαιδευτική μας ιστορία. Αντίστοιχα, το γεωγραφικό πλαίσιο σχετίζεται με τη γεωγραφική και οικονομική ιδιοτυπία της Ερμούπολης της Σύρου, με τις «ιδιαιτερότητες» της συριανής κοινωνίας αλλά κυρίως με την πρωτοπορία της στην εκπαιδευτική δραστηριότητα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην Ελλάδα της οθωνικής εποχής, το 1832 με το σχηματισμό του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους δημιουργήθηκε ένα εθνικό οικονομικό σύνολο. Στο νεοσύστατο κράτος, η ναυτιλία απορροφούσε το μεγαλύτερο μέρος των επενδυμένων κεφαλαίων. Το διαμετακομιστικό εμπόριο, το οποίο με έδρα τη Σύρο γνώρισε σημαντική πρόοδο μέχρι το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου, αποτέλεσε τη βάση της ανάπτυξης του ελληνικού εμπορικού ναυτικού.

Έτσι, η Σύρος, αποτέλεσε το σπουδαιότερο οικονομικό κέντρο της χώρας για μια ορισμένη περίοδο της ελληνικής ιστορίας. Υπήρξε η πύλη διείσδυσης των βιομηχανικών προϊόντων της δυτικής Ευρώπης στην τεράστια αγορά της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Διαμορφώθηκε σε οικονομική πρωτεύουσα του ανεξάρτητου κράτους και σημαντικότερο εμπορικό κέντρο του χώρου της Ανατολικής Μεσογείου. Έγινε η φυσική γέφυρα στις ανταλλαγές εμπορευμάτων ανάμεσα σε ανατολή και δύση¹. Τότε αναπτύχθηκε και εδραιώθηκε ένα επιχειρηματικό πνεύμα που ανέδειξε την Ερμούπολη ως «το πρώτο-και το μόνο, στο πρώτο μισό του αιώνα- αστικό κέντρο της Ελλάδας με την πλήρη σημασία του όρου: με μια οικονομία αγοράς ανεπτυγμένη και κυρίαρχη, με νέες σχέσεις παραγωγής και με διαφοροποιημένη κοινωνική δομή»².

¹ Β. Καρδάσης, *Σύρος, σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου (1832-1857)*, Αθήνα 1987, σελ. 19-23.

² Χ. Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1986, σελ. 88.

Η Ερμούπολη της Σύρου είναι μια πόλη ιδιότυπη. Η ιδιοτυπία της έχει ως αφετηρία τα χωροχρονικά πλαίσια της δημιουργίας της πόλης. Κύριος άξονας αυτού του ιδιαίτερου χαρακτήρα της είναι η συγκυρία. Γύρω από αυτήν περιστρέφεται ολόκληρη η ιστορία της πόλης και αυτή προσδιορίζει συνήθως τους όρους λειτουργίας της κοινότητας αλλά και τη νοοτροπία των κατοίκων της, μια νοοτροπία εκδυτικισμού στα ήθη, στην αρχιτεκτονική, στην αναψυχή και στην εκπαίδευση. Ωστόσο οι οικονομικές δραστηριότητες διαφοροποιούν σε μεγάλο βαθμό την πόλη από το υπόλοιπο κράτος. Δεν είναι όμως, μόνο η εισροή κεφαλαίων και η συσσώρευση του πλούτου, που τη διαφοροποιεί, αλλά κυρίως η απόσπασή της από τη νεοελληνική νοοτροπία της εποχής, από τον επαρχιωτισμό, τον προστατευτισμό και την εσωστρέφεια που τη χαρακτήριζαν.

Σύμφωνα με τον Γ.Β. Δερτιλή, ο οποίος προλογίζει το βιβλίο του Β. Καρδάση Σύρος, σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου : « Η Σύρα δεν επιδέχεται καμία θεωρητική απλούστευση, δεν υποκύπτει σε κανένα πρότυπο, ακριβώς επειδή στο έδαφος της, μεταίχμιο δύο κόσμων, συναντώνται και αναμετρούνται δυνάμεις και λειτουργίες, ιδεολογίες και ρεύματα πολλαπλών προελεύσεων και προορισμών: εσωτερικό και διεθνές εμπόριο, ελληνική, οθωμανική και παγκόσμια αγορά, οθωμανική ξυλεία και μέταξα, στάρι από τον Δούναβη και την Ουκρανία, υφάσματα και μεταλλουργικά από την Αγγλία, ασημένια δραχμή, κίβδηλα οθωμανικά νομίσματα, δουκάτα και δολάρια, τραπεζογραμμάτια της εθνικής και συναλλαγματικές πληρωτές στο Λονδίνο, στη Μασσαλία, στην Οδησό, μεγαλοαστοί επιχειρηματίες που έχουν πατρίδα τη μεσόγειο, χτίζουν τη νεοκλασική Ερμούπολη, περιφρονούν τους σταφιδέμπορους της Πάτρας, καθυβρίζουν την Εθνική Τράπεζα και αδιαφορούν για το ελληνικό κράτος..... Τι ήταν η Σύρα πριν από τα 1820, 1830, πριν να συγκεντρώσει

αναπάντεχα ένα κάποιο κεφάλαιο σε χρήμα και σε επιχειρηματική πείρα; Ένα μικρό, τοπικό εμπορικό κέντρο»³. Η Σύρος ήταν πράγματι ένα σταυροδρόμι, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Κυριολεκτικά: γεωγραφική διασταύρωση. Μεταφορικά: διασταύρωση θεωριών και μεθόδων.

Η πύκνωση των μετακινήσεων και των ανταλλαγών γεννά νέες ανάγκες επικοινωνίας και διαχείρισης. Η βελτίωση των συνθηκών ζωής εξασφαλίζει εκείνο το χρονικό πλεόνασμα που είναι απαραίτητο ώστε να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον για όσα ξεπερνούν την άμεση ικανοποίηση των βασικών βιοτικών αναγκών. Οι επαφές με τη Δύση διευρύνονται με φορείς τους εμπόρους, τους ναυτικούς και τους λογίους. Όλα αυτά συντείνουν στη δημιουργία μιας κοινωνικής συνείδησης ως προς την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης και παράλληλα στην ανάδειξη του σχολείου σε κατεξοχήν μέσο για τη διάδοση της παιδείας σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού⁴.

Η εκπαίδευση⁵, είναι ένα φαινόμενο που βρίσκεται σε αιτιώδη σχέση με την εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα. Η ακαμψία οποιουδήποτε παγιωμένου κοινωνικού συστήματος διαιωνίζει αναγκαστικά και τη στατικότητα του εκπαιδευτικού οικοδομήματος. Οι μηχανισμοί, που αποβλέπουν στη διατήρηση της σταθερότητας των κοινωνικών δομών, αναπαράγουν αντίστοιχους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς. Η μεταβλητότητα των εκπαιδευτικών πραγμάτων εξαρτάται από την ύπαρξη ή μη κοινωνικών πιέσεων. Και η εκπαίδευση είναι ευαίσθητος δέκτης

³ Β. Καρδάσης, *ό.π.*, σελ. 9.

⁴ Ε. Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης 1821-1929. Από τις προδιαγραφές στον Προγραμματισμό*, (ΙΑΕΝ), Αθήνα 1988, σελ. 13,14.

⁵ Ειδικότερα η εκπαίδευση ορίζεται ως η ενδοσχολικά ελεγχόμενη παιδεία ως η θεσμοθετημένη παιδαγωγική και μορφωτική διαδικασία που στοχεύει στη μεθοδική μετάδοση γνώσεων και αξιών για την ένταξη των ατόμων στο κοινωνικό σύνολο, ως το σύνολο -δηλαδή- των συστηματοποιημένων ενεργειών και πολύτροπων μέσων που συμβάλλουν στην καθόλου διαπαιδαγώγηση σύμφωνα με συγκεκριμένους σκοπούς και ορισμένα ιδανικά. Είναι, συγκεκριμένα, η κατευθυνόμενη διαδικασία που διαμορφώνει χαρακτήρες και προσωπικότητες. Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002, σελ. 19.

των πιέσεων αυτών και των πολλαπλών προβληματισμών που δημιουργούν. Σε αυτό το πλαίσιο η «ιδιαιτερότητα» της συριανής κοινωνίας επηρεάζει και την «ιδιαιτερότητα» της εκπαίδευσης.

Μια υπόθεση που μπορούμε να κάνουμε για την ιδιοτυπία της εκπαίδευσης στη Σύρο είναι ότι η εκπαίδευση δεν είναι αποκομμένη από τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της περιοχής ή και των στάσεων των κατοίκων της. Έτσι, το κοινωνικό και οικονομικό status της οικογένειας προσδιορίζει και τη φιλοδοξία για κοινωνική άνοδο και επαγγελματική εξέλιξη. Αυτό με τη σειρά του εξαρτάται από άλλες παραμέτρους μείζονος σημασίας, όπως είναι το εμπόριο, η βιοτεχνία, και τις εν γένει κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες, οι οποίες και απαρτίζουν τον κοινωνικό ιστό.

Κατά την οθωνική περίοδο στο ελληνικό κράτος λειτούργησαν και οι τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης: η Πρωτοβάθμια, η Δευτεροβάθμια και η Τριτοβάθμια. Κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα είναι ανάλογη με την ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών, με την ηλικία τους και τη στάθμη της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Μπορεί θεσμικά οι πύλες της εκπαίδευσης να ανοίγουν και για αγόρια και για κορίτσια, όμως ουσιαστικά η στοιχειώδης εκπαίδευση παρέμενε μάλλον γένους αρσενικού. Κατά τη γνώμη μας, στη συνείδηση της κοινωνίας η παιδεία των κοριτσιών δεν ήταν πρώτη προτεραιότητα και για το λόγο αυτό «αφέθηκε» στην ιδιωτική εκπαίδευση. Η γυναικεία εκπαίδευση υπηρετήθηκε κατά μείζονα λόγο από τους ιεραποστόλους και από ορισμένες ελληνίδες εκπαιδευτικούς που κινήθηκαν πρωτοβουλιακά και ενίοτε ενισχύθηκαν οικονομικά από ενδιαφερόμενους παράγοντες.

Είναι ευνόητο ότι η γυναικεία εκπαίδευση δεν μπορεί να απομονωθεί από τα άλλα κοινωνικά φαινόμενα και από τις κυρίαρχες αντιλήψεις κάθε εποχής απεναντίας ακολουθεί κάθε φορά το πνεύμα και το κλίμα των αντιλήψεων, που δεσπόζουν σχετικά με τον κοινωνικό ρόλο και την κοινωνική θέση της γυναίκας⁶.

Στο πλαίσιο των πατερναλιστικών κοινωνιών που κυριαρχούν στην Ευρώπη έως και τον 20^ο αιώνα είναι αναμενόμενο ή τουλάχιστον ερμηνεύσιμο το γιατί η εκπαίδευση των γυναικών δεν γίνεται ουσιαστικά επί ίσοις όροις και κινείται, κατά κανόνα, αν όχι στο περιθώριο, πάντως στις παρυφές ή και στη μεσοστάθμη των κοινωνικών και κρατικών, δομών. Η κυρίαρχη κοινωνική τάξη διακρίνει τους ανδρικούς από τους γυναικείους ρόλους τόσο στην οικογενειακή εστία όσο και στο χώρο εργασίας όπου οι αναγνωριζόμενες «θέσεις», οι ανατιθέμενες εργασίες και οι διαφοροποιούμενες κατά φύλο αμοιβές επιβεβαιώνουν τη διαφορετική αντιμετώπιση των δύο φύλων. Κατά λογική ακολουθία, η εκπαιδευτική πολιτική χαράσσεται επηρεαζόμενη άτυπα ή επίσημα από τον συγκεκριμένο παράγοντα κατά τρόπο συνήθως αποφασιστικό. Το τρίπτυχο γυναίκα αφοσιωμένη στα «του οίκου», γυναίκα υπάκουη σύζυγος-μητέρα, γυναίκα πλήρης της προς τον Θεόν ευσεβείας, δίνει το χαρακτήρα της αναπαραγωγής του κοινωνικού πρότυπου, τονίζοντας ή έστω επιβεβαιώνοντας την ετερότητα των κοινωνικών ρόλων⁷.

Στην ιδιωτική εκπαίδευση πρωταγωνίστησε ο Προτεσταντισμός. Στην οθωνική περίοδο μορφοποιείται η τακτική της Προτεσταντικής ιεραποστολής στο νεοσύστατο ελληνικό

⁶ Αλεξ.Λαμπράκη - Παγανού, *Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων κατά την Οθωνική περίοδο*. Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα, 1988, σελ. 1.

⁷ Α. Πετρόγιαννη, *Η Μέση εκπαίδευση κατά την Οθωνική περίοδο*, Διδακτορική Διατριβή, Johannesburg, 2005, σελ. 90-91.

κράτος κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ατόνησαν πλήρως οι άλλες δύο σχετικές δραστηριότητες που αφορούσαν στην έκδοση-κυκλοφορία βιβλίων καθώς και θρησκευτικά κηρύγματα⁸. Προσπάθησαν, μάλιστα, να ενσωματώσουν στην εκπαιδευτική δραστηριότητα που ανέπτυξαν τις επαφές τους με την αυτοδιοικητική εξουσία, τις «φιλανθρωπικές» κινήσεις με διανομή στο λαό χρωστών και διανομή δωρεάν φυλλαδίων και άλλου θρησκευτικού έντυπου υλικού, όπου αυτό ήταν δυνατόν⁹.

Η στρατηγική που έπρεπε να ακολουθηθεί από τους προτεστάντες, ήταν ότι μέσω της εκπαίδευσης των παιδιών¹⁰ και ιδιαίτερα των κοριτσιών, σύμφωνα με τις τότε σύγχρονες αντιλήψεις του διαφωτισμού και του Ευαγγελίου¹¹, θα μπορούσε να δημιουργηθεί κατάλληλος πυρήνας αναμόρφωσης της ελληνικής κοινωνίας, με αποτελέσματα θρησκευτικά, πολιτικά και οικονομικά, τα οποία θα φαίνονταν στο μέλλον.

Ο τρόπος δράσης των ιεραποστολικών εταιριών περιελάμβανε αρχικά εξερευνητικές περιοδείες στις περιοχές που εντάσσονταν μέσα στον προγραμματικό σχεδιασμό τους, για τη συλλογή κάθε είδους πληροφοριών κατάλληλων για τη χάραξη της ιεραποστολικής στρατηγικής. Στη συνέχεια η διαδικασία ήταν συνήθως πανομοιότυπη. Έρχονταν σε επαφή με την τοπική εξουσία, τις αποικιακές ή τις προξενικές Αρχές, προσπαθώντας

⁸ J. A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990, σελ. 347.

⁹ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα: η περίπτωση του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου Σύρου (1830-1877)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2002, σελ. 31-32, 41-43.

¹⁰ Οι ιεραπόστολοι πίστευαν ότι τα παλαιού τύπου σχολεία έπρεπε να καταργηθούν γιατί στα σχολεία αυτά χρησιμοποιούνταν βιβλία στα αρχαία ελληνικά, τελείως ακατάλληλα για τα παιδιά, αφού το μόνο πράγμα που μάθαιναν ήταν η ανάγνωση. Πίστευαν ότι η συνήθεια που είχε επικρατήσει στην Ανατολή τα παιδιά να διαβάζουν χωρίς να καταλαβαίνουν ώστε να λειτουργεί η σκέψη, ήταν καιρός να σταματήσει για να μπορούν τα βιβλία να ασκούν κάποια επιρροή. Σ. Ν. Παπαγεωργίου, *Αμερικανοί Ιεραπόστολοι στην Ελλάδα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 2001, σελ. 64.

¹¹ Σιδ. Παχουνδάκης, «Η δημιουργία δημόσιας ταυτότητας των Ευαγγελικών στην Ελλάδα μέσω της παιδείας από το 1821 και μετά. Η σημασία της εκπαίδευσης και των εκδόσεων στους Διαμαρτυρόμενους», σελ. 10.

να ανιχνεύσουν τις διαθέσεις τους και ταυτόχρονα να τους προσεταιριστούν στην ιεραποστολική υπόθεση. Κατόπιν πραγματοποιούσαν φιλανθρωπικές επιδείξεις με τη διανομή τροφής και ρουχισμού στο λαό, ενώ στη συνέχεια χρησιμοποιούσαν το κήρυγμα, τη διάδοση θρησκευτικών φυλλαδίων και την πώληση βιβλίων ή Βίβλων σε μειωμένες τιμές.

Τα επόμενα βήματα ήταν πάντοτε η ίδρυση σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης ή η ενίσχυση αυτών που ήδη υπήρχαν, εξεύρεση ιθαγενών δασκάλων και η σεμιναριακή τους επιμόρφωση, καθώς και η ίδρυση ανώτερων σχολείων και τυπογραφείων¹² αφού από την εποχή του Λούθηρου η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση είχε προσλάβει τα χαρακτηριστικά μιας θρησκείας του έντυπου λόγου και η γνώση και κατανόηση της Βίβλου απαιτούσε τη συνδρομή της εκπαίδευσης¹³.

Τα σχολεία της Ερμούπολης ήταν φημισμένα για το υψηλό τους επίπεδο και δέχονταν μαθητές από πολλά μέρη της Ελλάδας και πέραν αυτής. Η εκπαιδευτική δραστηριότητα συμπεριέλαβε από νωρίς και τα κορίτσια. Δημοσυντήρητα εκπαιδευτικά ιδρύματα άρχισαν να ανεγείρονται μέσα στον οικιστικό ιστό της πόλης από το 1828, όπως ήταν τα Αλληλοδιδασκτικά και Ελληνικά σχολεία αγοριών και κοριτσιών, τα Νηπιαγωγεία, το Γυμνάσιο, η «Ανωτέρα Δημοτική Σχολή Κορασίων» από την οποία αποφοιτούσαν και δασκάλες, η Ιερατική Σχολή, η «Σχολή Απόρων

¹² Ο αιδεσιμώτατος Ch. Williamson γράφει σε επιστολή του: «Σε δύο ακόμη σημαντικούς τομείς πρέπει να επιτείνουμε τις προσπάθειές μας. Ο πρώτος είναι η παιδεία, ο άλλος οι μεταφράσεις, όχι της Αγίας Γραφής, αυτό ήδη έχει γίνει, αλλά όλων των άλλων θρησκευτικών βιβλίων και φυλλαδίων. Με ένα ευρύ πρόγραμμα εκτύπωσης όλων αυτών είναι σαν να ποτίζουμε με το Λόγο του Θεού αυτά που σπείραμε ώστε να μας δώσουν πλούσια Χριστιανική σοδειά.». Σ. Ν. Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σελ. 48.

¹³ Σε κάποιες περιοχές, παράλληλα με τα σχολεία και τα τυπογραφεία, λειτουργούσαν νοσοκομεία ή βιοτεχνικά πάρκα για την περίθαλψη και την τεχνική εκπαίδευση των κατοίκων. Αντ. Σμυρναίος, *ό.π.*, σελ. 29.

Παίδων» κ. ά. Παράλληλα, λειτουργούσαν διάσημα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, όπως το «Ελληνικόν Λύκειον» του Χρ. Ευαγγελίδη, το «Ελληνικόν Παιδαγωγείον» του Ι. Βαλέττα και το «Εμπορικόν Εκπαιδευτήριον» του Π. Αντωνιάδη, αλλά και άσημα μικρά ιδιωτικά σχολεία και γραμματοδιδασκαλεία

Ιδιαίτερη μνεία, επίσης, πρέπει να γίνει για τα σχολεία των προτεσταντών ιεραποστόλων, που έφτασαν στο νησί το 1828 με σαφή στόχο τον προσηλυτισμό της ελληνικής νεολαίας, των οποίων όμως η συμβολή στην εγγραμματοσύνη των κατοίκων ήταν αναμφισβήτητη. Το «Φιλελληνικό Παιδαγωγείο», ένα ίδρυμα που λειτούργησε στην πόλη για μισό αιώνα περίπου, αποτελεί τη χαρακτηριστικότερη περίπτωση¹⁴.

Επιπλέον σε καμιά άλλη ελληνική πόλη της εποχής δεν υπήρχαν τόσοι πολλοί δάσκαλοι για ιδιαίτερα μαθήματα, προγυμναστές των μαθητών του Γυμνασίου αλλά και ξένοι, Ιταλοί, Γάλλοι και Ελβετοί, που δίδασκαν ξένες γλώσσες, μουσική, χορό και ζωγραφική. Στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της πόλης, τέλος, συνεισέφερε και η πληθώρα των τοπικών εφημερίδων, τα βιβλιοπωλεία, τα τυπογραφεία, το θέατρο και κάποιες εφήμερες φιλολογικές λέσχες, όπως το «Ελληνικόν Μουσείον» (1834-1840)¹⁵. Αυτή η συμπύκνωση των ποικίλων εκπαιδευτικών λειτουργιών συγχρονιζόταν ιδιαίτερα με την εξαιρετική χωροχρονική συμπύκνωση της ίδιας της ιστορίας της πόλης.

Η ιστορία και η πορεία της εκπαίδευσης στο νησί της Σύρου κατά την Α΄ οθωνική περίοδο δεν έχει ως τώρα αποτελέσει αντικείμενο έρευνας.

¹⁴ Αντ. Σμυρναίος, *ό.π.*, σελ. 118.

¹⁵ Αντ. Σμυρναίος, «Ο χρησιμοθηρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης στην Ερμούπολη (1830-1880): Η ιχνηλασία του μέσα από τις επιστολές του Νικόλαου Δραγούμη», σελ.3

Η ίδρυση και λειτουργία των πρώτων αλληλοδιδασκτικών και ελληνικών σχολείων, το ΑΔΗΣΚ, το Γυμνάσιο, το Φιλελληνικό Παιδαγωγείο στην Ερμούπολη της Σύρου κατά την Α΄ οθωνική περίοδο, το μαθητικό τους δυναμικό, τα προγράμματα, οι εξετάσεις, σε συνδυασμό με τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες είναι μερικά από τα βασικά ερωτήματα, στα οποία προσπαθεί να δώσει απάντηση η παρούσα μελέτη.

Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στην εξέλιξη και ανέλιξη των εκπαιδευτικών ζητημάτων προβάλλει έντονος, ιδιαίτερα μετά τη δημοσίευση του αφορώντος σε αυτή θεσμικού πλαισίου και των αντίστοιχων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης. Στόχος της εργασίας είναι να εξετάσει κατά πόσο ασκεί κυριαρχικό ρόλο η τοπική αυτοδιοίκηση στην εξελικτική πορεία των εκπαιδευτικών πραγμάτων. Πόσο αποτελεσματικά μπορεί να λειτουργήσει το αποκεντρωμένο εκπαιδευτικό σύστημα όταν η δημοτική αρχή είναι ευαίσθητη στα θέματα της παιδείας;

Θα προσπαθήσουμε επίσης μέσα από τη μελέτη του θέματος να αναδείξουμε απαντήσεις σε ερωτήματα όπως:

- Ποια ήταν η κατάσταση της εκπαίδευσης, ποια η θεσμική δυναμική στη μελετώμενη περίοδο;
- Υπάρχει διάκριση στην περίοδο αυτή της Εκπαίδευσης των Ελλήνων από εκείνη των Ελληνίδων; Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων είναι κατά μείζονα λόγο δημόσια ή ιδιωτική και για ποιους συγκεκριμένους λόγους;
- Ποιές ήταν οι αντιλήψεις της συριανής κοινωνίας για τη γυναικεία εκπαίδευση; Ήταν η παιδεία των κοριτσιών στη συνείδηση των Ερμούπολιτών πρώτη προτεραιότητα;
- Ο φιλελευθερισμός των Προτεσταντών, η πίστη τους στη γυναικεία εκπαίδευση, η εμμονή τους στην ίδρυση σχολείων θηλέων ανεξάρτητα από τους λανθάνοντες

σκοπούς τους, λειτούργησε ως θετικό ερέθισμα για τη γυναικεία εκπαίδευση στη Σύρο; Ποιοι διαμεσολαβητικοί φορείς και ποιοι μηχανισμοί διευκόλυναν το εκπαιδευτικό έργο των Προτεσταντών;

Η τεκμηρίωση της εργασίας αυτής στηρίχτηκε στη χρησιμοποίηση διαθέσιμου αρχειακού υλικού. Πιο συγκεκριμένα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στο Ιστορικό Αρχείο Σύρου, στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), και στην Εθνική ψηφιακή βιβλιοθήκη Ελλάδας. Επιπλέον έγινε χρήση της βιβλιογραφίας της εποχής και σύγχρονης, έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου, άρθρων και περιοδικών. Σημειώνεται ότι διατίθενται έρευνες και αναφορές για την ιστορία της εκπαίδευσης στην Ερμούπολη της Σύρου, καθώς και αποσπασματική εξέταση και παρουσίαση συγκεκριμένων εκπαιδευτηρίων, ενώ δεν έχει παρουσιαστεί μελέτη για την εκπαιδευτική δραστηριότητα στη Σύρο κατά την πρώτη δεκαετία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, η οποία να φωτίζει και τους κοινωνικούς και ιδεολογικούς παράγοντες που στήριζαν και προωθούσαν αυτή τη δραστηριότητα. Οι σημαντικότερες συμβολές είναι εκείνες του Τιμ. Αμπελά¹⁶, του Ανδρ. Δρακάκη¹⁷, του Λ. Μπίστη¹⁸, Δ. Βικέλα¹⁹, του Ανδρ. Χούμη²⁰, του Στυλ. Κορρέ²¹, του Ι.Α.Θωμόπουλου²², της Αλ.Λαμπράκη - Παγανού²³, του Αντ. Σμυρναίου²⁴ και του Δ. Πολέμη²⁵.

¹⁶ Τιμ. Αμπελάς, *Ιστορία της νήσου Σύρου*, Ερμούπολις 1874.

¹⁷ Ανδρ. Δρακάκης, *Ιστορία του οικισμού της Ερμούπόλεως*, τ. Α΄-Β΄, Αθήνα 1979.

¹⁸ Λ. Μπίστης, *Η οργάνωση του κράτους εις τας Κυκλάδας από του 1821-1845*, (Παιδεία), Κυκλαδικά θέματα έτος Γ΄, τεύχος 16-17.

¹⁹ Δ. Βικέλας, «Η ζωή μου», Αθήνα 1908.

²⁰ Ανδρ. Χούμης, «Συριανά παλαιά», εφημερίδα Ήλιος.

²¹ Στυλ. Κορρές, Τα κατά την ίδρυσιν του Γυμνασίου Σύρου, Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, 1962.

²² Ι. Α. Θωμόπουλος, *Η ιστορική πορεία του Γυμνασίου Σύρου*, Εν Σύρω 1962.

²³ Αλεξ.Λαμπράκη - Παγανού, *ό.π.*

²⁴ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία... ό.π.*, Αθήνα 2002.

²⁵ Δ. Πολέμης, Άγνωστα Μονόφυλλα των εν Σύρω Μισσιονάριων και ειδήσεις περί του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου, περ. ο Ερανιστής, αρ. 55, τ. 1, 1972

Η εργασία μας χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος εξετάζεται η εκπαιδευτική δραστηριότητα κατά την καποδιστριακή και οθωνική περίοδο. Οι πρώτες εκπαιδευτικές προσπάθειες του Καποδίστρια που επιχειρεί εν μέρει να εφαρμόσει στην πράξη το αίτημα για γενική εκπαίδευση και των δύο φύλων, καθώς και η θεσμική κατοχύρωση της εκπαίδευσης κατά την οθωνική περίοδο. Επιπλέον παρουσιάζεται η οργάνωση και η πορεία της εκπαίδευσης των θηλέων. Ακολουθεί η διερεύνηση της δημοσυντήρητης εκπαίδευσης πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας, αρρένων και θηλέων στη Σύρο, η συμβολή του δήμου αλλά και της τοπικής κοινωνίας στην εκπαιδευτική λειτουργία, αφού πρώτα γίνει αναφορά στις οικονομικές και κοινωνικές όψεις της Σύρου, στοιχεία τα οποία επηρέασαν σε μεγάλο ή μικρό βαθμό την εξέλιξη της εκπαίδευσης στο νησί.

Στο δεύτερο μέρος περιγράφεται και προβάλλεται η εμφάνιση, η ανάπτυξη και η εξέλιξη της ιδιωτικής εκπαίδευσης, με κύριους εκφραστές τους ιεραποστόλους. Στόχος είναι να αναδειχθούν οι διαμεσολαβητικοί φορείς και οι μηχανισμοί οι οποίοι διευκόλυναν το έργο των προτεσταντών ιεραποστόλων.

Ιστορικό πλαίσιο αναφοράς

Η Ελληνική Επανάσταση αποτέλεσε γεγονός μείζονος σημασίας για την κατανόηση των τομών, των μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών οι οποίες οριοθετούν τη μακρά και ασυνεχή διαδικασία μετάβασης από την παραδοσιακή- Οθωμανική στις νεότερες-εθνικές πραγματικότητες. Με την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, εκφράστηκε η ποιοτική αλλαγή η οποία συνιστά και το μείζον γεγονός της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Διότι δια αυτής η Ελλάδα παύει πλέον να αποτελεί μια ασαφή και αόριστη γεωγραφική έκφραση στον ευρωπαϊκό χάρτη και συγκροτείται ως κράτος.

Η Ελληνική Επανάσταση είναι το τέλος και η αρχή: είναι το τέλος της μακράιωνης ιστορικής πορείας, του ορθόδοξου γένους των "Ρωμαίων- Ρωμιών" και της "Ρωμιοσύνης" και η αρχή της εθνικής ιστορίας των Ελλήνων, ως πολιτών του νεόδμητου και ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, της Ελλάδας²⁶. Όπως είχε γράψει στην εφημερίδα *Αυγή* και ο Σ. Ασδραχάς, «...αποτελεί την ευρωπαϊκότερη στιγμή της ελληνικής ιστορίας²⁷.

Η δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους κατέστρεψε το σύστημα ιεράρχησης του χώρου που ίσχυε κατά την Τουρκοκρατία και ένα νέο θεσμικό, οικονομικό και κοινωνικό δίκτυο πήρε τη θέση του και αναδιάρθρωσε το χώρο της πρώτης ελληνικής επικράτειας. Η οργάνωση της κεντρικής και περιφερειακής διοίκησης με βάση τις αρχές του συγκεντρωτισμού ήταν αναγκαία κατά την περίοδο της συγκρότησης του κρατικού μηχανισμού. Μόνο μία ισχυρή και απρόσωπη κεντρική εξουσία μπορούσε να αποδυναμώσει την τοπική ολιγαρχία, η οποία υποδαύλιζε τον άκρατο τοπικισμό και κατά συνέπεια παρέμβαλλε προσκόμματα στη δημιουργία ενός ενιαίου αστικού κράτους.

Η ενίσχυση βέβαια της αστικοποίησης αποτέλεσε μέρος του κρατικού προγράμματος για το μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας τόσο κατά την καποδιστριακή, όσο και κατά την οθωνική περίοδο²⁸. Η διακυβέρνηση του Ι. Καποδίστρια αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή προσπάθεια διοργάνωσης του ελληνικού κράτους²⁹.

²⁶ Στ. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο Έθνος, η θεμελίωση του Ελληνικού Έθνους 1821-1862*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 31.

²⁷ Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ένα ευρωπαϊκό γεγονός, επιμέλεια - εισαγωγή: Πέτρος Πιζάνιας, τρίτη έκδοση, εκδ. Κέδρος, Α.Ε., 2009, σ. 335-336

²⁸ Μαριάνθη Κοτέα, *Η συγκρότηση των Ελληνικών πόλεων 1828-1862*, Τετράδια Εργασίας Πάντειο αρ.33, Αθήνα 1999, σελ. 9.

²⁹ Οι Έλληνες, αντιμετώπισαν τον Ιωάννη Καποδίστρια, πρώην συνυπουργό Εξωτερικών του τσάρου και διπλωμάτη ευρωπαϊκής εμβέλειας, ως σωτήρα: «Το Βουλευτικόν Σώμα, το Ιερατείον, η Αντικυβερνητική Επιτροπή με τους Υπουργούς

Πρώτος φροντίζει για τη δημόσια εκπαίδευση, καταστέλλει την πειρατεία, διοργανώνει τη διοίκηση³⁰. Ωστόσο το έργο του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας διακόπηκε βίαια εξαιτίας της δολοφονίας του το Σεπτέμβριο του 1831. Η εμφύλια διαμάχη που ακολούθησε το 1832 είχε καταστροφικές συνέπειες στη διοίκηση, στην οικονομία αλλά και στην πολιτική ζωή της χώρας. Ο διοικητικός μηχανισμός αποδιοργανώθηκε πλήρως και η διακυβέρνηση της χώρας ξαναπέρασε στις τοπικές αρχές. Το οικονομικό πρόγραμμα του Καποδίστρια που βασιζόταν στην κρατική υποστήριξη δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί. Οι παλιές εχθρότητες, η πικρία και τα μίσση αναβίωσαν με αποτέλεσμα η συνεργασία μεταξύ ατόμων που ανήκαν σε διαφορετικά κόμματα να καταστεί αδύνατη³¹.

Η συνθήκη του Λονδίνου την 7ης Μαΐου 1832³² νομιμοποίησε τη διεθνή θέση και την εσωτερική πολιτική κατάσταση του ελληνικού κράτους. Οι τρεις «προστάτιδες» Δυνάμεις επέβαλαν την απόλυτη μοναρχία, με μονάρχη της επιλογής τους τον Όθωνα Α΄³³. Η Αντιβασιλεία κι ο Όθωνας όμως ουσιαστικά διατήρησαν τους στόχους της καποδιστριακής πολιτικής. Η ανοικοδόμηση της χώρας κι η ανάκαμψη της οικονομίας των

και όλος ο λαός κάθε τάξεως, άνδρες, γυναίκες, μικρά παιδιά έτρεξαν εις την Περιβόλαν όπου έμελλε να αποβιβαστεί ο Κυβερνήτης, περιμένοντες να ιδούν τον άνδρα όστις κατά την τότε ιδέαν [...] προορίσθη δια την σωτηρίαν της Ελλάδος.» Στ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 108.

³⁰ Ν. Γ. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1985, σελ. 72,73.

³¹ Μαριάνθη Κοτέα, ό.π., σελ. 19.

³² Η αντίληψη που επικρατούσε σχετικά με τη διασύνδεση της τύχης της Ελλάδος και του ξένου παράγοντα διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τη χάραξη της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Η περίοδος της Αναρχίας (Σεπτέμβριος 1831-Δεκέμβριος 1832) με τις εμφύλιες διαμάχες και τις πολιτικές τριβές είχε προκαλέσει κόπωση, ενώ η αταξία και απειθαρχία που διαδέχθηκε τη σχετικά σύντομη διακυβέρνηση του Καποδίστρια πρόβαλε έντονα το αίτημα για καταλλαγή και ενότητα. Η οικονομική δυσπραγία υπογράμμισε ακόμη περισσότερο την αναγκαιότητα για εργασία και ανάπτυξη, πρόοδο και ευημερία. Η νέα γενιά που θα μεγάλωνε σε ελεύθερο κράτος -και όχι υπό καθεστώς Οθωμανικής κατοχής- είχε να επωμισθεί, με την ενηλικίωσή της, πολλές ευθύνες. Τόνιζε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης το 1843 στους νέους: «Βλέπετε τούτο τον οντά; Είναι αστόλιστος. Καθίσματα δεν έχει, οι τοίχοι ξεροί -τούτη είν' η Ελλάδα... Εμείς εις τα 1821 εκαθαρίσαμε τον τόπο, εκουβαλήσαμε τα λιθάρια, εκτίσαμε την οικοδομή, εσείς θα εντύσετε τα γυμνά τείχη, θα φέρετε τις πολύτιμες ζωγραφιές...». Γ. Τερτσέτης, *Άπαντα*, Αθήνα 1953, σελ. 25

³³ Ν. Γ. Σβορώνος, ό.π., σελ. 73,77.

απελευθερωτικών περιοχών στο προεπαναστατικό επίπεδο παραγωγής υπήρξαν το πρώτο μέλημα του κράτους και κατά την οθωνική περίοδο. Ο απώτερος σκοπός αυτής της προσπάθειας ήταν η δημιουργία αυτόνομης εθνικής οικονομίας³⁴ και η ένταξη της στη διεθνή οικονομία εκείνης της εποχής.

Οι διοικητικοί θεσμοί, η νομοθεσία, η εκπαίδευση, η εκκλησιαστική και η στρατιωτική οργάνωση, έγιναν πεδία εφαρμοσμένης στρατηγικής σε αυτό το μετασχηματισμό³⁵. Στη διάρκεια της οθωνικής περιόδου αποκρυσταλλώθηκαν ένα νέο πολιτικό σύστημα, μια νέα οικονομία, μια νέα κοινωνία, καινούργιες πολιτισμικές αξίες. Το καθένα από τα στοιχεία αυτά ήταν καινούργιο με την έννοια ότι προϋπόθετε ανασύνθεση υφισταμένων δυνάμεων μέσα στο μεταλλαγμένο πλαίσιο που δημιούργησε ο Αγώνας³⁶. Ο Όθωνας ήλθε στις 25.1/6.2.1832 να κυβερνήσει μοναρχικά ένα χώρο οικιστικά κατερειπωμένο, με λίγες αξιοποιημένες και αξιοποιούμενες οικονομικές πηγές και με σοβαρά κοινωνικά προβλήματα (εξεύρεσης εργασίας, ασφαλούς διαβίωσης³⁷, πενίας και ένδειας).

Η Ελλάδα αποτέλεσε τυπικό παράδειγμα κράτους στο οποίο τα θεσμικά πρότυπα είχαν εξωγενή, δυτική, προέλευση και επιχειρήθηκε να εφαρμοστούν εκ των άνω. Ήταν, δηλαδή, προϊόντα επείσακτα μίας ιστορικής εξέλιξης τελείως ξένης προς την ελληνική εμπειρία. Η επαφή και η απόπειρα λειτουργικής συνοδοιπορίας αυτών των εκσυγχρονιστικών αξιών και

³⁴ Τώρα πλέον είχε γίνει η εκλογή του μονάρχη, είχαν οριστικοποιηθεί τα σύνορα του νέου κράτους κι είχε αναγνωριστεί η ύπαρξη του από τη διεθνή κοινότητα και από την αντίπαλο του Τουρκία. Επομένως όλες οι ενέργειες της βασιλικής εξουσίας έπρεπε στο εξής να συντείνουν στη θεμελίωση του νέου κράτους, δηλαδή στη δημιουργία δομών με διάρκεια. Βλέπε σχετικά :John Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση... ό.π.*, κεφάλαια Δ' και Ε'.

³⁵ Για τα ζητήματα αυτά Ν. Θεοτοκάς -Ν. Κοταρίδης, *Η οικονομία της βίας, παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα τον 19° αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006, σ. 127.

³⁶ Ι. Α. Πετρόπουλος και Α. Κουμαριανού, *Η θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους, Οθωνική περίοδος 1833-1843*, Αθήνα 1982, σελ.16.

³⁷ Τρ. Ευαγγελίδης, *Ιστορία του Κυβερνήτη Καποδίστρια και ως τα χρόνια του Όθωνα*, εκδ. Λιβάνης, Αθήνα 1966, σελ. 99

προτύπων με τις δομές μίας αγροτικής παραδοσιακής κοινωνίας υπήρξε προβληματική και επιτεύχθηκε μέσα από συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις ανάμεσα στους οπαδούς των δυτικών πολιτικών και κοινωνικών προταγμάτων και στους παραδοσιακούς φορείς εξουσίας όπου είχαν διαβλέψει ότι η εισαγωγή φιλελευθέρων αστικών θεσμών θα τους οδηγούσε στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περιθώριο. Οι δυτικού τύπου εκσυγχρονιστικοί πολιτειακοί θεσμοί θα αποδυναμωθούν από θεσμικές παρεμβάσεις της παραδοσιακής προαστιακής κοινωνίας και η τελευταία θα υποχρεωθεί να εμβολιαστεί με εκσυγχρονιστικά στοιχεία από τη Δύση. Επρόκειτο για μία στείρα σύζευξη που το αποτέλεσμα της ήταν μία "νόθα αστικοποίηση"³⁸.

Μπορεί λοιπόν οι παραδοσιακές μορφές αγροτικής παραγωγής να έχουν τον πρώτο λόγο, έχει αρχίσει όμως η διαδικασία σχηματισμού των αστικών κέντρων³⁹, τα οποία με δεδομένες και μη επαρκώς μεταβαλλόμενες τις παραγωγικές δυνάμεις δίνουν μια εικόνα μάλλον αντιπαραγωγική. Η ροή αγροτικού πληθυσμού προς τις πόλεις είναι αξιοσημείωτη, ενώ κατά μείζον ποσοστό στην σύνθεση του κατ' αυτόν τον τρόπο αστικοποιημένου πληθυσμού μετέχουν μέλη των παλαιών ηγέτιδων τάξεων των τοπικών κοινωνιών.

Το πνευματικό επίπεδο του λαού υστερεί τουλάχιστον στις πρώτες δεκαετίες⁴⁰, ο αναλφαβητισμός κυριαρχεί. Ο πληθυσμός μέσα σε τρεις περίπου δεκαετίες αυξάνεται κατά 14,56%. Τα προβλήματα παιδείας και εκπαίδευσης απασχολούν (για

³⁸ Στ. Παπαγεωργίου, ό.π.,σελ. 38-39.

³⁹ Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σελ. 16-17.

⁴⁰ Γ. Πυργιωτάκης, *Προβλήματα στην ιστορία της εκπαίδευσης των δασκάλων. Στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828-1878)*, εκδ. Χριστινάκης, Αθήνα 1981, σελ. 66-67.
Ε. Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος. Η σύγχρονη Ελλάδα*, εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976, σελ. 137-140.

διαφορετικούς σε κάθε περίπτωση λόγους) και τον αγροτικό και τον αστικό πληθυσμό⁴¹.

Αυτά τα προβλήματα θα «εκμεταλλευτούν» δυτικοί ιεραπόστολοι και θα δημιουργήσουν εστίες δράσης στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος⁴². Οι «διαφωτιστές» αυτοί θα προσπαθήσουν να αναμορφώσουν την ελληνική κοινωνία κατά τα δυτικά πρότυπα. Ο αποτελεσματικότερος τρόπος πραγμάτωσης της προσπάθειας αυτής ήταν ο δρόμος της παιδείας⁴³. Ποια όμως ήταν τα κίνητρα που οδήγησαν τους προτεστάντες να ιδρύσουν σχολεία στην επαναστατημένη και στην ελεύθερη Ελλάδα; Ποιος ο τρόπος διείσδυσής τους;

Οι αντιλήψεις που καθόρισαν τις πρακτικές των ιεραποστόλων για την Ελλάδα, ήταν το ότι είχαν να αντιμετωπίσουν μια παρηκμασμένη ελληνική κοινωνία και πολιτεία, λόγω της μακρόχρονης κατοχής της από την οθωμανική αυτοκρατορία. Επικέντρωσαν την εκπαιδευτική τους δραστηριότητα κυρίως στα κορίτσια και στους δασκάλους. Τα σχολεία τα οποία ιδρύθηκαν σε όλο τον ελληνικό χώρο δεν ήταν μόνο νηπιαγωγεία, δημοτικά και γυμνάσια, αλλά και σχολές διδασκαλισσών.

Ιστορικά οι διαμαρτυρόμενοι φαίνεται να ταυτίζονται με τις αρχές του διαφωτισμού και της διαμορφούμενης

⁴¹ Ε. Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος. Η σύγχρονη Ελλάδα*, εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976, σελ. 137-140.

⁴² Η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης καθυστέρησε για λίγο την ευρεία εφαρμογή των ιεραποστολικών σχεδίων. Το διάστημα αυτό εργάστηκαν κυρίως στα Ιόνια Νησιά, ενώ με την κατάπαυση των εχθροπραξιών και την άφιξη του Καποδίστρια η παρουσία τους άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στην Αίγινα, στις Κυκλάδες και στις ανατολικές ακτές της Πελοποννήσου. Οι Άγγλοι Hartley και Leenes, οι Γερμανοί Korck και Hildner, οι Αμερικάνοι Brewer, King, Anderson, Smith, Hill Robertson, περιφέρονταν στα απελευθερωμένα ελληνικά εδάφη, κηρύττοντας, μοιράζοντας βιβλία και φυλλάδια, ιδρύοντας σχολεία. Δ. Πολέμης, *Τα Ελληνικά έντυπα του εν Μάλτα τυπογραφείου της αγγλικανικής ιεραποστολής*, περ.Ο Ερανιστής, τομ.8,1970, σελ.153-168.

⁴³ Δ. Κανελλόπουλος, «Η εκπαίδευση των θηλέων, η δράση της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας κατά τη μετοθωνική περίοδο και η ίδρυση του Αρσακείου Πατρών», σελ. 2.

νεωτερικότητας για την θέση της γυναίκας στην κοινωνία, αλλά και με την αντίληψη ότι η γυναίκα ως μητέρα θα αποτελούσε σημαντικό παράγοντα στην πορεία της αναμόρφωσης, αναθρέφοντας τα παιδιά της με τα στοιχεία του διαφωτισμού και του Ευαγγελίου, που διδάσκονταν στα σχολεία τους. Η μητέρα, η αδελφή, η σύζυγος θα έπαιζαν πολλαπλό ρόλο επηρεασμού στο πλαίσιο της οικογένειας και της ανατροφής παιδιών, και θα αποτελούσαν σπουδαία όργανα εξάπλωσης των ιδεών τους⁴⁴.

Έτσι σημαντικός για τη διαμόρφωση και την εξέλιξη της γυναικείας εκπαίδευσης στη χώρα μας⁴⁵ είναι ο ρόλος των δυτικών ιεραποστόλων και φιλελληνικών σωματείων που, από τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση, φροντίζουν ιδιαίτερα για την ίδρυση αλληλοδιδασκτικών και «ανώτερων» σχολείων για τις Ελληνίδες⁴⁶. Αμέσως μετά τον Αγώνα πολλοί δυτικοί ιεραπόστολοι, αναπτύσσουν αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα και δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα της γυναικείας εκπαίδευσης. Ειδικές επιτροπές και σωματεία φιλελληνίδων, κυρίως στην Αμερική, αποφασίζουν να ενισχύσουν την ίδρυση σχολείων για κορίτσια με σκοπό να βοηθήσουν στην καλύτερη του επιπέδου της Ελληνίδας⁴⁷.

⁴⁴ Π.Θαναηλάκη, *Αμερική και Προτεσταντισμός*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2005, σελ. 60.

⁴⁵ Λόγω της διείσδυσης των ιεραποστολικών σχολείων και της πρωτοποριακής τους υποδομής προωθήθηκαν νομοθετικές αλλαγές σχετικά με το ρόλο της γυναίκας. Το 1834 η στοιχειώδης εκπαίδευση έγινε θεσμός στην Ελλάδα και καθιερώθηκε για το γυναικείο φύλο, «αναγνωρίζοντας έτσι ένα βασικό αστικό δικαίωμα για τις γυναίκες, το οποίο όμως συγχρόνως υπονομευόταν αφού δεν επεκτάθηκε στις άλλες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ελένη Φουρναράκη, «Επάγγελμα: Δασκάλα. Η εκπαίδευση στα παρθεναγωγεία και η θέση τους στην ελληνική κοινωνία», εφημ. Καθημερινή, 2 Μαΐου 1999, σελ. 9-11.

⁴⁶ Ο Χ. Μπαμπούνης επισημαίνει ότι σχολεία της μορφής αυτής λειτούργησαν σε «αστικά κέντρα και περιαστικά περιβάλλοντα, είτε γιατί είναι σημεία εμπορικής κίνησης, είτε συνάντησης πολιτιστικών ρευμάτων, χώροι ύπαρξης ετερόδοξων κοινοτήτων». Χ. Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή Περίοδο. Διοικητική οργάνωση και Εκπαιδευτική λειτουργία*, (Σύλλογος προς διαδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων), Αθήνα 1999, σελ. 239, 296-299.

⁴⁷ Σ.Ζιώγου - Καραστεργίου, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Ι.Α.Ε.Ν., Αθήνα, 1986, σελ. 60.

Οι πόλεις, που αρχίζουν να μετασχηματίζονται σε αστικά κέντρα τα οποία θα φιλοξενήσουν τις πρώτες βιομηχανίες, θα αποτελέσουν ένα χώρο θρησκευτικής και ιδεολογικής διείσδυσης των προτεσταντών, οι οποίοι θα αναπτύξουν το εκπαιδευτικό και εκδοτικό τους έργο μέσα σε αυτές⁴⁸. Αυτές οι περιοχές σήμαιναν μια κοινωνία ανοικτή σε νέες ιδέες και δεκτική σε νεωτεριστικά μηνύματα. Επιπλέον οι επιχειρηματίες επιθυμούσαν μια ανωτέρου επιπέδου εκπαίδευση για τα παιδιά τους και ήταν πρόθυμοι να πληρώσουν, πλαισιώνοντας τα υπό σχεδιασμό σχολεία των μισιονάριων⁴⁹. Μια τέτοια πόλη η οποία ευημερούσε εμπορικά και οικονομικά ήταν η Ερμούπολη της Σύρου.

Η δημιουργία της Ερμούπολης

Οι θαλάσσιες μεταφορές ήταν αναπτυγμένες στο χώρο της πρώτης ελληνικής επικράτειας ήδη από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Το σύνολο του εξωτερικού εμπορίου διεξαγόταν με πλοία, αφού οι δρόμοι ήταν σχεδόν ανύπαρκτοι. Η κατάσταση αυτή ευνόησε την ανάπτυξη των παραθαλάσσιων αστικών κέντρων. Στο πλαίσιο αυτό η Ερμούπολη της Σύρου αναδείχτηκε σε κέντρο του διεθνούς διαμετακομιστικού εμπορίου στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Μετά την ίδρυση του κράτους συνέχισε να είναι αποθήκη της Α. Μεσογείου, αλλά ταυτόχρονα έγινε το πρώτο εισαγωγικό λιμάνι της χώρας, καθώς η Ερμούπολη προμήθευε με αγροτικά και βιομηχανικά προϊόντα την ηπειρωτική Ελλάδα και τα άλλα νησιά των Κυκλάδων⁵⁰.

Μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα το λιμάνι της Σύρου δεν είχε καμία οργάνωση ή σημασία. Από τα μέσα όμως του 18^{ου} αιώνα η καταδίωξη της πειρατείας, η ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών

⁴⁸ Σιδ. Παχουνδάκης, ό.π., σελ. 2.

⁴⁹ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 49-50.

⁵⁰ Μαριάνθη Κοτέα, ό.π., σελ. 46-47.

και η κατασκευή μεγαλύτερων σκαφών από Έλληνες ναυτικούς, δημιούργησαν μεγάλη κίνηση πλοίων στο Αιγαίο τα οποία κατευθύνονταν προς τα λιμάνια της Μαύρης θάλασσας, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Αποτέλεσμα αυτής της ανάπτυξης των συναλλαγών μεταξύ ανατολής και δύσης και της σημαντικής ναυτιλιακής κίνησης στο Αιγαίο ήταν αφ' ενός μεν το λιμάνι της Σύρου να αναπτυχθεί ραγδαία, αφ' ετέρου πολλοί Συριοί να αποκτήσουν μεγάλα σκάφη τα οποία ταξίδευαν προς τα λιμάνια της Μαύρης θάλασσας της Τουρκίας και της Μεσογείου όλης. Μετά τη Ρωσοτουρκική συνθήκη (1774) στο λιμάνι της Σύρου ανεγέρθηκαν μικρά καταστήματα για να καλύψουν στοιχειώδεις ανάγκες των πληρωμάτων των σκαφών. Συγχρόνως άρχισε η δημιουργία ναυτικών συναλλαγών στο νησί, ναυλώσεις πλοίων, φόρτωση και εκφόρτωση εμπορευμάτων με συνέπεια πολλά ξένα κράτη όπως η Γαλλία, Αγγλία, Αυστρία, Βενετία να ιδρύσουν υποπροξενεία στη Σύρο⁵¹.

Η έκρηξη της Επανάστασης του 1821 και ο τρόπος των τουρκικών αντίποινων, οδήγησε χιλιάδες Έλληνες πρόσφυγες στη Σύρο⁵², η οποία απολάμβανε τη Γαλλική προστασία για δύο ήδη αιώνες (λόγω της ρωμαιοκαθολικής κοινότητας) εξασφαλίζοντας έτσι μια ουδετερότητα πολύτιμη.

Η Ερμούπολη ιδρύθηκε το 1821-1822 στην ανατολική ακτή της Σύρου. Οι πρόσφυγες δημιουργούν νέα πόλη με ορθόδοξο ελληνικό πληθυσμό, θα χρειαστούν δε χρόνια για να αμβλυνθεί

⁵¹ Ανδρ. Δρακάκης, ό.π., σελ. 24-27. Ο Ανδρέας Δρακάκης αναφέρεται στην ανάπτυξη του Συριανού λιμένα και κάνοντας ιστορική αναδρομή αποφαινεται πως «λόγοι καθαρώς πρακτικοί και οικονομικοί οδήγησαν εις την εν Σύρω ίδρυσιν της νέας πόλεως και ότι ο λιμήν της Σύρου κάθε άλλο παρά έρημος βατραχοβριθής παραλία ήτο κατά τους προ της Επανάστασεως χρόνους, αλλά λιμήν ζωηράς ναυτιλιακής κινήσεως, αρχομένης εμπορικής αναπτύξεως και αξιολόγου οργανώσεως». Ανδρ. Δρακάκης, ό.π., σελ. 28.

⁵² Ο μακρόχρονος αγώνας της Ανεξαρτησίας αποδιοργάνωσε πλήρως όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που είχαν αναπτυχθεί κατά την προεπαναστατική περίοδο, καθώς οι πληθυσμοί που βρέθηκαν στο επίκεντρο των πολεμικών επιχειρήσεων αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους αναζητώντας καταφύγιο σε ασφαλέστερες περιοχές. Μαριάνθη Κοτέα, ό.π., σελ. 18.

λίγο η αντίθεση της ορθόδοξου πόλεως και του αγροτικού εσωτερικού πληθυσμού προς την ισχυρή καθολική πλειοψηφία. Η πόλη αυτή η οποία τίθεται συμβολικά υπό την προστασία του Ερμή, επαναλαμβάνουσα τον εμπορικό ρόλο της αρχαίας Δήλου, θα γνωρίσει μεγάλη άνθηση. Εκθρονίζει την Ύδρα, έναν άλλο νησιωτικό βράχο, ο οποίος κατέστη καταφύγιο των Αλβανών της Πελοποννήσου, ισχυρό κέντρο εμπορικού στόλου, τον οποίο εξάντλησε η οικονομική και ναυτική του συμβολή στον πόλεμο της ανεξαρτησίας. « Ενώ η Χίος και τα Ψαρά δεν είναι παρά μόνο καπνίζοντα ερείπια, ενώ τα λιμάνια εκατέρωθεν του Αιγαίου έχουν παραλύσει, ενώ ο Πειραιάς είναι ένα σχεδόν έρημο αγκυροβόλιο, η Ερμούπολη καθίσταται ο υποχρεωτικός σταθμός επί της οδού προς την Κωνσταντινούπολη και την ανατολή και το κυριότερο σημείο προορισμού προς το Αιγαίο⁵³». Χίοι⁵⁴, Κυδωνιείς, Σμυρναίοι, Υδραίοι, Κρήτες και Ρόδιοι λοιπόν εγκαταστάθηκαν στην πόλη⁵⁵ και, εκμεταλλευόμενοι τη φυσική ασφάλεια του λιμανιού της, ανέπτυξαν το εμπόριο του νέου ελληνικού βασιλείου.

Η Ερμούπολη της Σύρου αποτελεί κορυφαία περίπτωση ιδιοπροσωπίας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Πόλη ιδιοσύστατη, «γεννηθείσα και αναπτυχθείσα εκ μόνων των περιστάσεων»⁵⁶,

⁵³ E. Kolodny, *Επετηρίδα της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, Ερμούπολις – Σύρος. Γέννησις και εξέλιξις μιας ελληνικής νησιωτικής πόλεως*, μτφ. Ν. Τσάγκας, ΕΕΚΜ 8 (1969-1970), σελ. 253.

⁵⁴ «Ερμής» 11-12-1837. Η εφημερίδα «Ερμής» το 1837 γράφει σχετικά με τον οικισμό της Ερμούπολης πως η θέση του νησιού και ο λιμένας της είχε καταστήσει τη Σύρο κέντρο ναυτιλιακό και εμπορικό. Αυτός ήταν ο βασικός λόγος της απόφασης των Χίων προσφύγων να εγκατασταθούν στη Σύρο και να ιδρύσουν εκεί το κέντρο των οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών τους το 1824.

⁵⁵ Η κοινή καταγωγή των προσφύγων ήταν η βάση της δημιουργίας χωριστών συνοικισμών. Οι χωριστοί συνοικισμοί των πληθυσμιακών κοινοτήτων αποτελούν το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο στην κατανομή του πληθυσμού μέσα στα όρια του δήμου της Ερμούπολης. Α. Φραγγίδης, *Ιστορία της νήσου Σύρου*, Αθήνα 1975, σελ. 413.

⁵⁶ Τιμ. Αμπελάς, ό.π., σελ. 512. Ο Τιμ. Αμπελάς, ο μοναδικός ιστορικός της Σύρου, γράφοντας περί του συνοικισμού της Ερμουπόλεως περιγράφει την εικόνα της Συριανής παραλίας όπου κατά τα έτη 1822-1824 συνέρρευσαν χιλιάδες πρόσφυγες από Κυδωνιείς, Σμύρνη, Χίο και άλλες Τουρκοκρατούμενες περιοχές. «Εκεί ένθα προ του 1821 βρυσσκεπής, έρημος παραλία έβλεπε σπανίως αλιείς τινάς, ενθ' από των βρύων ανεπήδουν άφοβοι και ανύποπτοι οι βάτραχοι, ανεπήδησε πόλις μεγάλη, πολυάνθρωπος, πολυθόρυβος, πλουσία, μέλλουσα να κατακτήσει την Ελλάδα

προϊόν της ανάγκης και της συγκυρίας, πόλη υδροκεφαλική για την κλίμακα του νησιού, πόλη - μετέωρο, είναι γεγονός ότι δημιούργησε με καταπληκτική μάλιστα ταχύτητα πρωτότυπους θεσμούς και συμπεριφορές, επιτυγχάνοντας εντέλει το σκοπό της: να γίνει μια «Ευρώπη σε νησί της Ανατολής»⁵⁷. Ήταν «το μοναδικό νησί που άλλαξε ριζικά φυσιογνωμία εξαιτίας της Επανάστασης»⁵⁸, και όπου η εδραίωση των μετοίκων ανέτρεψε πλήρως τα μέχρι τότε δημογραφικά, πολιτικά, κοινωνικά και θρησκευτικά δεδομένα. Αυτή η παράδοξη πόλη, «εκ του μη όντος εις το είναι προαχθείσα»⁵⁹, κρατούσε ζηλότυπα τον τίτλο της «οικονομικής πρωτεύουσας»⁶⁰.

Η Ερμούπολη που έχτισαν, δραστήριος πλέον κόμβος ενός πλούσιου διαμετακομιστικού εμπορίου των προϊόντων της Δυτικής Ευρώπης, της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέχρι την κυριαρχία της ατμοπλοΐας στη Μεσόγειο, λειτούργησε σαν μια πολύβουη κυψέλη ανθρώπων και ιδεών, ένα σημείο αναφοράς για τα ποικίλα δίκτυα και τις δραστηριότητες που αναπτύσσονταν με γοργούς ρυθμούς σε εκείνη την κρίσιμη περίοδο στην περιοχή, μεταδίδοντας τον συνεχώς αυξανόμενο καπιταλιστικό πυρετό της μητρόπολης στην παραδοσιακή περιφέρεια.

εμπορικός και εθνολογικός γνωστήν και εις τα απώτατα της εμπορευομένης υψηλίου μέρη». Τιμ. Αμπελάς, ό.π., σελ 482.

⁵⁷ Σ. Ν. Αβούρη, «Η Σύρος εις την νεοελληνική λογοτεχνίαν», Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τομ. Ε' (1965 - 1966), σελ.455.

⁵⁸ Ι. Ασημάκης, *Η πορεία των σχέσεων Ελλάδος - Αγίας Εδρας 1820-1980*. Από τη γαλλική

προστασία έως τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων , Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 269.

⁵⁹ Τιμ. Αμπελάς, ό.π., σελ. 512.

⁶⁰ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 23.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

«ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ»

Η Εκπαίδευση στο νεοσύστατο κράτος

«Το Έθνος για να λυτρωθεί πρέπει πρώτα να μορφωθεί»
Αδ. Κοραΐς

Οι άτυπες όψεις μιας αξιοσημείωτης εκπαιδευτικής δραστηριότητας κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας⁶¹ -δραστηριότητα που γίνεται ευρύτερη στην τελευταία (προεπαναστατική) φάση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού⁶²- οι δυσχέρειες που ευνόητα παρουσιάστηκαν στα δυσχερή χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης⁶³, αλλά και η πορεία προς μία διαμόρφωση της κρατικής παιδείας ήδη από την καποδιστριακή

⁶¹ Πριν από τον αγώνα της Ανεξαρτησίας του 1821 δεν υπήρχε οργανωμένη εκπαίδευση και ουσιαστικά τη φροντίδα της παιδείας την είχε αναλάβει η Εκκλησία. Γνώση θεολογική, σχολαστική διδασκαλία, μέσω της οποίας ο δάσκαλος δίδασκε ξεχωριστά κάθε μαθητή, ήταν βασικά χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Α. Κοντονή, *Το Νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997, σελ. 93.

⁶² Όταν ξεσπάει η Επανάσταση είχε δυναμώσει και επεκταθεί η συνείδηση των Ελλήνων ότι είχαν το δικαίωμα κι εκείνοι να μετέχουν στη μορφή διαβίωσης της δυτικής Ευρώπης, της Ευρώπης έλεγαν τότε, όπως εξακολουθούν να λένε και σήμερα, της «φωτισμένης» Ευρώπης, ότι ερχόταν η ώρα να γίνει η Ελλάδα «φράγκικο». Ο Κολοκοτρώνης, πριν από την Επανάσταση, αυτό εύχεται, αυτό ζητάει· ο Κοραΐς, στα ίδια χρόνια, το 1815, διαπιστώνοντας την εξάπλωση και την βελτίωση της παιδείας μέσα στον ελληνισμό, γράφει ότι «έφθασε και των Γραικών ο καλός καιρός, και έφθασε με τόσην όρμην ώστε καμία δύναμις ανθρώπινος δεν είναι πλέον καλή να μας όπισθοποδήσει». Το στοιχείο της συνείδησης, της λογιούσης, της δυτικοφροσύνης, είναι αισθητό σε πολλές εκδηλώσεις των ετών εκείνων. Κ. Θ. Δημαράς, *Ελληνικός ρωμαντισμός*, Αθήνα 1982, σελ. 328. Επίσης για το Νεοελληνικό Διαφωτισμό βλέπε Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, 4η έκδοση, Αθήνα 1985.

⁶³ Οι επαναστατικές κυβερνήσεις, εκτός των άλλων, μερίμνησαν και για το θέμα της εκπαίδευσης. Στις πρώτες διακηρύξεις των πρώτων επαναστατικών τοπικών οργανισμών, θα συναντήσουμε τις εκπαιδευτικές αντιλήψεις των εκπροσώπων του Ελληνικού Διαφωτισμού, εμπλουτισμένες όμως με τη διάσταση που εμφανίζει η άμεση σύνδεση της εκπαίδευσης με το πολιτικό πρόβλημα του έθνους. Δ. Μαυροσκούφης, *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1821-1832*, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 14-50. Ο χώρος της εκπαίδευσης αναδεικνύεται σε όργανο εκσυγχρονισμού και ενοποίησης της χώρας. Ε. Καλαφάτη, ό.π., σελ. 34.

περίοδο και τις απαρχές της «ελληνικής κρατικής υπόστασης»⁶⁴, συγκροτούν ένα εκπαιδευτικό -άλλοτε ιδεατό κι άλλοτε υπαρκτό-πλαίσιο, το οποίο συνειδητά ή ασύνειδα θα λάβει υπόψη της η Οθωνική Αντιβασιλεία και Βασιλεία (1833-1862)⁶⁵.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ακολούθησε, όπως είναι φυσικό, όλες τις διαδικασίες συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας, από την οποία θα διαμορφωθεί και με τη σειρά του θα τη διαμορφώσει⁶⁶.

Ο Καποδίστριας απόλυτη προτεραιότητα έδωσε στη δημιουργία ενός πρωτοβάθμιου σχολικού δικτύου. «Αφού συστήσωμεν εις όλας τας Επαρχίας Αλληλοδιδασκτικά σχολεία⁶⁷ και καταστήσωμεν Δημόσιον την θεμελιώδη εκπαίδευσιν⁶⁸ θέλομεν

⁶⁴ Με βάση την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της εποχής το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μέχρι την κήρυξη της Ανεξαρτησίας -λαμβάνοντας βέβαια υπόψη τα ασαφή όρια και τις συγκυρίες της εποχής-είχε διαμορφωθεί με βάση τα κοινά σχολεία, τα αλληλοδιδασκτικά και τα Ελληνικά σχολεία ή «σχολεία των ελληνικών μαθημάτων». Από τα τέλη του 18ου αιώνα και μέχρι το 1832 στον ελλαδικό χώρο λειτούργησαν τα «κοινά» σχολεία ή «σχολεία των κοινών γραμμάτων».

⁶⁵ Τα θεμέλια της δημόσιας Εκπαίδευσης τέθηκαν την περίοδο της Αντιβασιλείας. Ν. Γ. Σβορώνος, ό.π., σελ. 78.

⁶⁶ Η άποψη ότι οι άνθρωποι είναι απλά προϊόντα των συνθηκών και της αγωγής κι επομένως οι μεταβολές σ' αυτούς οφείλονται σε προηγούμενες μεταβολές των συνθηκών και της αγωγής, ξεχνά ότι οι συνθήκες μεταβάλλονται από τους ανθρώπους και ότι ο ίδιος ο παιδαγωγός πριν διαπαιδαγωγήσει θα πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί. Ο άνθρωπος δεν είναι απλά προϊόν της κοινωνίας αλλά και δημιουργός της. Το άτομο και το περιβάλλον βρίσκονται σε σχέση μόνιμης αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης (διαλεκτική σχέση). Σύμφωνα με τον Μπουζάκη το πιο σημαντικό πόρισμα των παραπάνω ερευνών είναι ότι το σχολικό σύστημα, φορέας κοινωνικής συντήρησης, αντικατοπτρίζει και αναπαραγάγει τις κοινωνικές τάξεις, διαιωνίζει δηλαδή την κοινωνική διαίρεση ανάμεσα στην κυρίαρχη τάξη και τις κυριαρχούμενες ως κυρίαρχος ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους διασφαλίζει την ταξική καταπίεση με εγχάραξη στους εκπαιδευόμενους της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας, μετατρέποντάς τους σε ετερόνομους υποτελείς και πειθήνιους πολίτες. Σ. Μπουζάκης, ό.π., σελ. 27. Επίσης βλέπε σχετικά Pierre Bourdieu- Jean - Claude Passeron: La reproduction, Editions de Minuit, Paris 1971 και Ν. Πουλιαντζάς : Παιδεία και κοινωνικό περιβάλλον, στο «Εκπαίδευση και Επιστήμη», τ. 3, σελ.11-12.

⁶⁷ Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι δάσκαλοι των αλληλοδιδασκτικών σχολείων δεν έχουν υποστεί καμία ειδική εκπαίδευση. Είναι απλώς μαθητές κάποιων αλληλοδιδασκτικών σχολείων, με περιορισμένες γνώσεις της γλώσσας και μια σχετική ικανότητα στην εφαρμογή της μεθόδου, η οποία ορισμένες φορές βεβαιώνεται από διπλώματα και αποδεικτικά που εκδίδουν οι δάσκαλοί τους ή ο Έφορος της Παιδείας. Ε. Καλαφάτη, ό.π., σελ. 43.

⁶⁸ Το Κράτος τείνει να εγκαταστήσει ένα σύστημα ενιαίας και ομοιόμορφης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το αλληλοδιδασκτικό σχολείο συλλαμβάνεται σαν μέσο

φροντίζει και περί Σχολείων ανωτέρας τάξεως και προς τούτον τον σκοπόν ευσυστήσαμεν το Κεντρικόν Σχολείον, εις το οποίον προπαρασκευάζονται ήδη οι μέλλοντες να διευθύνωσι τα Ελληνικά Σχολεία»⁶⁹.

Η εμπειρία του όσον αφορά τα εκπαιδευτικά δρώμενα στον προηγμένο εκπαιδευτικά ευρωπαϊκό χώρο καθώς και η συνειδητοποίηση της κατάστασης που είχε σχετικά διαμορφωθεί στον ελλαδικό χώρο, τον οδήγησε στην προβολή νέων στόχων που οδηγούσαν σε παγίωση του δημόσιου χαρακτήρα της εκπαίδευσης και σε κοινωνικοποίηση της παιδείας⁷⁰, χωρίς αυτή να αποστασιοποιείται σε ιδεολογικό επίπεδο των πατρίων και των παραδόσεων⁷¹ αλλά και χωρίς να παραμένει οργανωτικά σε σχήματα

παρωχημένα ή έστω αναντίστοιχα της νέας πραγματικότητας. Με τη στοιχειώδη σε πρώτο πλάνο παιδεία θα μπορούσε ο λαός να συμβάλλει στην κοινωνική αναμόρφωση της χώρας⁷². Η

μαζικής μόρφωσης και σαν παράγοντας που θα επιδράσει στα ήθη απαντώντας έτσι στο αίτημα για εθνική ενοποίηση. Ε. Καλαφάτη ό.π., σελ. 63.

⁶⁹ Απ. Δασκαλάκης, *Κείμενα-Πηγαί της ιστορίας της ελληνικής Επανάστασης, Τα περί παιδείας*, Αθήνα 1968, τεκμήριο αρ. 375, σελ. 830.

⁷⁰ Χρ. Κουλούρη, «Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19ου αιώνα», Αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό διδάσκαλο Βασίλειο Βλ. Σφυρόερα, Αθήνα 1992, σελ. 323.

⁷¹ Ελ. Κούκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία*, τ. Α΄, Αθήνα 1958, σελ. 4-5.

⁷² Ο σκοπός της στοιχειώδους εκπαίδευσης ορίζεται ως : μετάδοση των στοιχειωδών γνώσεων των αναγκών για κάθε επάγγελμα και για όλες τις κοινωνικές ομάδες, και διαμόρφωση πολιτών που θα υπακούουν στους νόμους. Σχετικά με τους τρόπους αυτής της διαμόρφωσης, επιλέγεται το αλληλοδιδασκτικό πρότυπο όπου η παιδεία και ο εθισμός στην πειθαρχία βασίζονται στην «ομαλοποιητική κύρωση» και στην «ιεραρχημένη επιτήρηση». Επιπλέον μεταφράζεται και διασκεύαζεται το Εγχειρίδιο του Sarazin από τον Κοκκώνη. Εντυπωσιάζει ο σφαιρικός χαρακτήρας του, η πλήρης και λεπτομερέστατη παρουσίαση του μηχανισμού. Τίποτα δεν αφήνεται στην τύχη ή στην εκτίμηση του δασκάλου. Κάθε στοιχείο συστατικό της σχολικής διαδικασίας προδιαγράφεται με λεπτομέρεια και ακρίβεια που αποκλείουν την όποια παραλλαγή : το υλικό πλαίσιο (κτίριο, έπιπλα, όργανα), ο τρόπος διδασκαλίας των διαφόρων μαθημάτων -γραφή, ανάγνωση, αριθμητική, χριστιανική διδασκαλία, γραμμική ιχνογραφία, γραμματική -καθώς και ο τρόπος κατάταξης των μαθητών στο καθένα από αυτά, η κατανομή του χρόνου, ημερήσια, εβδομαδιαία και ετήσια, με λεπτομέρεια λεπτών, τα διάφορα «προστάγματα» και ο τρόπος εκτέλεσής τους, ο ακριβής αριθμός των «πρωτοσχόλων», τα καθήκοντά τους και το δικό τους ωρολόγιο πρόγραμμα, η περιοδικότητα και η διαδικασία διεξαγωγής των διαφόρων εξετάσεων, τα διάφορα κατάστιχα (επτά τον αριθμό) και πίνακες κατάταξης των μαθητών, καθώς και υποδείγματα των φύλλων μηνιαίου και τριμηνιαίου ελέγχου, που οι δάσκαλοι είναι υποχρεωμένοι να συμπληρώνουν και να στέλνουν στη Διοίκηση, τα καθήκοντα των

επέκταση ενός εκπαιδευτικού δικτύου που θα άγγιζε ευρέως τα λαϊκά στρώματα και η ταυτόχρονη ενίσχυση του κοινοτικού θεσμού θα συρρίκνωνε την πολιτική δύναμη των προκρίτων⁷³.

Οι θεωρητικοί όροι και οι πρακτικές συνθήκες της «επανίδρυσης» των θεσμικών εκπαιδευτικών διαδικασιών που συνιστούν τελικά, *grosso modo*, τη θεμελίωση της ελληνικής κρατικής εκπαίδευσης έως τα μέσα του 20ου αι. διαμορφώθηκαν στη συγκυρία των ετών 1833-1837. Πρόκειται ουσιαστικά για τις ιστορικές βάσεις του νεοελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο απομακρύνεται από τη σύνθεση των εκπαιδευτικών δικτύων της τουρκοκρατίας και την παραδοσιακή εποπτεία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως⁷⁴.

Η Αντιβασιλεία βρίσκοντας τη χώρα σε πλήρη αναρχία και αξιοθρήνητη οικονομική κατάσταση⁷⁵ προχώρησε στη συγκρότηση της δημόσιας εκπαίδευσης με την ίδρυση δημοτικών σχολείων, Ελληνικών σχολείων, γυμνασίων, τη χορήγηση υποτροφιών, καθώς και την ίδρυση ελληνικού Πανεπιστημίου. Με ένα νόμο και δύο βασιλικά διατάγματα μέσα σε μία τριετία (1834-1837) δομήθηκαν θεσμικά οι βαθμίδες της ελληνικής εκπαίδευσης. Το έργο αυτό απέβλεπε στην οργάνωση, αφενός της «επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματείας» και αφετέρου στην οργάνωση και λειτουργία της στοιχειώδους εκπαίδευσης, σύμφωνα με τον

μαθητών, οι ποινές και οι βραβεύσεις, τα καθήκοντα του δασκάλου και ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να επιβάλει την απαιτούμενη τάξη, τέλος ο τρόπος οργάνωσης ενός νέου αλληλοδιδασκτικού σχολείου.

Η εφαρμογή αυτού του προτύπου εσωτερικής οργάνωσης των σχολείων θεσπίστηκε ως υποχρεωτική για όλα τα σχολεία της χώρας με το διάταγμα της 12^{ης} Ιουλίου 1830. Ο οδηγός συνιστά έτσι τον απαραίτητο κανόνα τόσο για ότι έχει σχέση με την εγκατάσταση του σχολείου όσο και για ότι αφορά την ίδια τη διδασκαλία. Ε. Καλαφάτη, *ό.π.*, σελ. 48-50.

⁷³ Κυκλαδικά θέματα, έτος Γ', τεύχος 16-17, Αθήνα 1987, σελ. 230-236.

⁷⁴ J. A. Petropoulos, *Politics and statecraft in the kingdom of Greece: 1833-1843*, Πρίνσετον 1968, σελ. 190-191.

⁷⁵ Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ιβ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 21.

Guizot⁷⁶. Χαρακτηριστικό της εκπαίδευσης κατά την Οθωνική περίοδο⁷⁷ αποτελούσε ο συγκεντρωτισμός στο εκπαιδευτικό σύστημα με βασική κατεύθυνση τον παρεμβατικό και ελεγκτικό ρόλο του κράτους⁷⁸. Παρά την υποχρεωτική φοίτηση και για τα δύο φύλα, υπήρχε έντονη διαφοροποίηση ανάμεσα σε αυτά.

Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού συστήματος της οθωνικής περιόδου με τους νόμους του 1834 και 1836 βασίστηκε στη μίμηση γερμανικών και γαλλικών προτύπων⁷⁹, η οποία ήταν εμφανής και στη διάκριση της εκπαίδευσης σε τέσσερις βαθμίδες: του τετρατάξιου δημοτικού σχολείου, τριτάξιου Ελληνικού σχολείου, τετρατάξιου γυμνασίου και πανεπιστημίου με τέσσερις σχολές.

Ειδικότερα η διάρθρωση της εκπαίδευσης (πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας) διαμορφώνεται με βάση τα διατάγματα :

1. της 6^{ης}/18^{ης} Φεβρουαρίου 1834 για την οργάνωση των Δημοτικών Σχολείων.

⁷⁶ Ο οργανωτικός νόμος της 18 Φεβρουαρίου 1834 “περί Δημοτικών σχολείων” ήταν έργο του Βαυαρού Υπουργού, μέλους της Αντιβασιλείας Maurer και στηριζόταν στο γαλλικό εκπαιδευτικό νόμο της 28ης Ιουλίου 1833 του F. Guizot. Με αυτόν το νόμο τέθηκαν οι βάσεις της δημιουργίας σχολείων της κατώτερης βαθμίδας για τα δύο φύλα. Σ. Μπουζάκης, ό.π., σελ. 39-40.

⁷⁷ Η ελληνική εκπαίδευση θεμελιώθηκε και οργανώθηκε πάνω στο παιδευτικό ιδεώδες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, σύμφωνα με το πρότυπο του Βαυαρικού κλασικισμού αγνοώντας την ελληνική πραγματικότητα. Σε αντίθεση με τον Καποδίστρια, έδωσε φιλολογικό και θεωρητικό χαρακτήρα στην παιδεία, όπου πλεόναζε το αρχαιοελληνικό ιδεώδες και το οποίο κυριάρχησε στη διάρκεια του 19ου αιώνα. Σ. Μπουζάκης, ό.π., σελ. 39-41.

⁷⁸ Αλ. Δημαράς, Ξένες επιδράσεις στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος, Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Τόχος 2, Αθήνα 1978, σελ. κ’θ.

⁷⁹ Όπως σημειώνει ο Αλέξης Δημαράς, «με έμμεσες ή άμεσες έντονες γερμανικές επιδράσεις και μιμήσεις, χωρίς καν συνεκτίμηση της ελληνικής πραγματικότητας ή των σχετικών τάσεων που είχαν διαγραφεί κατά τον Αγώνα, νομοθετήθηκε το εκπαιδευτικό σύστημα του νέου κράτους». Τόσο τα ονόματα των σχολείων που ήταν απλές μεταφράσεις ή προσαρμογές γερμανικών όρων-«Ελληνικόν σχολείον» (Lateinische Schule), «γυμνάσιον» (Gymnasium)-, όσο και η διάρθρωση αυτής της μέσης εκπαίδευσης, δεν ήταν παρά αντιγραφή της αντίστοιχης βαυαρικής. Αλ. Δημαράς, ό.π., σελ. 60-63.

2. της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 (12-1-1937) «περί του κανονισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων» και
3. της 14^{ης} Απριλίου 1837 για την ίδρυση του Πανεπιστημίου.

Το διάταγμα της 6^{ης}/18^{ης} Φεβρουαρίου 1834 που αποτελείται από 70 άρθρα, καθιερώνει την 7χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση (η μη τήρηση της τιμωρείται με κυρώσεις) και ρυθμίζει θέματα που αναφέρονται στην οργάνωση των δημοτικών σχολείων, στη διδακτέα ύλη, στις διαδικασίες ελέγχου, στα ιδιωτικά σχολεία και στη μόρφωση των κοριτσιών. Το παραπάνω διάταγμα αναθέτει την ίδρυση, τη συντήρηση και τη μισθοδοσία των δασκάλων, στους δήμους και στις κοινότητες. Στο Δημοτικό Σχολείο που είναι τετραετές φοιτούν παιδιά που έχουν συμπληρώσει το πέμπτο έτος της ηλικίας τους. Σ' αυτό προβλέπεται η διδασκαλία των παρακάτω μαθημάτων : κατήχηση (με τη θέληση των γονέων), στοιχεία της Ελληνικής, ανάγνωση, γραφή, γραμμική, ιχνογραφία και φωνητική μουσική. Είναι δυνατή ακόμα η διδασκαλία γεωγραφίας, ελληνικής ιστορίας και των αναγκαιότερων στοιχείων από τις φυσικές επιστήμες. Τέλος, προβλέπεται δύο φορές την εβδομάδα η πρακτική διδασκαλία, για τα αγόρια στην αγρονομία, την κηπουρική, τη δενδροκομία, τη βομβυκοτροφία, τη μελισσοκομία και για τα κορίτσια στο εργόχειρο⁸⁰.

Η ΜΕ οργανώθηκε με το διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου 1836/12 Ιανουαρίου 1837 «περί του κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων». Τα 125 άρθρα του διατάγματος ρυθμίζουν το πρόγραμμα μαθημάτων, τη διδακτέα ύλη, τις εγγραφές, εξετάσεις, προαγωγές, τα σχετικά με το διδακτικό προσωπικό και άλλες λειτουργικές λεπτομέρειες. Οι διατάξεις αυτές

⁸⁰ Βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*, τ. Α', (1821-1894), Ερμής, Αθήνα 1990, σελ. 45-50.

συμπληρώθηκαν αργότερα -το 1857- με τον «Εσωτερικόν Κανονισμόν των Γυμνασίων και Ελληνικών Σχολείων» καθώς και με ορισμένες άλλες ρυθμίσεις, που αφορούσαν κυρίως θέματα λειτουργικά, και έτσι συμπληρωμένες ίσχυσαν στα κύρια σημεία τους ως το 1929⁸¹.

Το τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο αποτελεί την α΄ βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που, μαζί με τα Γυμνάσια, θεωρείται μια ενιαία βαθμίδα, στο βαθμό που τα σχολεία αυτά λειτουργούν στη ίδια περιοχή. Στα Ελληνικά σχολεία συνεχίζουν τη φοίτησή τους (υποχρεωτικά) παιδιά που έχουν τελειώσει με επιτυχία το 4ταξιο δημοτικό σχολείο. Για την ίδρυση και συντήρηση των Ελληνικών σχολείων και των Γυμνασίων, σε αντίθεση με τα Δημοτικά, υπεύθυνος είναι το κράτος⁸². Βασικός σκοπός των Ελληνικών σχολείων είναι η προετοιμασία των μαθητών για το Γυμνάσιο, και το αναλυτικό τους πρόγραμμα υπηρετεί αυτό το σκοπό. Εκτός όμως από τον παραπάνω στόχο, τα Ελληνικά σχολεία οφείλουν να προετοιμάζουν τα παιδιά που δεν επιθυμούν να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο για την ένταξή τους στην κοινωνική ζωή (κοινωνικοποίηση)⁸³.

Στο Γυμνάσιο, που αποτελείται από τέσσερις τάξεις, γίνονται δεκτοί μαθητές μόνο μετά από επιτυχείς εισαγωγικές εξετάσεις. Βασικός σκοπός του Γυμνασίου είναι η προετοιμασία των μαθητών για σπουδές στο Πανεπιστήμιο. Στο διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 προβλέπεται ο διορισμός πέντε καθηγητών.

Το διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου (12 Ιανουαρίου 1837) «Περί του κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων» προβλέπει αυστηρό σύστημα εξαμηνιαίων εξετάσεων. Η επιτυχία σ' αυτές αποτελεί προϋπόθεση προβιβασμού στην επόμενη τάξη :

⁸¹ Δ. Αντωνίου, *Τα Προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τ. Α΄, ΙΑΕΝ /ΓΓΝΓ, Αθήνα 1987, σελ. 13

⁸² Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ό.π., σελ 93-102.

⁸³ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σελ. 38.

«Απαγορεύεται μετά πάσης αυστηρότητας ο προβιβασμός των μη εχόντων την ανήκουσα ικανότητα μαθητών, οίτινες χρεωστούν ν' ακούσουν εκ νέου τα μαθήματα αυτής της τάξεως, εις ην ευρίσκοντο το προλαβόν έτος. Ο δις μίαν τάξιν επαναλαβών χωρίς να κατασταθή προβιβασμού άξιος αποπέμπεται του σχολείου». Αυτά αναφέρονται στο άρθρο 27 του παραπάνω διατάγματος⁸⁴.

Το ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων των Ελληνικών σχολείων και γυμνασίων κυριαρχείται από τα θεωρητικά μαθήματα - βασικά την αρχαία

Ελληνική -που καταλαμβάνουν το 53,2% των συνολικών ωρών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στα φυσικομαθηματικά είναι μόλις 19,2%⁸⁵.

Οι Βαυαροί ενσυνείδητα έδωσαν προτεραιότητα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με στόχο τη δημιουργία μιας δημοσιοϋπαλληλικής τάξης αφοσιωμένης σε αυτούς, χωρίς ιδιαίτερη μέριμνα για την επαγγελματική εκπαίδευση⁸⁶. Η μέση εκπαίδευση εστίαζε στη θεωρητική κατεύθυνση αποξενωμένη από τα προβλήματα και τις πρακτικές ανάγκες του ελληνικού λαού⁸⁷. Αντίθετα με ό,τι συνέβαινε με τα δημοτικά, ως σκοπός της προσδιοριζόταν η προετοιμασία εισαγωγής του μαθητή από τη μια βαθμίδα στην άλλη μέχρι και την πανεπιστημιακή. Οι δύο κύκλοι στους οποίους χωρίστηκε η μέση εκπαίδευση, το Ελληνικό σχολείο και το Γυμνάσιο, ουσιαστικά αποτελούσαν το ένα στάδιο προετοιμασίας για το άλλο, ενώ τα δύο μαζί αντίστοιχο στάδιο για την εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο. Η απόλυτη αυτή «καθετοποίηση» του εκπαιδευτικού συστήματος

⁸⁴ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σελ 39.

⁸⁵ Σ. Μπουζάκης, ό.π., σελ 39.

⁸⁶ Αικ. Κουτουξιάδου, Εθνική Ευεργεσία και Νεοελληνική Εκπαίδευση (1830-1913), Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2007, σελ. 46.

⁸⁷ Δ. Αντωνίου, ό.π., σελ.84.

έδινε τη δυνατότητα, οικειοθελούς αποχώρησης των μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία συνήθως όταν έφταναν στη βαθμίδα του Γυμνασίου. Επρόκειτο για ένα τριτοβάθμιο εκπαιδευτικό σύστημα, του οποίου η κάθε βαθμίδα, χωρίς να αποτελεί ξεχωριστή οντότητα, προετοίμαζε μονοδιάστατα το ανθρώπινο δυναμικό για την επόμενη⁸⁸.

Με τη μέριμνα των τοπικών κοινωνιών, οι οποίες πρωτοστάτησαν στην ίδρυση σχολείων, συνδέθηκε η πρώτη ανάπτυξη του σχολικού δικτύου. Η χρηματοδότηση της δημόσιας εκπαίδευσης βάρυνε το ταμείο του δήμου, καθώς και το Γενικό Εκκλησιαστικό και Σχολικό ταμείο⁸⁹. Στην περίπτωση που οι δήμοι αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις εκπαιδευτικές ανάγκες, με το νόμο του 1834 επιτρεπόταν σε ιδιώτες να συστήνουν σχολεία ή τάξεις “εξ’ ιδίων”. Στο χώρο του Αιγαίου η λειτουργία των σχολείων άρχισε νωρίτερα⁹⁰, από το 1826, λόγω της απαλλαγής των κεντρικών νησιών από τον τουρκικό κίνδυνο, ενώ παράλληλα δεν έπαψε η επαφή με τη δύση, στοιχείο που υποβοήθησε την διακίνηση ιδεών και νοοτροπίας “ανοικτής” σε προοδευτικές, ανακαινιστικές πρωτοβουλίες.

⁸⁸ Κ. Τσουκαλάς, ό.π., σελ. 507.

⁸⁹ Στ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 350.

⁹⁰ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη, τ. Στ´ (1982), σελ. 405-406.

Γυναικεία εκπαιδευτική πραγματικότητα

«Όλοι, χωρίς εξαιρέσειν, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η Πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία δια τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά».

P. Φεραίος

Σημαντική μεταβλητή στη διαδικασία της εκπαίδευσης αποτέλεσε το φύλο των μαθητών. Οι κοινωνικές αντιλήψεις κατά τον 19ο αιώνα οι σχετικές με την ιδιαιτερότητα του γυναικείου φύλου με προσχηματικό κριτήριο τις φυσικές του -βιολογικές, ψυχολογικές- διαφορές επηρέασαν τόσο την επίσημη κρατική νομοθεσία, όσο και τις παιδαγωγικές αντιλήψεις για την εκπαίδευση των δύο φύλων. Οι ρόλοι των δύο φύλων, έντονα διακριτοί σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, αλλά και η εθνική αποστολή που κλήθηκε να επιτελέσει η γυναίκα, όχι μόνο μέσα από την οικογένεια, αλλά και μέσα από το σχολικό σύστημα με την ιδιότητα της δασκάλας, διαμόρφωσε νέες πραγματικότητες στην πορεία της εκπαίδευσης τόσο της γενικής, όσο και της επαγγελματικής⁹¹. Η εκπαίδευση διατηρούσε ένα διαφορετικό ρόλο για κάθε φύλο. Ενώ για τους άνδρες αποτελούσε μέσο απαλλαγής από τη χειρωνακτική εργασία και στροφής σε δημοσιούπαλληλικά επαγγέλματα, για τη γυναίκα είχε διακοσμητικό χαρακτήρα, εφόσον, εκτός από το επάγγελμα

⁹¹ Ελ.Φουρναράκη, *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών, Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*, Ένα Ανθολόγιο, (ΙΑΕΝ), Αθήνα 1987, σελ. 25-26, 35-36.

της δασκάλας, η γυναίκα της εποχής δεν είχε πρόσβαση σε άλλα επαγγέλματα⁹².

Η ανάγκη για την εκπαίδευση της Ελληνίδας έγινε αισθητή από τα πρώτα χρόνια της εθνικής ανεξαρτησίας⁹³, εφόσον αρκετά νωρίς ιδρύθηκαν

αλληλοδιδασκτικά, αλλά και ανώτερα σχολεία θηλέων⁹⁴. Το πρώιμο αυτό ενδιαφέρον έχει τις ρίζες του στην επιρροή που άσκησαν πληθυσμιακές ανακατατάξεις, φορείς νέων ιδεών και κοινωνικών προτύπων⁹⁵, στις δυτικές επιδράσεις που παρατηρήθηκαν κυρίως στα νησιά, είτε με την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, είτε με τα σχολεία που από τον 17ο αιώνα ίδρυσαν οι Ουρσουλίνες μοναχές, στη δράση των λογίων της εποχής, φορέων των προοδευτικών αρχών ευρωπαϊών παιδαγωγών που στήριζαν τη γυναικεία εκπαίδευση, καθώς και στην πρωτοβουλία ιεραποστόλων και φιλελληνικών σωματείων που ανέλαβαν την ίδρυση και τη συντήρηση σχολείων. Η πολιτεία, αν και επικρότησε την παροχή εκπαίδευσης στα κορίτσια, περιορίστηκε σε επικύρωση ή σε αναγνώριση ενεργειών της ιδιωτικής πρωτοβουλίας⁹⁶. Λόγοι οικονομικών δυσχερειών και κοινωνικών προκαταλήψεων ενίσχυσαν την προτεραιότητα της εκπαίδευσης των αγοριών.

⁹² Κ. Τσουκαλάς., ό.π., σελ. 405-413.

⁹³ Στο πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα κάνουν αισθητή την παρουσία τους στον κόσμο των γραμμάτων η Ευανθία Καίρη και η Ελισάβετ Μαρτινέγκου. Η μόρφωση της Ευανθίας Καίρη συγκίνησε τόσο τον Κοραή, πού τελειώνει το γράμμα του με τις λέξεις : «...αποθνήσκω πλέον ευχαριστημένος, αφού ίδω ότι ή παιδεία επροχώρησε και είς αυτές του Γένους μας τάς γυναίκας». Τα παραδείγματα αυτά μορφωμένων γυναικών φανερώνουν ότι στις αρχές του 19ου αιώνα είχε αρχίσει πια ή συμμετοχή της Ελληνίδας στην πνευματική κίνηση του τόπου. Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., σελ. 34,35.

⁹⁴ Χ.Μπαμπούνης, ό.π., σελ. 233.

⁹⁵ Η άφιξη στον ελληνικό χώρο από κέντρα της Μ. Ασίας πνευματικών ανθρώπων, δασκάλων με πρωτοποριακές αντιλήψεις επηρέασαν σημαντικά τη διάθεση των κοινωνιών απέναντι στις γυναίκες. Σε κέντρα του ελληνοισμού, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Χίος, οι Κυδωνιές ήδη από τον 18ο αιώνα λαμβανόταν σοβαρότερη μέριμνα για την εκπαίδευση της γυναίκας, της οποίας η κοινωνική θέση ήταν αρκετά αναβαθμισμένη. Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., σελ. 340.

⁹⁶ Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., σελ. 259, 341.

Κατά την καποδιστριακή περίοδο ίσχυσε και η μεικτή⁹⁷ και χωριστή εκπαίδευση. Ο Καποδίστριας αποδέχτηκε το καθεστώς που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται ήδη από την Επανάσταση και επέτρεψε τη συνέχιση της λειτουργίας των μεικτών σχολείων, ενώ παράλληλα ενίσχυσε σε πολύ περιορισμένη βέβαια κλίμακα, εξαιτίας των οικονομικών δυσκολιών, και τη λειτουργία ιδιαίτερων σχολείων για τα κορίτσια.

Στην οθωνική περίοδο, παρόλο που η θεσμοθέτηση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως υποχρεωτικής και δωρεάν για τα δύο φύλα, διατηρεί στο θεσμικό επίπεδο τις εκφρασμένες απόψεις του επαναστατημένου λαού, στην πράξη παρουσιάζει σαφείς διαφοροποιήσεις και έντονες αποκλίσεις. Η

μεγαλύτερη απόκλιση από τους διακηρυγμένους στόχους αφορά την εκπαίδευση των θηλέων⁹⁸. Έτσι, ενώ κατά την καποδιστριακή εποχή η συμμετοχή των θηλέων στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία έφθανε το 18,22% και στις Ελληνικές Σχολές το 2,07%, κατά την οθωνική περίοδο (1856) η συμμετοχή των θηλέων φθάνει το 15,54%³ στη θεσμοθετημένη στοιχειώδη εκπαίδευση.

Παρά τον επίσημο λοιπόν διακανονισμό της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης η παρουσία του κράτους στην εκπαίδευση θηλέων δεν είναι ακόμη αισθητή. Χωρίς να αποσιωπάται η αναγκαιότητα της, η αντιμετώπιση του προβλήματος μετατοπίζεται χρονικά. Με τον τρόπο αυτό απομακρύνεται και το όραμα της πολιτικής αναγέννησης και της ευδαιμονίας μέσα από μια εκπαίδευση

⁹⁷ Ανασταλτικός παράγοντας στο να παρακολουθήσουν και τα κορίτσια τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου στάθηκε χωρίς αμφιβολία και η μεικτή φοίτηση. Το προωθημένο παιδαγωγικό και κοινωνικό αυτό σύστημα δεν προσέλκυσε μεγάλο αριθμό μαθητριών και δε βοήθησε στην εξάπλωση της εκπαίδευσης των θηλέων. Η μεικτή φοίτηση, στο μέτρο που εφαρμόστηκε ως λύση ανάγκης, για τις οικονομικές δυνατότητες του περασμένου αιώνα, ήταν σε διάσταση με τις κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής και επέδρασε αρνητικά στην εξάπλωση της γυναικείας εκπαίδευσης. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 105.

⁹⁸ Η εκπαίδευση των κοριτσιών στην οθωνική περίοδο περιορίζεται νομοθετικά στην πρώτη βαθμίδα και είναι φυλετικά διαφοροποιημένη, ενώ στη μέση βαθμίδα είναι φυλετική και ταξική, εγκαταλειμμένη στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 100.

εθνική, που να αποβλέπει στην ατομική και κοινωνική προκοπή με αδιαφοροποίητους εκπαιδευτικούς σκοπούς για τα δύο φύλα. Αντίθετα διαπιστώνεται η παχυλή αμάθεια στο συντριπτικό αριθμό των κοριτσιών⁹⁹.

Με τον ιδρυτικό νόμο «περί δημοτικής εκπαιδύσεως» το 1834 προβλεπόταν η ίδρυση ενός «διδασκαλοδιδασκτηρίου» με σκοπό «να σχηματίζει ικανούς δασκάλους και διδασκαλίσσας» και, αν υπήρχε δυνατότητα, να συνδυαστεί το Διδασκαλείο με ένα σχολείο κοριτσιών, τότε το σχολείο αυτό θα χρησίμευε «ως πρότυπον, προς γύμνασιν των διδασκαλισσών»¹⁰⁰. Παρά την πρόβλεψη αυτή όμως, το Διδασκαλείο εξελίχθηκε σε εκπαιδευτήριο αρρένων και καμία υποψήφια δασκάλα δε φοίτησε εκεί σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του μέχρι το 1864. Η μονομερής φροντίδα του Κράτους για σύσταση Διδασκαλείου μόνο για άνδρες απηχούσε τη νοοτροπία της εποχής εκείνης της ελληνικής κοινωνίας που δεν προσέφερε διεξόδους μόρφωσης στις γυναίκες. «Η γυνή συμφώνως προς την κρατούσαν κατά τους πρώτους χρόνους της ελευθερίας αντίληψιν, περιοριζομένη αυστηρώς εις την οικογενειακήν ζωήν δεν έπρεπε να έρχηται εις επικοινωνίαν με τους άνδρες. Πολύ ολιγώτερον έπρεπε να φοιτούν τα κοράσια εις το αυτό σχολείον με τα άρρενα»¹⁰¹.

⁹⁹ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 95.

¹⁰⁰ Αν και η φοίτηση των κοριτσιών στο Δημοτικό και στο Διδασκαλείο κατοχυρώθηκε με το νόμο του 1834, η συμμετοχή τους ακόμη και στον πρώτο κύκλο σπουδών ήταν περιορισμένη. Οι λόγοι της άνισης συμμετοχής των δύο φύλων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση συνοψίζονται κυρίως σε τρεις: α) Ο αποκλεισμός των κοριτσιών από τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με το νόμο του 1836, απέκλειε τη φοίτηση τους στο Διδασκαλείο αρρένων, αφού σύμφωνα με το νόμο, εγγράφονταν σ' αυτό απόφοιτοι της Β' τάξης του Ελληνικού, β) τα κοινωνικά ήθη δεν επέτρεπαν τη φοίτηση τους στο Δα, αν καν αυτό τουλάχιστον επίσημα δεν εκφράστηκε και γ) η πολιτεία δεν ίδρυσε ιδιαίτερο Διδασκαλείο θηλέων, ώστε να μη βρίσκει ούτε σε διάσταση με το νόμο του 1834 ούτε με τις πραγματικές κοινωνικές ανάγκες, που επανειλημμένα είχαν επισημανθεί. Έτσι οι παραπάνω λόγοι είχαν ως συνέπεια να ατονήσει το ευεργετικό άρθρο του νόμου (άρθρο 6) για την υποχρεωτική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση των θηλέων, αφού προϋπόθεση για να ισχύσει ήταν η ύπαρξη διδασκαλισσών. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 100-101.

¹⁰¹ Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*, (ΟΕΣΒ), Αθήνα 1942, σελ. 31, 191.

Το Β.Δ. της 31ης Δεκεμβρίου 1836/12ης Ιανουαρίου 1837 με το οποίο οργανώθηκαν θεσμικά τα Ελληνικά Σχολεία και τα Γυμνάσια στο Ελληνικό Βασίλειο ουσιαστικά αναφέρεται μόνον στους μαθητές, αφού όχι μόνον συγκεκριμένες προβλέψεις για τη σπουδαστική τύχη των μαθητριών δεν περιλαμβάνει, αλλά ούτε καν απλή αναφορά σε αυτές δεν κάνει. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι είχε αφενός μεν αποκλειστεί στο μέγιστο βαθμό η πρόσβαση των Ελληνίδων προς τη Μέση Εκπαίδευση και πολύ περισσότερο την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αφετέρου, δε, και αυτή καθεαυτή η εισδοχή του γυναικείου φύλου στον κρατικό μηχανισμό¹⁰².

Η κοινωνία του 19ου αιώνα, χωρίς να αρνιέται τις κοινωνικές επιπτώσεις από την αμάθεια των γυναικών¹⁰³ αποδέχεται την ανάγκη μόνο για μια επιμελημένη εκπαίδευση των κοριτσιών των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, ώστε να εκπληρώνουν τα μελλοντικά τους καθήκοντα. Με τον τρόπο αυτό διατηρείται και το φυλετικό χάσμα και η ταξική ανισότητα. Τα κορίτσια των κατώτερων κοινωνικών τάξεων είχαν ως μόνη αξιοπρεπή επαγγελματική διέξοδο, προσδιορισμένη ταξικά, το επάγγελμα της δασκάλας¹⁰⁴.

¹⁰² Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 69.

¹⁰³ Ο Ν. Βάμβας τονίζει επανειλημμένα σε ομιλίες του ότι θεωρεί «παράβασιν των θείων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να παραμεληθεί ο ανήκων φωτισμός του πνεύματος των θυγατέρων» και προτείνει να αναλογιστούν όλοι «τί δύναται να κατορθώση εις Έθνος αναγεννώμενον η σπουδαία γυναικεία ανατροφή». Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 139.

¹⁰⁴ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 102.

Κοινωνικοοικονομικές δομές στην Ερμούπολη

Το 1821 η παραλία του νησιού¹⁰⁵, κάτω ακριβώς από την παλαιά πόλη της Άνω Σύρου έχει 150 κατοίκους. Απασχολούνται στην αλιεία, στο μικρεμπόριο και σε άλλες υπηρεσίες του λιμανιού όπως στην τροφοδοσία των πλοίων, μεταφορές, υγειονομείο κ.τ.λ. Το 1828 ο πληθυσμός της Ερμούπολης ανέρχεται σε 13805 κατοίκους, ενώ το 1832 φτάνει τους 15469, αύξηση η οποία πρέπει να προήλθε, κατά μεγάλο μέρος, από την εγκατάσταση ψαριανών προσφύγων που εγκατέλειψαν την Αίγινα μετά το θάνατο του Καποδίστρια¹⁰⁶. Στη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου έμποροι και ναυτικοί εγκαταλείπουν την Ερμούπολη και τότε ο αριθμός των κατοίκων της πόλης παρουσιάζει σοβαρή μείωση¹⁰⁷.

Ο Ερμής αναφέρει πως το 1841, 4.676 άτομα απασχολούνταν σε διάφορα επαγγέλματα. Χαρακτηρίζει 500 άτομα ως εμπόρους και 1.100 ως βιομήχανους¹⁰⁸, ενώ ο Αίολος¹⁰⁹ το 1850 χαρακτηρίζει 2.515 άτομα ως κτηματίες. Ο αγροτικός τομέας ήταν σχεδόν ανύπαρκτος στην Ερμούπολη. Σε σύνολο 1.061 εκλογέων, που αναγράφονται στους καταλόγους των δημοτών με δικαίωμα ψήφου το 1843 κατά πληθυσμιακή κοινότητα, υπάρχουν μόλις 24 γεωργοκτηματίες, ποσοστό μόλις 2,3% περίπου.

Ο Β. Καρδάσης υποστηρίζει ότι η επαγγελματική κατανομή του πληθυσμού, όπως τουλάχιστον παρουσιάζεται από εφημερίδες

¹⁰⁵ Οι κάτοικοι της Σύρου κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας κατά βάση, ήταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι. Μικρό ποσοστό από αυτούς ασχολούνταν σε μικροαστικά επαγγέλματα (καφενεία, εδωδιμοπωλεία, οινοπωλεία κλπ), και ακόμα μικρότερο στη ναυτιλία. Η ενασχόληση μικρού μέρους του πληθυσμού με τη θάλασσα δεν εξέλιπε ουδέποτε τελείως, ούτε και στις σκληρότερες περιόδους της ακμής της πειρατείας στο Αιγαίο. Ανδρ. Δρακάκης, ό.π., σελ. 24.

¹⁰⁶ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 28.

¹⁰⁷ Ο Αίολος, αρ 447, 16 Μαρτίου 1853, σελ. 1.

¹⁰⁸ Ερμής, αρ.203, 6 Φεβρουαρίου 1843, σελ.1.

¹⁰⁹ Ο Αίολος, αρ. 523, 23 Σεπτεμβρίου 1854, σελ. 2.

της εποχής, αφήνει πολλά ερωτήματα. Διατείνεται πως το 30% του ενεργού πληθυσμού της πόλης είναι έμποροι, οι οποίοι μάλιστα όχι μόνο αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, αλλά επίσης κατείχαν τις σπουδαιότερες θέσεις στην οικονομική και κοινωνική ιεραρχία της πόλης¹¹⁰.

Αναμφίβολα η εξέλιξη της Ερμούπολης σε μεγάλο εμπορικό κέντρο σχετίζεται απόλυτα με την παρουσία του χιώτικου προσφυγικού πληθυσμού στο νησί. Οι Χιώτες ήταν η πλειοψηφία των εμπόρων. Η κοινότητα τους περιλάμβανε τους σημαντικότερους εκπροσώπους του εμπορικού κόσμου οι οποίοι μάλιστα ασκούν απευθείας την τοπική πολιτική εξουσία¹¹¹. Επιπλέον, η κυριαρχία του χιώτικου στοιχείου στη ζωή της Ερμούπολης συνεισέφερε αποφασιστικά στη αγγλοφιλία των κατοίκων της. Οι Ερμουπολίτες, και ειδικά η εμπορική τάξη του νησιού, αισθάνονταν προσκολλημένοι στο αγγλικό πολιτικό πρότυπο, το οποίο αποτελούσε και το αντίπαλο δέος απέναντι στον προστατευτισμό και την απολυταρχία του αθηναϊκού κράτους, όπως επίσης και στο γειτονικό δεσποτικό παράδειγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή της Ρωσίας.

Την πρώτη δεκαετία της Οθωνικής περιόδου η Σύρος κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού εμπορίου της χώρας. Το λιμάνι της Ερμούπολης δεχόταν το 75% του συνόλου των αγγλικών εξαγωγών προς την Ελλάδα. Τη διετία 1837 - 1838 ήταν το σπουδαιότερο στο χώρο της Ανατολής. Η Ερμούπολη σημειώνει έντονη δραστηριότητα τόσο στο ελληνικό εξωτερικό εμπόριο¹¹² όσο και στις εμπορικές ανταλλαγές του χώρου της Ανατολικής Μεσογείου. Σημαντικό μέρος της εγχώριας

¹¹⁰ Ο F. Thiersch υποστηρίζει ότι το 1833 υπήρχαν στη Σύρο τρεις χιλιάδες εμπορικοί οίκοι. Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 31.

¹¹¹ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 32.

¹¹² Στ. Γ. Κορρές, ό.π., σελ 9.

εξαγωγίμης παραγωγής έφευγε για το εξωτερικό με την μεσολάβηση του συριανού εμπορίου. Η αγορά της Σύρου υπήρξε μια απέραντη αποθήκη εμπορευμάτων με τελικό προορισμό κατά πρώτο λόγο την Τουρκία και δευτερευόντως τη Δυτική Ευρώπη¹¹³.

Οι Χιώτες μεγαλέμποροι ασκούσαν εξουσία μέσω του τοπικού δήμου σε έναν περιορισμένο γεωγραφικά, αλλά καθόλου ασήμαντο, χώρο της ελληνικής επικράτειας, τον οποίο η ελλαδική πολιτική τάξη αδυνατούσε να ελέγξει. Η άσκηση της εξουσίας από την εμπορική τάξη της Σύρου σήμαινε την έμπρακτη αμφισβήτηση του δικαιώματος της ελλαδικής άρχουσας τάξης να ελέγχει πολιτικά όλο το γεωγραφικό χώρο του ανεξάρτητου κράτους. Εκεί όπου η κεντρική εξουσία είχε την ευχέρεια παρέμβασης στο τοπικό πολιτικό πλαίσιο, και αυτή εμφανιζόταν στις εμπλοκές των δημοτικών πραγμάτων της Ερμούπολης, κρατούσε εχθρική στάση προς τις πολιτικές επιδιώξεις των Χίων. Όμως όλα αυτά δεν στάθηκαν ικανά να παρεμποδίσουν τους Χιώτες από το να ελέγχουν την τοπική πολιτική εξουσία¹¹⁴.

Δεν υπάρχουν άλλες μερίδες της αστικής τάξης οι οποίες να αμφισβητούν τον κυρίαρχο, οικονομικά και κοινωνικά ρόλο της. Η εμπορική τάξη της Σύρου αντλεί τη δύναμή της από δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον εξωελλαδικό χώρο. Η ιδιοποίηση του αγροτικού πλεονάσματος «που διαμορφωνόταν κυρίως έξω από τα σύνορα της ελληνικής επικράτειας»¹¹⁵, της προσέδωσε ένα χαρακτήρα ανεξαρτησίας απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση¹¹⁶.

¹¹³ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 51 - 52.

¹¹⁴ Ακόμη και όταν ο δήμαρχος δεν ανήκε στη Χιακή μερίδα, οι Χιώτες έμποροι αποτελούσαν την πλειοψηφία του δημοτικού συμβουλίου. Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 35-47.

¹¹⁵ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 34.

¹¹⁶ Εφημερίδα Αίολος, αρ. 26, 10-2-1845.

Συμμετέχει στη διανομή ενός πλεονάσματος που διαμορφώνεται κυρίως έξω από τα σύνορα της ελληνικής επικράτειας. Η συσσώρευση του εμπορικού κεφαλαίου της εξαρτάται από εξελίξεις που σημειώνονται στο εξωτερικό, τις οποίες η άρχουσα τάξη της Ερμούπολης είναι ανίκανη αντικειμενικά να επηρεάσει. Ενδιαφέρεται για τη διασφάλιση της οικονομικής και κοινωνικής της δύναμης στον τόπο που ασκεί την εξουσία, δηλαδή την Ερμούπολη. Η δυνατότητα να οικειοποιούνται οι έμποροι ένα μέρος του υπερπροϊόντος που διαμορφώνεται στο εξωτερικό είναι, σε μεγάλο βαθμό, ανεπηρέαστη από την κατανομή του εγχώριου πλεονάσματος. Οπότε είναι δικαιολογημένη η αδιαφορία της άρχουσας τάξης της Ερμούπολης να συμμετάσχει στον κρατικό μηχανισμό. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν συνδιαλέγεται με την κεντρική εξουσία. Εμφανίζεται διεκδικητική, πολλές φορές πολεμική, απέναντι στον κρατικό μηχανισμό στο μέτρο που μπορεί να προκαλέσει ευνοϊκές ρυθμίσεις νομοθετικού και θεσμικού χαρακτήρα για την διευκόλυνση των οικονομικών της δραστηριοτήτων¹¹⁷.

Αξιοσημείωτη είναι η πολιτική συμπεριφορά των Ερμουπολιτών, οι οποίοι αδιαφορούν για συμμετοχή στην ευρύτερη πολιτική σκηνή. Σε αντίθεση με τα κυρίαρχα κοινωνικά στρώματα άλλων γεωγραφικών περιοχών της χώρας, όπως της Πελοποννήσου, της στερεάς, των νησιών του αργοσαρωνικού τα οποία μονοπώλησαν την κρατική διοίκηση στο μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα, οι έμποροι της Σύρου δεν παρουσιάστηκαν σε καμία περίπτωση στο προσκήνιο των πολιτικών εξελίξεων. Μάλιστα, οι μαρτυρίες του συριανού τύπου συγκλίνουν στο ότι μάλλον με δυσφορία οι Ερμουπολίτες αντιμετώπιζαν ακόμη και αυτή την απλή συμμετοχή στις βουλευτικές εκλογές.

¹¹⁷ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 34 - 35.

Το φαινόμενο της αποφυγής πολιτικών και διοικητικών ρόλων από τους Ερμούπολίτες έχει ασφαλώς την εξήγησή του. Ο Κ. Τσουκαλάς, αναφερόμενος στη συμπεριφορά της άρχουσας τάξης στην Ελλάδα, γράφει: «Πραγματικά η έλλειψη κεφαλαίων, η στασιμότητα της παραγωγής, του εσωτερικού εμπορίου, και γενικότερα ο αργός ρυθμός ανάπτυξης των μηχανισμών καπιταλιστικής συσσώρευσης κατέστησε τον κρατικό μηχανισμό χώρο προνομιακό, που οδηγούσε μακροπρόθεσμα όχι μόνο στην πολιτική εξουσία αλλά και στο κέρδος γεγονός που προκάλεσε τη δίψα για μονοπώληση του κρατικού μηχανισμού από την άρχουσα τάξη της ηπειρωτικής Ελλάδας». Σύμφωνα με τον Β. Καρδάση ακόμη και αν η άποψη αυτή ισχύει για την πολιτική συμπεριφορά της υπόλοιπης ελλαδικής άρχουσας τάξης, δεν ισχύει το ίδιο για την αστική τάξη στην Ερμούπολη¹¹⁸.

Η εμπορική τάξη της Σύρου¹¹⁹ παρουσίασε έντονη ανάμειξη και στους κοινωνικούς θεσμούς της πόλης. Οι έμποροι συμμετείχαν ενεργά στο χώρο της εκπαίδευσης¹²⁰ και του εκπολιτισμού, στο χώρο της περίθαλψης, πρωτοστάτησαν ακόμα και στην ανέγερση των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων της πόλης. Με την πολύμορφη συμμετοχή της σε πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς θεσμούς η άρχουσα τάξη επέβαλλε την εξουσία της στο χώρο της Ερμούπολης και κατοχύρωνε την αδιαμφισβήτητη κυριαρχική της θέση στο τοπικό πολιτικό και κοινωνικό σύστημα. Ο Β. Καρδάσης διατείνεται ότι ο ελλαδικός αστικός χώρος δεν έχει να επιδείξει παρόμοιο πρότυπο πολιτικής και

¹¹⁸ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 34.

¹¹⁹ Οι Χιώτες έμποροι πέτυχαν και τον έλεγχο του εμπορικού επιμελητηρίου. Το εμπορικό επιμελητήριο, κάτω από την ισχυρή παρουσία των Χίων, έλαβε αποφάσεις απόλυτα εκφραστικές των συμφερόντων της εμπορικής τάξης της Σύρου. Ήταν ο καλύτερος υπερασπιστής των θέσεων των μεγαλεμπόρων απέναντι στην κρατική εμπορική και ναυτιλιακή πρακτική.

¹²⁰ Στην Ερμούπολη έμποροι αποφάσισαν να επιβάλλουν στους εαυτούς τους «ανεπαίσθητον τινά φορολογίαν» για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Τιμ. Αμπελάς, ό.π., σελ. 7.

ιδεολογικής συμπεριφοράς όπως ήταν αυτό της ερμουπολίτικης άρχουσας τάξης¹²¹.

Η Δημοσυντήρητη Εκπαίδευση στη Σύρο

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση αρρένων

Ο ρυθμός σχολικοποίησης στη Σύρο υπήρξε παράλληλος με την οικονομική ανάπτυξη και την εμπορική άνθιση του νησιού. Έτσι, οι κάτοικοι της Ερμούπολης μέσω των τοπικών δημογερόντων, μερίμνησαν και για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Καταπλήσσει αληθινά ο ζήλος με τον οποίο οι Ερμουπολίτες επιδιώκουν την ίδρυση εκπαιδευτηρίων, όσο και ο αριθμός των παιδιών που φοίτησαν στα πρώτα εκπαιδευτήρια αρρένων και θηλέων, ενδεικτικά της ζωηρής έφεσης προς μάθηση των Ερμουπολιτών¹²². Με κάθε ευκαιρία η δημοτική αρχή τόνιζε όχι μόνο τα αγαθά που απορρέουν από την εκπαίδευση αλλά και ότι η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική¹²³.

Μέχρι το 1826 δεν υπήρχε στη Σύρο κανένα σχολείο και η μόνη εκπαίδευση που παρεχόταν ήταν σε λίγα πλουσιόπαιδα, τα οποία διδάσκονταν τα στοιχειώδη κατ' οίκον. Κατά το 1826 συστάθηκε το εκπαιδευτήριο του Γρηγορίου Κωνσταντά και του Γεωργίου Κλεοβούλου. Κατά δε το 1827, όταν εξασφαλίστηκε η ύπαρξη του κράτους, οι Ερμουπολίτες αποβλέποντας στο μέλλον,

¹²¹ Β. Καρδάσης, ό.π., σελ. 37-38.

¹²² Στ. Κορρές, ό.π., σελ 9.

¹²³ Παραθέτουμε απόσπασμα από έγγραφο της δημαρχίας προς όλους τους δημότες της Ερμούπολης: «Συνδημόται, ο άνθρωπος είναι προικισμένος από τον δημιουργόν του με λογικόν δια του οποίου χαρακτηρίζεται από τα άλογα ζώα και δια τούτο χρεωστά να καλλιεργήσει αυτό δια της εκπαιδύσεως..... Όλοι εις τον Δήμον τούτον ανήκοντες παίδες από το συμπληρωμένον πέμπτον έτος της ηλικίας των μέχρι του 12 έτους συμπληρωμένου τούτου χρεωστούν να πηγαίνωσιν εις το σχολείον, διότι οι αμελούντες γονείς των θέλουν πληρώνει πρόστιμον!!! ». Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 192.

σκέφτηκαν να ιδρύσουν εκπαιδευτήρια και να ανεγείρουν διδακτήρια. Περίπου στις αρχές του 1828 άρχισε η ανέγερση σχολικών κτιρίων με δαπάνη κυρίως των κατοίκων, και με μικρή συνεισφορά του κράτους και φιλανθρωπικής Αγγλικής Εταιρείας. Ιδρύθηκαν τότε δημοτικό σχολείο αρρένων, αλληλοδιδασκτικό θηλέων και ένα ελληνικό σχολείο. Τα εκπαιδευτήρια αυτά ήταν δημοσυντήρητα και είναι γνωστά ως Εκπαιδευτικά Καταστήματα Ερμουπόλεως, διοικούμενα από εκλεγμένη Εφορία¹²⁴.

Με ατομική πρωτοβουλία είχαν ιδρυθεί δυο «Αλληλοδιδασκτικά», ένα αρρένων και ένα θηλέων, συντηρούμενα από την Κοινότητα Ερμουπολιτών και διευθυνόμενα από τον Δ. Κορκ. Το Αλληλοδιδασκτικό των αρρένων με πρωτοδιδάσκαλο τον Ν. Μάγνητα το οποίο είχε κατά το 1829 ήδη 263 μαθητές, το δε θηλέων με δασκάλες τις αδερφές Α. και Ε. Ελευθερίου 161 μαθήτριες¹²⁵. Τέλος κατά το 1829 ο Γερμανός Φρειδερίκος Χίλδνερ ίδρυσε το Φιλλεληνικό Παιδαγωγείο το οποίο λειτούργησε μέχρι το 1877.

Όμως κατά το 1829 λειτουργούσαν και τα εξής ιδιωτικά σχολεία: του Α. Καλαφατέλη από τις Κωδωνιές με 100 περίπου μαθητές, του Π. Λιμνίου με 60 μαθητές, και «Αλληλοδιδασκτικό θηλέων», το οποίο ιδρύθηκε από τις δασκάλες Α. Ζωντανού και Μ. Δημητρίου. Λειτουργούσαν επίσης και πέντε «Ελληνικά Σχολεία» του ΝΑ. Γεωργιάδου με 50 μαθητές, του Αθ. Αδαμαντίδου με 40 μαθητές, Ελληνικό Σχολείο θηλέων με 20 μαθήτριες, του ΝΑ. Σιφνίου με 40 μαθητές και του Αλ. Οικονομίδου με 40 μαθητές¹²⁶.

¹²⁴ Στ. Κορρές, ό.π., σελ. 10.

¹²⁵ Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ. 6.

¹²⁶ Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ. 6.

Κατά τα έτη 1830, 1831, 1832, λειτουργούσαν τα κατώτερα εκπαιδευτήρια τα οποία είχαν ιδρυθεί το 1826-28 και υπάγονταν στην Κοινότητα.

Ωστόσο η αποκεντρωμένη εκπαίδευση, όπως την προέβλεπε ο νόμος του 1834, εφαρμόστηκε στην Ερμούπολη με συνέπεια και αποδοτικότητα.

Στη Σύρο λειτούργησε το πολύπλοκο οργανωτικό μέρος του νόμου, που περιλάμβανε ολόκληρο πλέγμα δραστηριοτήτων σχετικών με όλα τα εκπαιδευτικά θέματα, όπως είναι οι προϋπολογισμοί των εξόδων, οι έλεγχοι των ιδιοσυντήρητων σχολείων από την επιθεωρητική επιτροπή, οι εξαμηνιαίες εκθέσεις, κ.ά. Το πλούσιο αρχειακό υλικό, που αναφέρεται στα παραπάνω θέματα, αποδεικνύει την άρτια εκπαιδευτική οργάνωση και το συστηματικό έλεγχο που ασκούσε η δημοτική αρχή στα ιδιοσυντήρητα και δημοσυντήρητα σχολεία. Πρακτικά ή σοβαρά εκπαιδευτικά θέματα συγκέντρωναν την προσοχή και το ενδιαφέρον της δημοτικής αρχής και αποκάλυπταν την ευαισθησία της¹²⁷.

Υπήρξε μεγάλη έγνοια της τοπικής κοινωνίας να αυξηθεί ο αριθμός των δημοσυντήρητων σχολείων, έτσι ώστε να λαμβάνουν την εγκύκλιο κατάρτιση όσο γίνεται περισσότερα παιδιά. Οι λόγοι ενδεχομένως ήταν η καλύτερη προετοιμασία για τον επαγγελματικό τους βίο αλλά και η κοινωνική ευταξία που άμεσα και έμμεσα εξασφαλιζόταν από τη μακρόχρονη φοίτηση. Είναι γνωστό ότι ο νομός των Κυκλάδων είχε το υψηλότερο ποσοστό μαθητικού πληθυσμού στην ελληνική επικράτεια σε ολόκληρο το 19^ο αιώνα, και αυτό οφειλόταν κυρίως στην Ερμούπολη όπου υπήρξε από νωρίς μια αξιόλογη εκπαιδευτική ανάπτυξη¹²⁸. Έτσι, η πόλη, σύμφωνα με την εφημερίδα «Αίολος»,

¹²⁷ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 142.

¹²⁸ Κ. Λάππας, *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα*, ΓΓΝΓ, Αθήνα 2004, σελ. 324.

εκτός από «κοινόν εμπορείον» ήταν και «παιδευτήριον και οφθαλμός του Αιγαίου» και οι Συριανοί καυχιόνταν ότι ο τόπος τους ήταν το «...αληθές κέντρον της εθνικής ζωής και κοινόν παιδευτήριον του έξω Ελληνισμού»¹²⁹, «ο πρώτος, ο αναπόφευκτος σταθμός δια τους επιθυμούντας μάθησιν», εφόσον υπήρχε η συνήθεια των Ελλήνων της Διασποράς να στέλνουν στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ερμούπολης τα παιδιά τους, όπως συνέβη στις περιπτώσεις του Εμμ. Ροΐδη, του Δ. Βικέλα και του Ανδρ. Συγγρού¹³⁰.

Στον πίνακα¹³¹ που ακολουθεί παραθέτουμε στοιχεία για τα δημοσυντήρητα σχολεία των αρρένων κατά την οθωνική περίοδο, τα οποία είναι αποκαλυπτικά για το ρυθμό συμμετοχής, την αύξησή του, τη δραστηριότητα της δημοτικής αρχής αλλά και το ενδιαφέρον των κατοίκων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

Χρόνος	Αριθμός Σχολείων	Αριθμός Μαθητών	Δαπάνη σε δρχ.
1834	Αρρένων Ι	290	2.040
1835	Αρρένων Ι	300	2.040
1836	Αρρένων Ι	300	960(1)
1837	Αρρένων Ι	320	960
1838	Αρρένων Ι	325	1.200
1839	Σχολείο του Κέντρου Σχολείο της Δυτ. Πλευράς	330 150	1.200 218 (2)
1840	Σχολείο του Κέντρου Σχολείο της Δυτ. Πλευράς	339 160	1.320 (3) 2.040
1841	Σχολείο του Κέντρου Σχολείο της Δυτ. Πλευράς	339 163	1.500 2.070
1842	Σχολείο του Κέντρου Σχολείο της Δυτ. Πλευράς	350 205	1.480 2.160
1843	Σχολείο του Κέντρου Σχολείο της Δυτ. Πλευράς	360 230	2.400 1.920

¹²⁹ Τιμ. Αμπελάς, ό.π., σελ. 668.

¹³⁰ Αντ. Σμυρναίος, «Ο χρησιμοθηρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης... ό.π.

¹³¹ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 155.

Επισκοπώντας τον πίνακα 1 διαπιστώνουμε ότι ο αριθμός των μαθητών στο Σχολείο αρρένων του κέντρου παρουσιάζει σταδιακή αύξηση κατά τη διάρκεια της α΄ οθωνικής περιόδου, με εξαίρεση τα έτη 1835 και 1836 που παραμένει σταθερός, όπως και τα έτη 1840 και 1841. Σταδιακή αύξηση παρατηρείται και στο Σχολείο αρρένων της δυτικής πλευράς από το 1839-1843. Συγκρίνοντας τον αριθμό των μαθητών που φοιτούν στα δύο σχολεία αρρένων από το 1839-1841 διαπιστώνουμε ότι αυτός είναι διπλάσιος, ενώ το 1842 και 1843 η αύξηση είναι περίπου 60%. Το Σχολείο του κέντρου υπήρξε σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο το πολυπληθέστερο Σχολείο αρρένων της Ερμούπολης.

Η Μέση εκπαίδευση των αρρένων. Το Γυμνάσιο της Ερμούπολης

Ο δραστήριος Χίος της Ερμούπολης Λουκάς Ράλλης, εισηγήθηκε στη δημογεροντία το 1832 την ίδρυση Ελληνικού Γυμνασίου στην Ερμούπολη¹³². Η πρόταση έγινε δεκτή και για την πραγμάτωση της ιδέας σχηματίστηκε επιτροπή, της οποίας τα μέλη είχαν μεγάλη κοινωνική προβολή.

Η κάλυψη των δαπανών του διδακτηρίου έγινε με εισφορές των εποίκων. Όσοι αποτελούσαν την επιτροπή συνεισέφεραν πρώτοι, αλλά με προθυμία συνεισέφεραν και όλοι οι εύποροι Ερμούπολιτες. Με σημαντικό κονδύλι συνέβαλε και η κυβέρνηση στην κατασκευή του κτιρίου του «Ελληνικού Γυμνασίου

¹³² Ο Στυλ. Κορρές διατείνεται ότι από την άνοιξη του 1830 οι κάτοικοι της Ερμούπολης άρχισαν την ανέγερση οικοδομήματος το οποίο προοριζόταν για ίδρυση Σχολείου, όπου οι νέοι της πόλης τους «θα τύγχαναν ευρύτερας παιδείας και σοβαρότερης μορφώσεως». Όμως η απαίτηση της Κυβέρνησης να έχει αποκλειστική επιρροή στο Σχολείο αυτό αλλά και εσωτερικές ανωμαλίες, τους ανάγκασαν να αναβάλουν την ίδρυσή του. Στ.Κορρές, ό.π., σελ 10.

Ερμούπολεως» το οποίο χαρακτηρίστηκε «Γυμνάσιον πρώτης τάξεως».¹³³

Το πρώτο Γυμνάσιο της Ερμούπολης λοιπόν, έγινε με σχέδια του Ερλάχερ στο κέντρο της πόλης¹³⁴ σε οικόπεδο του Α. Σαλάχα, μέλους της Επιτροπής, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου μάλιστα παραχώρησε δωρεάν. Λειτουργήσε την 9^η Οκτωβρίου 1833. Αν και ήταν δημοσυντήρητο χαρακτηρίστηκε δημόσιο Γυμνάσιο, χωρίς όμως να καταχωρηθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η καταχώρηση έγινε δύο χρόνια αργότερα¹³⁵.

Οι Έφοροι των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων, με εντολή της Δημογεροντίας, με πρόσκληση¹³⁶, κάλεσαν τον αρχιμανδρίτη Ν. Βάμβα¹³⁷ να αναλάβει την οργάνωση και τη διεύθυνση του υπό ίδρυση Γυμνασίου. Μάλιστα, τονίζοντας την επιθυμία τους «να ίδωσιν εις την πόλιν των εκπαιδευτικά καταστήματα απηρτισμένα αναλόγως με το πλήθος, την βιομηχανίαν και την ηθικήν κατάστασιν των κατοίκων....», τον παρακαλούν να δεχτεί την πρόσκλησή τους και να ετοιμάσει σχέδιο για το είδος και τον τρόπο της εκπαίδευσης αλλά του επισημαίνουν: «μη λησμονήσετε τούτο μόνον, ότι οι εκπαιδευόμενοι νέοι της Ερμούπολεως θέλουν πάντοτε και κυρίως προετοιμάζεσθαι δια

¹³³ Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ. 7.

¹³⁴ Χρ. Αγραντώνη - Αγ. Φενερλή, *Ερμούπολη - Σύρος, Ιστορικό Οδοιπορικό*, Ιολκός 1999, σελ 85.

¹³⁵ Τον Δεκέμβριο του 1833 συστήθηκε με διάταγμα και λειτουργήσε το επόμενο έτος το 1834 Γυμνάσιο στο Ναύπλιο, το οποίο, λανθασμένα θεωρείται το πρώτο Γυμνάσιο της νεώτερης Ελλάδας. Στ. Κορρές, ό.π., σελ 24.

¹³⁶ Στ. Κορρές, ό.π., σελ 14.

¹³⁷ Ο Ν. Βάμβας ήταν μέλος της Πατριαρχικής Ακαδημίας Κων/πόλεως διευθυντής της Σχολής της Χίου και καθηγητής της Ιονίου Ακαδημίας της Κέρκυρας, στενός φίλος του Αδ. Κοραή και υποστηρικτής των προοδευτικών του ιδεών. Είχε την πεποίθηση πως το έθνος θα είχε μεγαλύτερη ωφέλεια εάν τα βιβλία της Χριστιανικής διδασκαλίας μεταγλωττίζονταν στη νεοελληνική γλώσσα, άποψη την οποία υποστήριζε και ο Θ.Φαρμακίδης και πολέμησε με οξύτητα ο Κ. Οικονόμος. Στη Σχολή της Χίου εφάρμοσε «νεωτερίζον πρόγραμμα και διδακτικές μεθόδους», εξέδωσε διδακτικά βιβλία απλούστερης διατύπωσης, ίδρυσε τυπογραφείο, οργάνωσε και πλούτισε τη Βιβλιοθήκη και ίδρυσε εργαστήριο Φυσικής Πειραματικής. Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ. 10.

να διατρέξωσι το στάδιον της εμπορικής βιομηχανίας, ήτις είναι το κύριον επάγγελμα των κατοίκων τούτων»¹³⁸.

Πράγματι, στις 4 Σεπτεμβρίου 1833 ο Βάμβας με μεγάλη προθυμία δέχτηκε την πρόταση και συνέταξε το «Γενικόν Σχέδιον του εν Ερμουπόλει Ελληνικού Γυμνασίου», με το οποίο μεταρρύθμιζε το Σχολείο της Κοινότητας σε «τακτικόν Γυμνάσιον ανωτέρας περιωπής, πρωτοτύπων επιδιώξεων και πειθαρχημένης συγκροτήσεως και λειτουργίας». Ο Κανονισμός αυτός ο οποίος αναφερόταν σε όλους τους τομείς της όλης λειτουργίας του Γυμνασίου, εγκρίθηκε από τη Σχολική Εφορεία ως «κατάλληλος και σύμφωνος προς τας ανάγκας του τόπου και των πολιτών την επιθυμίαν» και επικυρώθηκε από τη Δημογεροντία χωρίς τροποποίηση ή προσθήκη¹³⁹. Η Δημογεροντία στη συνέχεια γνωστοποίησε στους Ερμουπολίτες, ότι από τις 3 Οκτωβρίου όσοι επιθυμούσαν να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο, μπορούσαν να αναγράφονται στον κατάλογο των μαθητών ώστε να γίνει η έναρξη των μαθημάτων.

Ωστόσο για να υλοποιηθεί το σχέδιο του Βάμβα έπρεπε να βρεθούν και οι αναγκαίοι χρηματικοί πόροι για τις μηνιαίες δαπάνες του Γυμνασίου. Έτσι, προκειμένου να μην αναβληθεί η έναρξη των μαθημάτων καθώς οι υπάρχοντες χρηματικοί πόροι δεν επαρκούσαν, αποφασίστηκε οι εύποροι μαθητές να πληρώνουν 4 δραχμές το μήνα (προπληρωτές κατά τριμηνία) έως ότου «αυξηθούν και τακτοποιηθούν» οι πόροι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στα πρακτικά της συνέλευσης της Δημογεροντίας.. Οι ενδεείς και άποροι μαθητές θα φοιτούσαν στο Γυμνάσιο «αμισθί» κατόπιν απόδειξης¹⁴⁰.

¹³⁸ Στ. Κορρές, ό.π., σελ 15.

¹³⁹ Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ 17.

¹⁴⁰ Τα Πρακτικά της Συνέλευσης της Δημογεροντίας που παραθέτει ο Στυλ. Κορρές, είναι ενδεικτικά του προβλήματος που αντιμετώπισαν οι Δημογέροντες αλλά και της λύσης που έδωσαν προκειμένου να λειτουργήσει το Γυμνάσιο. Στ. Κορρές, ό.π., σελ. 18-20.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημανθεί ότι το ποσοστό των μαθητών που φοιτούν αμισθί στο Γυμνάσιο Ερμούπολης κατά τα δύο πρώτα έτη λειτουργίας του, όπως καταγράφεται στο μαθητολόγιο του Γυμνασίου, είναι αξιοσημείωτο (βλ. Πίνακα 2)¹⁴¹. Επίσης εκτός από τους μαθητές που φοιτούν αμισθί, υπάρχουν και ορισμένοι μαθητές που φοιτούν με ημιμίσθιο. Οι μαθητές αυτοί είναι 4 την πρώτη χρονιά και 16 την επόμενη¹⁴².

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.

Αριθμός μαθητών που φοιτούν αμισθί στο Γυμνάσιο

Σχολικό έτος	Σύνολο μαθητών	Μαθητές που φοιτούν αμισθί	Ποσοστό (%)
1833-34	258	103	39,9
1834-35	150	55	36,7

Όσον αφορά την οργάνωση του Γυμνασίου από τον Ν. Βάμβα, αυτή έγινε κατά τα πρότυπα του Γυμνασίου της Χίου, που είχε διευθύνει ο ίδιος στα 1815-1821. Το Γυμνάσιο στεγάστηκε προσωρινά στις αίθουσες του δημοτικού σχολείου θηλέων (το οποίο μετατέθηκε στο Παιδαγωγείο Χίλδνερ ώσπου να χτιστεί το κτίριο που θα στέγαζε το Γυμνάσιο). Η τελετή έναρξης των μαθημάτων έγινε την Κυριακή 8 Οκτωβρίου σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας «Ήλιος» και την επόμενη ημέρα κοινοποιήθηκε στους μαθητές αναλυτικός πίνακας των υποχρεώσεών τους. Αρχές φθινοπώρου του 1834 ολοκληρώθηκε το οίκημα του Γυμνασίου και στις 13 Νοεμβρίου του ίδιου έτους με επίσημη τελετή καθιερώθηκε ως Γυμνάσιο¹⁴³.

Η εγγραφή των μαθητών και η ανακοίνωση κατατακτήριων εξετάσεων στο Γυμνάσιο άρχισε στις 3 Οκτωβρίου 1833. Την

¹⁴¹ ΓΑΚ.ΣΥΡ., Μαθητολόγιο Γυμνασίου Ερμούπολης.

¹⁴² ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁴³ Δημοσίευμα της εφημερίδας «Αθηνά» του Ναυπλίου της 3 Δεκεμβρίου του 1834 εξιστορεί τις προσπάθειες των Ερμουπολιτών για την ολοκλήρωση του οικοδομήματος αλλά και την αδιαφορία της Κυβέρνησης. Στ. Κορρές, ό.π., σελ. 29.

πρώτη εβδομάδα είχαν εγγραφεί περίπου 200 μαθητές. Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο αρχείο της Ερμούπολης δεν προέκυψαν στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των μαθητών του Γυμνασίου για όλα τα σχολικά έτη της εξεταζόμενης περιόδου 1833-1843. Στον Πίνακα 3¹⁴⁴ παρατίθενται τα διαθέσιμα στοιχεία της συγκεκριμένης περιόδου, καθώς και στοιχεία για την επόμενη δεκαετία, τα οποία είναι ενδεικτικά της διακύμανσης του μαθητικού πληθυσμού που φοίτησε στο Γυμνάσιο της Ερμούπολης (βλ. Σχήμα 1)¹⁴⁵. Όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία της περιόδου που εξετάζουμε, ο αριθμός των μαθητών μειώνεται σημαντικά το σχολικό έτος 1834-35 και είναι ιδιαίτερα αυξημένος την περίοδο 1840-41. Η αυξομείωση αυτή ενδεχομένως συνδέεται με κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

Αριθμός μαθητών Γυμνασίου ανά σχολικό έτος

Σχολικό έτος	Αριθμός μαθητών
1833-34	258
1834-35	150
1837-38	263
1838-39	299
1839-40	357
1840-41	383
1841-42	323
1844-45	308
1845-46	361
1851-52	323
1852-53	304
1853-54	299

Ενδιαφέροντα στοιχεία προκύπτουν επίσης από το μαθητολόγιο του Γυμνασίου Ερμούπολης, παρότι αφορούν μόνο δύο σχολικά έτη της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου, σχετικά με τη σχολική

¹⁴⁴ ΓΑΚ ΣΥΡ, ό.π.

¹⁴⁵ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

διαρροή και το ηλικιακό εύρος¹⁴⁶. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό της σχολικής διαρροής το πρώτο έτος λειτουργίας του Γυμνασίου είναι ιδιαίτερα αυξημένο, καθώς περισσότεροι από τους μισούς μαθητές που εγγράφονται στο Γυμνάσιο διακόπτουν τη φοίτησή τους¹⁴⁷. Ωστόσο το επόμενο έτος το ποσοστό σχολικής διαρροής μειώνεται σημαντικά (βλ. Πίνακα 4). Αξιοσημείωτο είναι το ηλικιακό εύρος των μαθητών το οποίο για το έτος 1833-34 κυμαίνεται από 8-35 ετών και για το έτος 1834-35 από 7-30 ετών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.

Σχολική διαρροή στο Γυμνάσιο

Σχολικό έτος	Σύνολο εγγεγραμμένων μαθητών	Ηλικιακό εύρος	Μαθητές που διέκοψαν τη φοίτηση	Ποσοστό διαρροής (%)
1833-34	258	8-35	148	57,3
1834-35	150	7-30	31	20,7

Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία του μαθητολογίου, η διακοπή της φοίτησης δεν οφείλεται μόνο σε οικονομικούς λόγους, αφού διακόπτουν τη φοίτηση και μαθητές που φοιτούν αμισθί. Αντίστοιχα στοιχεία δεν υπάρχουν για τα επόμενα έτη. Το γεγονός της σχολικής διαρροής, αλλά και της αυξομείωσης του αριθμού των μαθητών καθώς και του ηλικιακού τους εύρους κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης όσον αφορά τα αίτια στα οποία θα μπορούσαν να οφείλονται.

Στοιχεία επίσης προκύπτουν από το μαθητολόγιο του Γυμνασίου Ερμούπολης σχετικά με τα επαγγέλματα των γονέων των

¹⁴⁶ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁴⁷ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

μαθητών¹⁴⁸. Οι γονείς στην πλειοψηφία τους είναι έμποροι, ωστόσο υπάρχουν και άλλες κατηγορίες επαγγελματιών καταγεγραμμένες στο μαθητολόγιο. Ενδεικτικά αναφέρονται στη συνέχεια επαγγέλματα γονέων των μαθητών του Γυμνασίου για την περίοδο 1837-39.

Σχολικά έτη 1837-38 και 1838-39¹⁴⁹: πλοίαρχος, φούρναρης, ναύτης, κτηματίας, βαφέας, παπλωματάς, υφαντής, τσαγκάρης, εργάτης, κλητήρας, παπάς, κηπουρός, ράφτης, μεσίτης, μεταξοποιός, εφημέριος, δήμαρχος, χρυσοχόος, κηροποιός, κάπηλος, γιατρός, διοικητής, κτίστης, γεωργός, χειρουργός, αχθοφόρος, υπηρέτης, καφετζής, μαρμαράς, συνταγματάρχη, κιθαροποιός, πολιτικός, ρολογάς, δάσκαλος, αξιωματικός.

Τέλος, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του μαθητολογίου για τα δύο πρώτα έτη λειτουργίας του¹⁵⁰, στο Γυμνάσιο Ερμούπολης φοιτούν παιδιά των Ελλήνων της διασποράς. Αναφέρονται ορισμένες από τις περιοχές καταγωγής των μαθητών, όπως καταγράφονται στο μαθητολόγιο: Χίος, Σμύρνη, Ύδρα, Σάμος, Έφεσος, Ιωάννινα, Τήνος, Κων/πολη, Νάξος, Κυδωνία, Ερυθρές, Αίνος, Ρούμελη, Μήλος, Κρήτη, Άνδρος, Κύπρος, Φιλαδέλφια, Αμοργός, Συρία, Καλλίπολη, Μοσχόνησος, Μύκονος, Γρεβενά, Πάτρα, Μαγνησία, Θεσ/νίκη, Προύσα, Τρίπολη, Γαλλία, Μαγνησία, Κεφαλονιά, Ζάκυνθος, Λέσβος.

Επισημαίνεται ότι κατά το πρώτο έτος λειτουργίας του Γυμνασίου το σύνολο των μαθητών που κατάγονται από τη Χίο είναι αυξημένο σε σύγκριση με τους μαθητές των υπόλοιπων περιοχών, αφού ο αριθμός τους ανέρχεται στους 78, δηλαδή ποσοστό 30,2% επί του συνόλου των μαθητών. Το γεγονός αυτό είναι πιθανόν να οφείλεται στο ότι στην πλειονότητά τους οι γονείς των μαθητών του Γυμνασίου είναι έμποροι. Όπως

¹⁴⁸ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁴⁹ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁵⁰ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

προαναφέραμε οι περισσότεροι έμποροι της Σύρου κατάγονταν από τη Χίο και ήταν αυτοί οι οποίοι πρώτοι ενδιαφέρθηκαν για την εκπαίδευση των παιδιών τους και την ίδρυση του Γυμνασίου.

Στα μαθητολόγια του Γυμνασίου από το 1837 υπάρχει σαφής αναφορά στον αριθμό μαθητών του Ελληνικού Σχολείου και στον αριθμό των μαθητών του Γυμνασίου¹⁵¹. Το δεδομένο αυτό ίσως να συνδέεται με το διάταγμα του 1837 με το οποίο η Μέση Εκπαίδευση διαιρείται σε δύο κύκλους, έναν κατώτερο, το Ελληνικό Σχολείο και έναν ανώτερο, το Γυμνάσιο. Από τα διαθέσιμα στοιχεία (βλ. Πίνακα 5)¹⁵² τα πρώτα πέντε έτη ο αριθμός των μαθητών που φοιτούν στο Γυμνάσιο αυξάνεται σταθερά. Ωστόσο την περίοδο 1844-45 παρατηρείται σημαντική μείωση του αριθμού των μαθητών του Γυμνασίου, ενώ τα επόμενα έτη ο αριθμός αυτός παρουσιάζει και πάλι σταδιακή αύξηση και σχεδόν σταθεροποιείται την περίοδο 1851-54 (βλ. Σχήμα 2)¹⁵³. Η σταδιακή αύξηση των μαθητών θα μπορούσε να σχετίζεται με τη θεσμοθέτηση του Πανεπιστημίου το 1837 και την άμεση σχέση του με το Γυμνάσιο, αφού ήταν η προηγούμενη από αυτό βαθμίδα. Σύμφωνα με τον Λάππα όμως από τις στατιστικές επισημαίνεται απαξίωση του Πανεπιστημίου, καθώς ο δείκτης συμμετοχής της Σύρου στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση την περίοδο της ακμής της (1837-1851), ήταν μόλις 0,1 (ανά 100.000 κατοίκους). Ο δείκτης αυτός ήταν ο μικρότερος των Κυκλάδων, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε στα κοντινά νησιά της Κέας και της Μήλου, όπου ο δείκτης ανερχόταν στο 29,4 και 15,6 αντίστοιχα¹⁵⁴.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στη δεκαετία 1860-1870 με την κάμψη του εμπορίου και της ναυτιλίας, τις πτωχεύσεις των εμπορικών οίκων, την ανεργία και τη δημογραφική υστέρηση, ο δείκτης

¹⁵¹ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁵² ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁵³ ΓΑΚ. ΣΥΡ., ό.π.

¹⁵⁴ Κ. Λάππας, ό.π., σελ. 325.

συμμετοχής της Σύρου στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, θα ανέλθει από 0,1 σε 7,8, ενώ τις δύο επόμενες δεκαετίες θα εκτιναχθεί στο 24,8 και 51,1 αντίστοιχα, αποκτώντας μάλιστα την πρωτοκαθεδρία ανάμεσα στα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων¹⁵⁵. Είναι φανερό ότι η κατάρρευση των οικονομικών δεικτών, εξαιτίας της αλλαγής των διεθνών συνθηκών από τις οποίες εξαρτιόταν αποκλειστικά η Ερμούπολη, συμπαρέσυρε και τη συμπεριφορά και τη νοοτροπία των κατοίκων. Έτσι παρατηρείται μια ευθυγράμμιση των Ερμουπολιτών προς τα ελλαδικά μοντέλα συμπεριφοράς, ένδειξη της οποίας είναι το αυξημένο ενδιαφέρον τους για την ανώτερη εκπαίδευση¹⁵⁶.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.

Αριθμός μαθητών Ελληνικού Σχολείου και Γυμνασίου

Σχολικό έτος	Σύνολο μαθητών	Μαθητές Ελληνικού Σχολείου	Μαθητές Γυμνασίου
1837-38	263	234	27
1838-39	299	247	52
1839-40	357	289	68
1840-41	383	285	98
1841-42	323	240	83
1844-45	308	273	35
1845-46	361	264	97
1851-52	323	194	129
1852-53	304	176	128
1853-54	299	196	103

Σχετικά με το «πρόγραμμα σπουδών» που κατέστρωσε ο Βάμβας οι Αγριαντώνη - Φενερλή αναφέρουν ότι αυτό προέβλεπε εξαετή φοίτηση και τρεις κύκλους σπουδών διετούς διάρκειας¹⁵⁷. Τα διδασκόμενα είδη μαθημάτων ήταν: Αρχαία Ελληνική Γλώσσα, Λατινική, Γερμανική, Γαλλική, Μυθολογία, Ελληνική Φιλολογία, Ποιητική, Γενική Ιστορία, Ιερά Ιστορία, Ιστορία της αρχαίας

¹⁵⁵ Κ. Λάππας, ό.π., σελ. 325.

¹⁵⁶ Κ. Λάππας, ό.π., σελ. 331.

¹⁵⁷ Χρ. Αγριαντώνη - Αγ. Φενερλή, ό.π., σελ. 85.

Ελλάδας, Αριθμητική, Άλγεβρα, Γεωμετρία, Γεωγραφία, Εισαγωγή Φιλοσοφίας, Ιστορία της αρχαίας Φιλοσοφίας, Φιλοσοφία, Ηθική Φιλοσοφία, Ρητορική, Εισαγωγικές αρχές Φυσικής και Χημείας, Ιερά Κατήχηση, Ευαγγελική Ηθική¹⁵⁸.

Εκτός όμως από τα παραπάνω μαθήματα καταγράφεται (μετά από δύο χρόνια περίπου) και μια πρώτη έμμεση ενέργεια προς την κατεύθυνση της εμπορικής εκπαίδευσης με τον διορισμό -το 1835- του «καθηγητού των περί το εμπόριον επιστημών» Κωνσταντίνου Παππά στο Γυμνάσιο Σύρου, «επί πολλά έτη διατελέσαντος τοιούτου». Είναι πιθανό η διδασκαλία εμπορικών μαθημάτων στο Γυμνάσιο Σύρου να ήταν αποτέλεσμα κοινωνικής απαίτησης, η οποία «επέβαλε» και τον επίσημο διορισμό καθηγητή παρά το ότι η διδασκαλία τέτοιων μαθημάτων καθορίστηκε ύστερα από μια εικοσαετία¹⁵⁹.

Επίσης η ανάγκη της θεωρητικής διδασκαλίας της ναυτικής τέχνης, που θεωρούνταν απαραίτητη για την απόκτηση διπλώματος πλοιάρχου εμπορικού πλοίου -όπως όριζε το διάταγμα «περί αστυνομίας της εμπορικής ναυτιλίας» του 1836- οδήγησε την Κυβέρνηση στην απόφαση να διορίσει διδασκάλους της ναυτικής στα Ελληνικά Σχολεία Σύρου και Ναυπλίου το 1837¹⁶⁰. Έτσι το 1837 στο Γυμνάσιο της Σύρου εγκαινιάστηκε το μάθημα της «Ναυτικής» με πρώτο καθηγητή τον Κορσικανό μαθηματικό Αντώνιο Σκάσση (1775-1852), ο οποίος είχε βοηθήσει τον ελληνικό αγώνα και εγκαταστάθηκε στη Σύρο το 1827. Τον διαδέχθηκε το 1843 ο Ν. Δομεστίνης¹⁶¹.

¹⁵⁸ Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ 17.

¹⁵⁹ Δ. Αντωνίου, ό.π., σελ. 47.

¹⁶⁰ Δ. Αντωνίου, ό.π., σελ. 58.

¹⁶¹ Χρ. Αγριαντώνη - Αγ. Φενερλή, ό.π., σελ. 85. Σύμφωνα με το διάταγμα, τα θεωρητικά ναυτικά μαθήματα διδάσκονταν και στις τρεις τάξεις του Ελληνικού σχολείου και οι μαθητές που τα παρακολουθούσαν απαλλάσσονταν από την υποχρέωση να παρακολουθούν Μαθηματικά, Λατινικά και Γερμανικά. Δ. Αντωνίου, ό.π., σελ. 58.

Αναφορά υπάρχει από τον Στυλ. Κορρέ και για τις πρώτες εξετάσεις του Γυμνασίου, το 1834, οι οποίες έγιναν με επισημότητα και βάσει προγράμματος. Το πρόγραμμα αυτό κοινοποιήθηκε 4 ημέρες πριν τις εξετάσεις. Μάλιστα υποστηρίζει ότι στο Χιακό Αρχείο αναφέρονται ως οι πρώτες εξετάσεις στην Ελλάδα¹⁶². Επίσης παραθέτει πληροφορίες από μισθολόγιο της Κοινότητας, του Οκτωβρίου 1833, σχετικές με τα ονόματα του προσωπικού καθώς και για τον μηνιαίο μισθό τους¹⁶³:

Ν. Βάμβας Σχολάρχης και Επιστάτης των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων	δρχ.300
Ι. Ξενοφοντίδης	δρχ.170
Ν. Φαρδούλης	δρχ.170
Αγάπιος Πόλιτας	δρχ.100
Δωρόθεος Στεφανάκης	δρχ.100

Ο Ν. Βάμβας παραιτήθηκε το 1836 όταν κάποιοι κατέκριναν τη στάση του σχετικά με τη μετάφραση της Παλαιάς και της Καινής διαθήκης, καθώς δεν εναντιώθηκε στις ενέργειες των Προτεσταντών τις σχετικές με τη μετάφρασή τους, αντίθετα μάλιστα τις υποστήριζε. Τον Βάμβα αντικατέστησε ο Γεώργιος Σερούιος (1836-1849), ο οποίος θεωρείται εισηγητής της ψυχολογίας στην Ελλάδα (Στοιχειώδης Ψυχολογία, 1841). Ακολούθησαν στη θέση αυτή ο Σπυρίδων Φιντικλής (1849-1850), αργότερα καθηγητής του Πανεπιστημίου και ο Γ. Σουρίας (1850-63)¹⁶⁴.

Επιφανείς απόφοιτοι του Γυμνασίου Ερμούπολης υπήρξαν : ο ποιητής Ιωάν. Καρασούτσας, ο τραπεζίτης Α. Συγγρός, ο

¹⁶² Στ. Κορρές, ό.π., σελ. 26.

¹⁶³ Ι. Α. Θωμόπουλος, ό.π., σελ. 25.

¹⁶⁴ Χρ. Αग्रιαντώνη - Αγ. Φενερλή, ό.π., σελ. 85.

ζωγράφος Κων. Βολανάκης, ο γλύπτης Γιαννούλης Χαλεπάς, ο ποιητής Αριστομένης Προβελέγγιος, οι Κλων και Κυπάρισσος Στέφανος. Ο Ε. Βενιζέλος υπήρξε μαθητής του Γυμνασίου στα 1879-1880 και αποφοίτησε σε ηλικία 17 ετών¹⁶⁵.

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση θηλέων

“Τα σχολεία των κορασίων, όπου τούτο είναι δυνατόν, πρέπει να είναι χωριστά από τα των παιδων...»
Αρθρ.58¹⁶⁶

Η οικονομική άνθηση της Σύρου, η αύξηση του πληθυσμού της, η αστικοποίηση και η παρουσία πολλών ξένων υπήρξαν οι κύριες αιτίες που προκάλεσαν και το ενδιαφέρον των κατοίκων για την εκπαίδευση των θηλέων, με αποτέλεσμα τον υψηλό δείκτη συμμετοχής των θηλέων στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του νησιού, δημοσυντήρητα ή ιδιωτικά. Ο Δήμος της Ερμούπολης αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό πρότυπο για το πόσο αποδοτικά και αποτελεσματικά μπορούν να λειτουργήσουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όταν παρακολουθούνται και κατευθύνονται από υπεύθυνη δημοτική αρχή¹⁶⁷. Η εκπαίδευση των κοριτσιών στη Σύρο αντιμετωπίστηκε με σοβαρότητα ήδη από την καποδιστριακή περίοδο. Οι Ερμουπολίτες συμπεριέλαβαν από το 1829 στις φροντίδες τους για την εκπαίδευση της νεολαίας και την εκπαίδευση των θηλέων ιδρύοντας ιδιαίτερο σχολείο για τα κορίτσια. Αλλά και στην οθωνική περίοδο ο δήμος αυτός πρωτοστατεί¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Χρ. Αγριαντώνη – Αγ. Φενερλή, ό.π., σελ. 85-86.

¹⁶⁶ Αλ. Λαμπράκη – Παγανού, ό.π., σελ. 104.

¹⁶⁷ Αλ. Λαμπράκη – Παγανού, ό.π., σελ. 144.

¹⁶⁸ Αλ. Λαμπράκη – Παγανού, ό.π., σελ. 143.

Στην Ερμούπολη από το 1826 ως το 1828 διδάσκουν τα αγόρια ο Γεώργιος Κλεόβουλος και ο Φίλιππος Ιωάννου και η Ευανθία Καϊρη τα κορίτσια. Το 1828 ο J. Brewer, εκπρόσωπος της αποστολικής Αμερικανικής Εταιρείας Church Missionary Society, σε συνεργασία με το Δήμο Ερμούπολης ίδρυσε σχολείο κοριτσιών¹⁶⁹. Από το 1828 ανέλαβε τη διεύθυνση των σχολείων του Δήμου ο ιεραπόστολος Christian Ludwing Korck από τη Βρέμη, μέλος επίσης της ιεραποστολής της Church Missionary Society. Τα κορίτσια της Σύρου ως το 1829 φοιτούσαν στο κοινό αλληλοδιδασκτικό σχολείο με διευθυντή τον Korck. Εκείνη τη χρονιά ο δήμος της Ερμούπολης αποφασίζει «ν' άνεγερθη και εν σχολείων ιδιαίτερον διά τας νεανίδας, όπου όχι μόνον να γυμνάζωνται την αλληλοδιδασκτικήν, αλλά ακόμη και τίνα εργόχειρα»¹⁷⁰, το οποίο επίσης διευθύνει ο Korck. Εκτός από την οικονομική συνδρομή κυρίως των κατοίκων της πόλης, όπως συνέβαινε σε όλες σχεδόν τις περιοχές του κράτους, στην οικοδόμηση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου κορασίων συμμετείχαν ο ιεραπόστολος Christian Ludwing Korck και ο Ν. Εμμανουήλ¹⁷¹.

Έτσι από το 1830 λειτουργεί στην Ερμούπολη ξεχωριστό σχολείο για τις μαθήτριες¹⁷². Συμβούλιο από οκτώ μητέρες αποτελεί την «εφορευτική επιτροπή» του σχολείου που έχει σκοπό «να εφορεύη δια την εκπαίδευσιν, ηθοποίησιν και καθαριότητα των κορασίων αυτών». Πιο συγκεκριμένα, δυο από

¹⁶⁹ ΓΑΚ ΣΥΡ, Εκπαίδευση φάκελος 4β.

¹⁷⁰ Οι λόγοι για τους οποίους συστήθηκε ανεξάρτητο, χωριστό σχολείο για τα κορίτσια ήταν κυρίως δυο: α) η έλλειψη χώρου στο κοινό αλληλοδιδασκτικό, «δια το πλήθος των παιδων» και β) η ανάγκη για τη διασφάλιση των ηθών του γυναικείου μαθητικού πληθυσμού με τη διαφοροποιημένη αγωγή. Ο ιδιαίτερος τρόπος της «ηθοποιήσεως» των κοριτσιών με τη διαφοροποιημένη αγωγή που έπρεπε να δοθεί στα δυο φύλα θα απασχολήσει ευρύτατα την κοινωνία του 19ου αιώνα. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 135.

¹⁷¹ Αικ. Κουτουξιάδου, ό.π., σελ. 441.

¹⁷² Το μαθητικό δυναμικό του σχολείου ήταν 33 κορίτσια, από τα οποία τα 12 μόνο προέρχονταν από ευκατάστατες οικογένειες. Σύμφωνα με τον Οργανισμό του σχολείου, τα κύρια εισοδήματά του ήταν οι συνδρομές των «φιλομούσων» και τα δίδακτρα των ευκατάστατων κοριτσιών. ΓΑΚ, Γενική Γραμματεία, φάκελος 55 (1828), έγγραφο 17 Απριλίου 1828.

τα μέλη της επιτροπής έχουν την υποχρέωση να επισκέπτονται κάθε βδομάδα το σχολείο και να παρακολουθούν την πρόοδο των μαθητριών στα μαθήματα και τα εργόχειρα και να εντοπίζουν τις γενικότερες ανάγκες του σχολείου¹⁷³. Η σύσταση της επιτροπής αυτής έχει ιδιαίτερη σημασία για τη γυναικεία εκπαίδευση στη χώρα μας, γιατί αποτελεί την πρώτη προσπάθεια οι γυναίκες να σκεφτούν για την εκπαίδευση του φύλου τους και να πάρουν ενεργά μέρος στην οργάνωση και λειτουργία ενός σχολείου¹⁷⁴. Η σύσταση τέτοιων επιτροπών θα αποτελέσει, βασικό αίτημα των Ελληνίδων την τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα, γεγονός που μας επιτρέπει να ονομάσουμε «πρωτοπόρο» στο θέμα αυτό το δήμο της Ερμούπολης¹⁷⁵.

Στην Ερμούπολη τα ποσοστά μαθητών και μαθητριών πλησιάζουν αρκετά, αφού το 1830 ο αριθμός των μαθητριών είναι 201, ενώ την ίδια χρονιά το σχολείο των αγοριών έχει 275 μαθητές¹⁷⁶. Τα μαθήματα που διδάσκονται στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία των κοριτσιών είναι: «ανάγνωσις, αριθμητική, γραφή, αναγκαίαι γυναικείαι τέχναι καθώς ράψιμον»¹⁷⁷.

¹⁷³ Με τη μεσολάβηση των Korck, Anderson και Smith, οι γυναίκες της Σύρου συγκεντρώνουν τις χρηματικές εισφορές και αρχίζουν να αλληλογραφούν με τη «φιλόμουση Εταιρεία της Αμερικής», την οποία και παρακαλούν, σύμφωνα με την έκφραση της γραμματίσσας Αικατερίνης Ζαφείρογλου, να στείλει «οδηγητικές επιστολές», και να «διατάξει όσα αγνοούν». Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 136.

¹⁷⁴ Σύμφωνα με τη Λαμπράκη-Παγανού η ενεργοποίηση και η συμμετοχή των γυναικών της Σύρου σε ένα σοβαρό κοινωνικό γεγονός για το νησί, όπως ήταν η δημιουργία ενός καινούριου εκπαιδευτικού ιδρύματος, είναι έργο του ιεραποστόλου Korck και προαναγγέλλει τη μελλοντική συμμετοχή των γυναικών σε έργα φιλανθρωπίας και κοινωνικής πρόνοιας. Προαναγγέλλει ακόμη και τη μελλοντική ίδρυση των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων, στους οποίους οι γυναίκες διαδραμάτισαν και διαδραματίζουν σημαντικό έργο. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 136.

¹⁷⁵ Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 50-51.

¹⁷⁶ Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 50.

¹⁷⁷ Γενικά φαίνεται πώς τα εργόχειρα έχουν την εποχή αυτή ιδιαίτερη βαρύτητα για την εκπαίδευση των κοριτσιών. Στην Ερμούπολη θεωρείται απαραίτητη η ίδρυση χωριστού σχολείου για τις μαθήτριες όπου να διδάσκονται «όχι μόνον τα γράμματα, αλλά και διάφορα εργόχειρα, τα οποία απαιτείται εκάστη κόρη να μάθη». Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 55.

Το 1830 ιδρύθηκε το πρώτο στο ελληνικό κράτος δευτεροβάθμιο σχολείο για κορίτσια, το Ελληνικό σχολείο Ερμούπολης¹⁷⁸ με πρωτοβουλία του Δήμου και του Ch. L. Korck, ο οποίος το διηύθυνε όπως και το αλληλοδιδασκτικό των θηλέων, πληρώνοντας ο ίδιος το μισθό του δασκάλου. Η ανάλογη με εκείνη των αγοριών συμμετοχή των κοριτσιών στο Ελληνικό Σχολείο της Ερμούπολης είναι ενδεικτική μιας πρώιμης ανάπτυξης της μέσης εκπαίδευσης των κοριτσιών. Τα έσοδα συντήρησής του προέρχονται από ετήσιες εισφορές και εράνους¹⁷⁹.

Το κύριο χαρακτηριστικό της λειτουργίας των σχολείων στην Ερμούπολη την περίοδο 1833 - 1843 είναι ότι η λειτουργία τους υπήρξε συνεχής και ανοδική. Έτσι ενώ το 1833 υπάρχει μόνο ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο με 100 μαθήτριες, το 1835 ο δήμος συσταίνει το ΑΔΗΣΚ (ένα χρόνο πριν τη νομοθετική ρύθμιση του 1836 «περί του διοργανισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων) με 30 μαθήτριες και δύο χρόνια μετά, πρώτος από όλους τους άλλους δήμους της χώρας, ιδρύει το 1837 και σχολείο για τα νήπια θήλεα¹⁸⁰. Το 1839 αποτελεί σημαντική χρονιά για την εκπαίδευση των θηλέων στην Ερμούπολη. Ο δήμος μετά την αναχώρηση του Robertson και το κλείσιμο του

¹⁷⁸ Το μαθητικό δυναμικό ήταν 23 μαθήτριες, ενώ ο αριθμός των αγοριών στην αντίστοιχη βαθμίδα ήταν 34 άτομα. Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε ιδιαίτερα αναβαθμισμένη τη γυναικεία παρουσία στα εκπαιδευτικά πράγματα της Σύρου, κάτι που δείχνει την προοδευτική θέση της κοινωνίας του νησιού στο θέμα της γυναικείας μόρφωσης. Αικ. Κουτουξιάδου, ό.π., σελ. 442.

¹⁷⁹ Αικ. Κουτουξιάδου, ό.π., σελ. 442.

¹⁸⁰ Η Δημογεροντία της Ερμούπολης οικοδόμησε εκτός από τα αλληλοδιδασκτικά αρρένων και θηλέων, το σχολείο των νηπίων θηλέων, που και τα τρία τα είχε η Αποστολική Αμερικανική Εταιρεία υπό τη διεύθυνση του J. Brewer και μετά υπό τη διεύθυνση του L. Korck. Στις αρχές του 1831 τον τελευταίο απέσπασε η Κυβέρνηση και έτσι, στα κατοπινά χρόνια συνέχισε να συντηρεί και να εποπτεύει τα σχολεία ο Δήμος της Ερμούπολης. Επειδή ο Korck θα έφευγε από την Ερμούπολη, η Church Missionary Society αποφασίζει να αναθέσει τη συνέχιση του έργου της στον Πρώσο διαμαρτυρόμενο αιδεσιμότατο Hildner. Ο Hildner εκμεταλλευόμενος την κατάσταση που επικρατούσε εξαιτίας της κρατικής παραλυσίας και των εμφύλιων δεινών που ακολούθησαν μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, προσπάθησε να εδραιώσει τη θέση του στην Ερμούπολη. Έχτισε δικό του σχολείο και κατόρθωσε να διοριστεί διευθυντής και των «δημοσίων καταστημάτων», τα οποία και ενίσχυε οικονομικά. Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 61.

σχολείου θηλέων που διατηρούσε η γυναίκα του ιεραποστόλου αγοράζει όλο το σχολικό εξοπλισμό του ιεραποστολικού σχολείου και ιδρύει ακόμη δύο σχολεία θηλέων το ένα στην ανατολική πλευρά της πόλης και το άλλο στη δυτική με 120 και 50 μαθήτριες αντίστοιχα¹⁸¹.

Έτσι πριν από τη λήξη της πρώτης δεκαετίας του ελεύθερου βίου του κράτους ο δήμος της Ερμούπολης διατηρεί 5 δημοσυντήρητα σχολεία θηλέων τα οποία καλύπτουν την προσχολική, πρωτοβάθμια και μέση εκπαίδευση. Ο πίνακας¹⁸² που ακολουθεί θα μας βοηθήσει να παρακολουθήσουμε τη σταδιακή εμφάνιση και εξέλιξη των δημοσυντήρητων Σχολείων θηλέων της Ερμούπολης. Ο πίνακας 6 περιλαμβάνει το έτος που ιδρύθηκε το κάθε σχολείο, τον αριθμό των μαθητριών και τα ποσά που δαπανούσε ο δήμος για τη συντήρησή του. Στα στοιχεία του αποτυπώνεται ο ρυθμός συμμετοχής των θηλέων στα δημοσυντήρητα σχολεία της Ερμούπολης, όπως επίσης και το γνήσιο ενδιαφέρον των κατοίκων αλλά και η μεγάλη δραστηριότητα της δημοτικής αρχής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.

Δημοσυντήρητα σχολεία θηλέων της Ερμούπολης 1833-1843

Έτος	Σχολεία	Αρ. Μαθητριών	Δαπάνη σε δρχ.
1833	Σχολείο θηλέων	100	560
1834	Σχολείο θηλέων	100	960
1835	Σχολείο θηλέων	100	960
	Σύστησε ο Δήμος το Ανώτερο Σχολείο των κορασιών	30	1.80
1836	Σχολείο θηλέων	100	1.200
	Ανώτερο Σχολείο	35	1.320
1837	Σχολείο θηλέων	100	1.300
	Των νηπίων θηλέων	25	300
	Ανώτερο Σχολείο	40	920
1838	Σχολείο θηλέων	140	1.782
	Των νηπίων θηλέων	35	872

¹⁸¹ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 192.

¹⁸² Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 145-147.

	Ανώτερο Σχολείο	50	1.530
1839	Σχολείο Θηλέων	120	960
	Των νηπίων θηλέων	30	80
	Ανώτερο Σχολείο	60	
			3.300
	Σύστησε ο Δήμος στην Ανατολ. Πλευρά Σχολή θηλέων	120	1.935
	Σύστησε ο Δήμος Σχολείο θηλέων με δαπάνες του Δήμου στη Δυτική πλευρά	50	109
1840	Σχολείο Θηλέων του κέντρου	242	1.800
	Των νηπίων θηλέων Της Δυτικής πλευράς Της Ανατ. Πλευράς	122	660
	Ανώτερο Σχολείο	135	960
	Σχολείο Θηλέων του κέντρου	135	1.500
		60	4.320
		242	1.800
1841	Των νηπίων θηλέων	122	660

	Της Ανατ. Πλευράς	120150	1.5601.800
	Της Δυτικής πλευράς	65	3.556
	Ανώτερο Σχολείο	270	1.756
	Σχολείο Θηλέων του κέντρου		
1842	Των νηπίων θηλέων	130	1.543
	Της Ανατ. Πλευράς Της Δυτικής πλευράς	140	1.788
	Ανώτερο Σχολείο	155	1.800
	Σχολείο Θηλέων του κέντρου	70	4.800
		280	1.800
1843	Των νηπίων θηλέων	125	720
	Της Ανατ. Πλευράς Της Δυτικής πλευράς	150	1.680
	Ανώτερο Σχολείο	150	1.680
	Σχολείο Θηλέων του κέντρου	80	4.800
		270	1.800

Η Μέση Εκπαίδευση θηλέων. Το «Ανώτερο Σχολείο Κορασίων»

Από τα δευτεροβάθμια σχολεία θηλέων της οθωνικής περιόδου που συστάθηκαν από Έλληνες και διακρίθηκαν για το εκπαιδευτικό έργο που παρήγαγαν, ξεχωρίζει το Ανώτερο Δημοτικό Σχολείο Κορασίων στην Ερμούπολη Σύρου, όπου τα κορίτσια «διδάσκονταν όλα τα εις Ελληνικά Σχολεία των αρρένων διδασκόμενα μαθήματα»¹⁸³. Το ΑΔΗΣΚ συστάθηκε το

¹⁸³ Ομιλία παρά του Διδασκάλου Ιωάννου Ν. Βαλέτα. Εις την Γενικήν Ετήσιον Εξέτασιν του εν Ερμούπολει Ανωτέρου Σχολείου των Κορασίων, Τη 20 Ιουλίου 1841.

1835 για να λειτουργήσει ως «εντελές Ελληνικόν Σχολείον» θηλέων¹⁸⁴.

Πρόθεση δηλαδή της δημοτικής αρχής και των άλλων φορέων της πόλης ήταν η εκπαίδευση των θηλέων στην Ερμούπολη να ακολουθήσει παράλληλη εξέλιξη με την εκπαίδευση των αρρένων με την παροχή ανώτερης μόρφωσης στα κορίτσια όλων των κοινωνικών τάξεων.

Η Ερμούπολη πρώτη και μόνη ανάμεσα στις άλλες ελληνικές πόλεις διαφοροποιείται ιδρύοντας ένα μέσο σχολείο γενικής εκπαίδευσης για τα κορίτσια με έξοδα της δημοτικής αρχής, που δυστυχώς δε βρήκε μιμητές. Η ονομασία του Σχολείου, Ανώτερον Δημοτικόν Σχολείον Κορασιών θα παραμείνει αμετάβλητη, χωρίς τροποποιήσεις, σε ολόκληρη την οθωνική περίοδο. Στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του και συγκεκριμένα ως το 1842 οι Ερμουπολίτες (δήμος, δάσκαλοι, γυμνασιάρχης), σε αντίθεση με την κεντρική διοίκηση, χρησιμοποιούν και τον όρο Ελληνικόν Σχολείον Κορασιών, ο οποίος όμως στα επόμενα χρόνια δε συναντάται πια¹⁸⁵.

Η χρησιμοποίηση από τη διοίκηση της επωνυμίας Ανώτερον Σχολείον και όχι Ελληνικόν δικαιολογείται, αφού η Μέση Εκπαίδευση θηλέων δεν είχε θεσμοθετηθεί. Αξίζει όμως να επισημανθεί η εμμονή και η σταθερότητα την οποία επιδεικνύουν όλοι οι φορείς της Ερμούπολης στη χρησιμοποίηση για το συγκεκριμένο σχολείο μόνο του όρου Ανώτερον Σχολείον

Εν Ερμουπόλει 1841. Ο Ι. Ν. Βαλέτας υπήρξε δάσκαλος και διευθυντής του Ανωτέρου Σχολείου Κορασιών Ερμούπολης. ΓΑΚ ΣΥΡ, Εκπαίδευση φάκελος 4β, έγγραφο 12 της 24 Σεπτεμβρίου 1842.

¹⁸⁴ ΓΑΚ ΣΥΡ, Εκπαίδευση, φάκελος 4α (1-19). Σύμφωνα με τα στοιχεία του αρχείου Σύρου το ΑΔΗΣΚ συστάθηκε το 1835 και άρχισε τη λειτουργία του το 1836 με 35 μαθήτριες. Σύμφωνα με τη Λαμπράκη-Παγανού το σχολείο είναι πιθανό να άρχισε τη λειτουργία του με τις απαιτήσεις ενός Ανωτέρου Σχολείου το 1838, αφού οι πρώτες μαθήτριες μετά από τριετή φοίτηση αποφοίτησαν από το Σχολείο και έδωσαν εξετάσεις για το διδασκαλικό δίπλωμα το 1841. Αλ. Λαμπράκη-Παγανού, ό.π., σελ. 165.

¹⁸⁵ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 166.

Κορασίων, προφανώς για να δηλώσουν την ιδιαιτερότητα και τη μοναδικότητά του σε σχέση με όλα τα άλλα Παρθεναγωγεία και την αντίσταση που προβάλλει σε ότι χρησιμοποιείται ευρέως.

Η τριετής διάρκεια των σπουδών στο ΑΔΗΣΚ της Ερμούπολης ενισχύει την άποψη ότι ιδρύθηκε για να λειτουργήσει ως τριετές Ελληνικό Σχολείο, σε αντίθεση με το Σχολείο της ΦΕ που αρχίζει (1837) ως διετές ανώτερο σχολείο¹⁸⁶. Θα πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η δημιουργία του μοναδικού αυτού σχολείου στον ελληνικό χώρο οφείλεται σε πολλούς παράγοντες που επηρέασαν θετικά το δήμο προς αυτή την κατεύθυνση. Χωρίς αμφισβήτηση κυριότεροι υπήρξαν η σύσταση του πληθυσμού (πρόσφυγες και πολλοί ξένοι), η οικονομική κατάσταση του δήμου, η εκπαιδευτική παράδοση, η έντονη γενικά εκπαιδευτική κίνηση της Ερμούπολης, που χωρίς διακοπή συνεχίζεται από την καποδιστριακή περίοδο, η δράση και η παρουσία πολλών ξένων ιεραποστόλων και τέλος η συνειδητοποίηση της αξίας της παιδείας και για τα δύο φύλα από τους Ερμούπολίτες¹⁸⁷. Άλλωστε το τελευταίο αυτό γεγονός προβάλλεται με ιδιαίτερη υπερηφάνεια από όλους τους φορείς, διοικητικούς,

¹⁸⁶ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 167.

¹⁸⁷ Το καλοκαίρι του 1843 και ενώ η πρόοδος του Σχολείου, παρά τις πολλαπλές δυσχέρειες, έχει αναγνωριστεί, το ΑΔΗΣΚ απειλείται με κατάργηση. Οι λόγοι που προβάλλονται για την κατάργηση του από τη δημοτική αρχή είναι μόνον οικονομικοί. Την υπεράσπιση για τη συνέχιση της λειτουργίας του αναλαμβάνει με παρέμβαση της η Β. Γραμματεία και ο διοικητής της Σύρου, στον οποίο ανακοινώνεται η απόφαση του δήμου. Η διοίκηση αρνείται να συναινέσει στην κατάργηση του ΑΔΗΣΚ, που είναι το μόνο ανώτερο Σχολείο θηλέων που λειτουργεί στην Ελλάδα την εποχή αυτή και δεν είναι ιδιωτικό. Με έγγραφο της αποκαλύπτει ότι οι λόγοι που προβάλλονται από τη δημοτική αρχή δεν ανταποκρίνονται στην αλήθεια και στην ουσία είναι ανυπόστατοι, διότι η δαπάνη για τη λειτουργία του Σχολείου και τη μισθοδοσία του δασκάλου Μαγκάκη είχε προϋπολογιστεί από το δημοτικό συμβούλιο και είχε συμπεριληφθεί στον προϋπολογισμό που είχε εγκριθεί από το δήμο. Τονίζοντας ιδιαίτερα το πόσο επιζήμιο και άδικο θα εμφανιζόταν το δημοτικό συμβούλιο με την άρνησή του να προσφέρει τα μέσα για τελειότερη εκπαίδευση στα κορίτσια της μέσης κοινωνικής τάξης, βρίσκει την ευκαιρία να τους υπενθυμίσει ότι μια τέτοια θα ερχόταν σε αντίθεση με τη φήμη που υπάρχει ότι η Ερμούπολη κατέχει «την πρώτην θέσιν μεταξύ των άλλων του κράτους κοινωνιών ως προς την διανοητικήν ανάπτυξιν και ηθικήν μόρφωσιν» της νεολαίας της. Με την έντονη και θετική παρέμβαση της διοίκησης, ο κίνδυνος ξεπεράστηκε και το Σχολείο συνέχισε την πορεία του. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 173-174.

εκπαιδευτικούς ή πνευματικούς της Ερμούπολης κάθε φορά που κρίνεται αναγκαίο.

Το αίσθημα των Ερμουπολιτών ότι υπερέχουν από όλες τις άλλες πόλεις της Ελλάδας σε ότι αφορά την εκπαίδευση και το φωτισμό της νεολαίας με την ίδρυση και συντήρηση πολλών «αγαθοεργών καταστημάτων» διαπνέει πολλά κείμενα της εποχής. Ειδικότερα για το ΑΔΗΣΚ η ιδιαιτερότητα του και ο πρωτοποριακός του χαρακτήρας τονίστηκαν με έμφαση από όλους εκείνους που υποστήριξαν κατά καιρούς όχι μόνο τη συνεχή λειτουργία του, αλλά αγωνίστηκαν και για τη βελτίωση του¹⁸⁸.

Τα μαθήματα που διδάσκονταν οι μαθήτριες στο ΑΔΗΣΚ ήταν τα ακόλουθα: Στην πρώτη τάξη Ελληνικά, Γραμματική, Ανάγνωση, Ορθογραφία, Γεωγραφία, Αριθμητική, Ιερά Ιστορία, Γαλλικά, Ιχνογραφία, Καλλιγραφία, Χειροτεχνήματα και ενίοτε Τεχνολογία. Στη δεύτερη τάξη συμπληρωματικά με τα προηγούμενα μαθήματα διδασκόταν η Γεωγραφία της Ευρώπης και η σύνταξη, ενώ στην τρίτη συμπεριλήφθησαν επιπλέον το συντακτικό με εφαρμογή κανόνων, η Κατήχηση και η Έκθεση Ιδεών¹⁸⁹. Ως προς την ξένη γλώσσα σημειώνεται ότι δινόταν μεγάλη προσοχή στη διδακτική της¹⁹⁰. Για

την αποφυγή συγκεκριμένων λαθών κατά τη διδασκαλία της, επιβαλλόταν στην πρώτη τάξη αφενός μεν η εκμάθηση της ανάγνωσης και αφετέρου η αποστήθιση της Γραμματικής καθώς και η εφαρμογή των αποκτώμενων γνώσεων σε ανάπτυξη στοιχειωδών διαλόγων¹⁹¹.

¹⁸⁸ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 169-170.

¹⁸⁹ ΓΑΚ.ΣΥΡ, Εκπαίδευση φάκελος 4, έγγραφο αριθμ.12 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1842.

¹⁹⁰ Στις 18 Σεπτεμβρίου 1863 λόγω οικονομικών δυσχεριών σταματά η διδασκαλία των Γαλλικών με τη δικαιολογία ότι αφού οι περισσότερες κοπέλες προορίζονταν για δασκάλες ήταν περιττή η διδασκαλία τους. ΓΑΚ ΣΥΡ, Εκπαίδευση φάκελος 4β, έγγραφο της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 1863.

¹⁹¹ Αγγ.Πετρόγιαννη, ό.π., σελ. 101-102.

Αξίζει να τονίσουμε ότι στην Ερμούπολη κατά τη διάρκεια της Α΄ οθωνικής περιόδου η μέση γυναικεία εκπαίδευση αντιπροσωπεύτηκε με δύο εκπαιδευτήρια. Το ένα ήταν το Ελληνικό Σχολείο του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου του Hildner, το οποίο είχε ιδρυθεί από το 1831, και το άλλο, το «Ανώτερο Δημοτικό Σχολείο των κορασίων». Είναι ενδιαφέρον δε ότι μέχρι την ίδρυση του ΑΔΗΣΚ το 1835, αναπτύσσεται εξάρτηση ανάμεσα στο αλληλοδιδακτικό σχολείο θηλέων και στο Ελληνικό Σχολείο του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου, αφού το Ελληνικό Σχολείο του Hildner αποτελεί την ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης για τα κορίτσια στην Ερμούπολη με δωρεάν φοίτηση.

Τα στοιχεία του πίνακα 7 είναι ενδεικτικά για το ρυθμό αύξησης του αριθμού των μαθητριών κατά σχολικό έτος, καθώς και για το ρυθμό αύξησης της δαπάνης για τη λειτουργία του Σχολείου. Καταγράφεται λοιπόν περίπου 44% αύξηση των μαθητριών από το πρώτο έτος λειτουργίας του ΑΔΗΣΚ έως το 1843 και 27,5% αύξηση της δαπάνης σε δραχμές για την ίδια χρονική περίοδο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.

Έτος	Αριθμός Μαθητριών	Δαπάνη σε δρχ.
1836	35	1320
1837	40	920
1838	50	1530
1839	60	3300
1840	60	4359
1841	65	4320
1842	70	3536
1843	80	4800

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

«Η ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΣΥΡΟ»

Ιδιωτική εκπαίδευση και Προτεστάντες Ιεραπόστολοι

Οι ιεραπόστολοι επιχείρησαν να καλύψουν την ανεπάρκεια της ελληνικής κυβέρνησης σε θέματα οργάνωσης της εκπαίδευσης¹⁹². Κάθε εγχείρημα των ιεραποστολών είχε τη συμπαράσταση των κυβερνήσεων, συγκαλυμμένη ή όχι, αφού η δράση τους σχετιζόταν με τις πολιτικές παρεμβάσεις τους στο χώρο της Ανατολής.

Ο Καποδίστριας ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικός απέναντι στη δράση των ιεραποστολών. Η στάση του αυτή μπορεί να ερμηνευτεί από την εξωτερική πολιτική που ακολουθούσε, η οποία ήταν ανάλογη της Ρωσικής¹⁹³. Η φιλορωσική παράταξη στην οποία είχε στηριχτεί ο Καποδίστριας ήταν και αυτή πολέμια του προτεσταντισμού. Όμως και η ανοχή που επέδειξε ο κυβερνήτης μπορεί να εξηγηθεί, καθώς τότε γίνονταν προσπάθειες για την οργάνωση του κράτους και η δραστηριότητα των ιεραποστολών κάλυπτε συγκεκριμένες ανάγκες του κρατικού μηχανισμού¹⁹⁴.

¹⁹² Το έργο των ιεραποστολών διευκόλυναν και ορισμένες βασικές προϋποθέσεις, που οι περισσότερες έχουν τη βάση τους στις ελλείψεις του κρατικού μηχανισμού. Συγκεκριμένα :

α. Οι ελλείψεις που παρουσίαζε η προσφερόμενη από το κράτος εκπαίδευση. β. Η έλλειψη υλικών μέσων και εκπαιδευτικού προσωπικού.
γ. Η έλλειψη δημόσιων σχολείων «ανωτέρας» γυναικείας εκπαίδευσης . Πρέπει να σημειώσουμε ότι η ίδρυση σχολείων από τους ιεραπόστολους για τα κορίτσια συνέβαλε στη διακοπή της άμεσης εξάρτησης που είχε η εκπαίδευση τους από τα μοναστήρια και την εκκλησία.
δ. Η ύπαρξη ντόπιου καθολικού πληθυσμού
ε. Η στήριξη που παρείχαν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα
στ. Η στήριξη της καθολικής μοναρχίας. Απ. Ανδρέου, *Ιδιωτική εκπαίδευση. Προσανατολισμός, διάρκειες και τομές (Ιστορική προσέγγιση)*, Περιοδικό Θέσεις, σελ. 35.

¹⁹³ Ν. Γ. Σβορώνος, ό.π., σελ. 72.

¹⁹⁴ Ο Παχουνδάκης υποστηρίζει ότι η αλληλογραφία μεταξύ του Καποδίστρια και των προτεσταντών, δείχνει το ενδιαφέρον αμφοτέρων για την ίδρυση σχολείων όλων των βαθμίδων στο ελληνικό κράτος. Από αυτή την επικοινωνία, που γίνεται μέσα σε φιλοφρονήσεις και εγκαρδιότητες, φαίνεται ότι ενδεχομένως ο Καποδίστριας δεν επιζητούσε μόνο μια πρόσκαιρη συνεργασία μαζί τους, αλλά θεωρούσε κίολας ότι η προτεσταντική εκκλησία ήταν το όχημα για τον

Με τη δολοφονία του κορυφώθηκε η κρίση και επέδρασε καταλυτικά στα εκπαιδευτικά πράγματα. Τα σχολεία μειώθηκαν, από 121 επί εποχής του, σε 60. Η έλλειψη χρημάτων για πληρωμές μισθών, συντήρηση σχολείων κτλ. ήταν μεγάλη¹⁹⁵. Οι Βαυαροί κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας (Ιανουάριος 1833-Ιούνιος 1835) θέσπισαν νόμο (1834) που οργάνωνε τη στοιχειώδη εκ-παίδευση, πλήρωσαν τους μισθούς των δασκάλων και προσπάθησαν να επαναλειτουργήσουν τα σχολεία, αλλά μάταια¹⁹⁶.

Συνέπεια όλης αυτής της αναστάτωσης στην εκπαίδευση ήταν τα καλά οργανωμένα ιεραποστολικά σχολεία να βρουν προσφορότερο έδαφος εξάπλωσης. Με ικανό διδακτικό προσωπικό, το οποίο σε πολλές περιπτώσεις εκπαίδευαν οι ίδιοι ή καλούσαν από το εξωτερικό, με καλό σχολικό υλικό, αυτάρκειες σε σχολικά εγχειρίδια, τα οποία τύπωναν στο δικό τους τυπογραφείο στη Μάλτα και αργότερα στη Σμύρνη, οι μισιονάριοι διεκδίκησαν ένα μεγάλο μερίδιο από την εκπαίδευση¹⁹⁷. Έτσι η ανάπτυξη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των ιεραποστόλων θα συντελεστεί χωρίς εμπόδια και κατά την περίοδο της Βαυαρικής Αντιβασιλείας, αφού η πολιτική της ευνοούσε τη θέση των ιεραποστόλων στην Ελληνική κοινωνία¹⁹⁸. Τα ερωτήματα στα οποία θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε είναι τα ακόλουθα: Τι είδους σχολεία ίδρυσαν οι ιεραπόστολοι και ποια ήταν τα αναλυτικά

εκδυτικισμό της Ελλάδος, είτε εκπροτεσταντίζοντας την Ελλάδα, είτε αναμορφώνοντας την Ορθόδοξη Εκκλησία. Σιδ. Παχουνδάκης, ό.π., σελ. 11.

¹⁹⁵ Λ. Παπαδάκη, *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Δωδώνη, Αθήνα και Γιάννινα 1992, σελ. 117.

¹⁹⁶ Σύμφωνα με τον Μάουρερ, έναν από τους αντιβασιλείς, υπεύθυνο για την παιδεία, το μεγάλο πρόβλημα ήταν η έλλειψη ικανών δασκάλων, καθώς επίσης και η προκατάληψη για τους ξένους. Γ.Λ. Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός :Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία έως την 31 Ιουλίου 1834*, μετάφραση Ο. Ρομπάκη, Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976, σελ. 162,172.

¹⁹⁷ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 86.

¹⁹⁸ Γ. Λ. Μάουρερ, ό.π., σελ. 327,637

προγράμματα μαθημάτων. Ποια η μέθοδος διδασκαλίας που εφάρμοσαν;

Το πρώτο είδος σχολείων που ίδρυσαν οι μισιονάριοι ήταν τα σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης -ή Κοινά Σχολεία όπως ονομάζονταν. Η προτεσταντική ιεραποστολή επιθυμούσε να απευθύνεται στο ευρύ κοινό με σκοπό να περάσει ευκολότερα και με μια εκλαϊκευμένη μορφή τις ιδέες της. Τα προγράμματα αυτού του είδους σχολείων δεν θα πήγαιναν πιο πέρα από τη διδασκαλία της ανάγνωσης και της γραφής. Το Κοινό Σχολείο αποτέλεσε το επικρατέστερο είδος σχολείου, με σκοπούς που ποίκιλλαν ανάλογα με τον τόπο και τον χρόνο. Η δεύτερη κατηγορία σχολείων ήταν τα Ανώτερα

Σχολεία, τα οποία θα αποτελούσαν ένα είδος ανώτερης ή ανώτατης βαθμίδας εκπαίδευσης. Ένα χαρακτηριστικό των προτεσταντών μισιονάριων είναι ότι ήταν ανοικτοί στις θετικές επιστήμες και στη διδασκαλία τους, σε αντίθεση με τους ιερωμένους άλλων δογμάτων, οι οποίοι στα σχολεία τους είχαν προσανατολιστεί μόνο στην κλασική παιδεία. Ένα τρίτο είδος σχολείων ήταν τα οικοτροφεία, τα οποία πολλές φορές ήταν ενσωματωμένα στο ίδιο πρόγραμμα με τα Ανώτερα Σχολεία¹⁹⁹.

Όσον αφορά στα αναλυτικά προγράμματα των προτεσταντικών σχολείων έδειχναν να έχουν έναν ουμανιστικό χαρακτήρα σε συνδυασμό με μια χριστιανική ηθική. Το αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων διαμορφωνόταν σε τρεις βασικούς άξονες που ενδεχομένως να είχαν έντονα ιδεολογικό χαρακτήρα και σκοπούς. Στον πρώτο άξονα διδάσκονταν η Αρχαία Ελληνική Γραμματεία αλλά παράλληλα δίδονταν ιδιαίτερη έμφαση στη γραμματική και στην ορθογραφία της νεοελληνικής γλώσσας. Στο δεύτερο άξονα διδάσκονταν η Καινή Διαθήκη και οι ψαλμοί σε μετάφραση στα νέα ελληνικά, ενώ στον τρίτο άξονα

¹⁹⁹ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 61, 62.

διδάσκονταν οι θετικές επιστήμες όπως η αριθμητική και η γεωμετρία²⁰⁰. Η γυναικεία εκπαίδευση διαφοροποιείται στη διδασκαλία μαθημάτων που σχετίζονται με τις οικιακές τέχνες και έτσι προστίθενται και εργόχειρα μαθήματα όπως κοπτική, ραπτική, πλέξιμο και κέντημα. Η αντίληψη αυτή υιοθετήθηκε και από την κυβέρνηση της Αντιβασιλείας για τα δημοτικά σχολεία, η οποία προχώρησε στην έκδοση νομοθετικού διατάγματος. Από το διάταγμα αυτό φαίνεται πως τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας των ελληνικών σχολείων ήταν αντιγραφή των προτεσταντικών²⁰¹.

Η αλληλοδιδασκτική ήταν η μέθοδος διδασκαλίας την οποία οι ιεραπόστολοι είχαν υιοθετήσει για τα σχολεία τους. Αυτή η μέθοδος, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ήταν γνωστή στην Ελλάδα από την πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα.

Η κυβέρνηση Καποδίστρια στην Ελλάδα ενέκρινε το γαλλικό σύστημα αλληλοδιδασκτικής του Sarazin. Με το διάταγμα της 12^{ης} Ιουλίου 1830 επιβάλλει το νέο Οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου ως υποχρεωτικό για όλα τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, με ποινή για τη μη εφαρμογή του την «παύση» των δασκάλων²⁰², και με πρόβλεψη για ένα και μόνο σχολικό εγχειρίδιο, με σκοπό την ενιαία και ομοιόμορφη λειτουργία των σχολείων²⁰³. Η ομοιογενής παιδεία, με την εφαρμογή των αυστηρών αρχών του Sarazin, προωθείται σε μια εποχή που θεμελιωνόταν η ελληνική εκπαίδευση. Η ενιαία μορφή της την καθιστούσε πιο ελεγχόμενη όσον αφορά τα σχολεία και τα προγράμματα²⁰⁴. Όμως το αποτέλεσμα ήταν η απουσία ποικιλίας εντύπων και η μονομερής διάδοση γνώσεων και ιδεολογίας από τους κρατικούς φορείς, καθώς το μονοπώλιο των σχολικών εγχειριδίων από το κράτος

²⁰⁰ Σιδ. Παχουνδάκης, ό.π., σελ. 13- 14.

²⁰¹ Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 156.

²⁰² Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 44-45.

²⁰³ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 67.

²⁰⁴ Π.Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 68.

τείνει να προάγει εύκολα συγκεκριμένες προπαγανδιστικές ιδέες²⁰⁵.

Οι προτεστάντες ιερωμένοι είχαν εισαγάγει την αγγλική μέθοδο αλληλοδιδασκτικής του J. Lancaster, με πρωτεργάτη το Γερμανό ιεραπόστολο δρ. Κορκ, υπεύθυνο των σχολείων στην Ερμούπολη. Η μέθοδος του Lancaster βασιζόταν στο σκεπτικό ότι η ηθική εκπαίδευση είχε τις ρίζες της στην Αγία Γραφή, ανεξαρτήτως δογμάτων. Η παραπάνω διδακτική αγγλική μέθοδος προήγε ένα σύστημα γενικής παιδείας χωρίς δογματική διάκριση. Η έμφαση δινόταν περισσότερο στην αυθεντία εδαφίων της Αγίας Γραφής παρά στο διδάσκοντα, ο οποίος δεν έπρεπε να εξάγει ατομικά συμπεράσματα, αλλά αντίθετα να αναφέρεται στο «λόγο του Θεού»²⁰⁶.

Το ελληνικό κράτος λοιπόν στηριζόταν στη γαλλική αλληλοδιδασκτική μέθοδο, και οι προτεστάντες στην αγγλική. Οι διαφορές ανάμεσα στα πρότυπα που εισήγαγαν αυτές οι δύο μέθοδοι ήταν αρκετές. Στην αγγλική περίπτωση ο δάσκαλος αντιμετώπιζε τους μαθητές με έναν πιο προσιτό και φιλελεύθερο τρόπο απ' ότι στο μοντέλο του Sarazin και του Κοκκώνη. Η γαλλική μέθοδος επέβαλλε ένα δάσκαλο απρόσιτο και απόμακρο στα μάτια των παιδιών. Ο φιλελεύθερος τρόπος διδασκαλίας που εφάρμοζαν στην αλληλοδιδασκτική οι μισιονάριοι με το αγγλικό μοντέλο απευθυνόταν σε μια πιο προηγμένη κοινωνία, με κατασταλαγμένες ιδέες και εκπαίδευση.

Μια άλλη μέθοδος διδασκαλίας που εφάρμοσαν οι μισιονάριοι στα σχολεία τους στην Ελλάδα ήταν οι ερωταποκρίσεις, προκειμένου να καλλιεργήσουν την κριτική σκέψη. Αυτό το σύστημα ήταν πρωτοποριακό για τα ελληνικά σχολεία, τα οποία ακολουθούσαν τη μέθοδο της απομνημόνευσης. Οι ιεραπόστολοι,

²⁰⁵ Χρ. Κουλούρη, «Φανατισμός, δογματισμός, συγκρότηση ταυτότητας. Μια προσέγγιση στον λόγο των σχολικών εγχειριδίων», Μνήμων 18, 1996, σελ. 145.

²⁰⁶ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 68.

με το πρόσχημα της χρήσης ερωτήσεων για την καλλιέργεια κριτικής σκέψης στους μαθητές προχωρούσαν σε περαιτέρω ανάλυση με σκοπό τη διάδοση της δογματικής τους προπαγάνδας. Απομνημόνευση αποσπασμάτων επέτρεπαν μόνο από τη Βίβλο²⁰⁷.

Τα σχολεία των δυτικών στη Σύρο

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο κινήθηκαν και οι ιεραπόστολοι J. Brewer, Ch. L. Korck και F. Hildner δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα σχολεία της Σύρου, όπου γίνονται δεκτοί με ενθουσιασμό. Ο J. Brewer το 1827, πριν ακόμα την αναγνώριση του ελληνικού κράτους, ιδρύει το πρώτο σχολείο θηλέων διαμαρτυρομένων επισκοπελιανών στη Σύρο²⁰⁸, με διευθυντή τον Ch. L. Korck και αργότερα τον F. Hildner²⁰⁹. Το 1829 ο Brewer, σε συνεργασία με το δήμο της Ερμούπολης, εγκαινίασε μια προσπάθεια για την εκπαίδευση των κοριτσιών από κοινού με τα αγόρια και ιδρύει ξεχωριστό αλληλο- διδακτικό σχολείο για κορίτσια²¹⁰. Στο αλληλοδιδακτικό σχολείο αρρένων και θηλέων διδάσκονται 330 μαθητές. Διευθυντής του σχολείου αυτού καθώς και του Ελληνικού Σχολείου θηλέων²¹¹ το οποίο είχε 33 μαθήτριες και που, όπως είδαμε, ιδρύθηκε το 1830, τοποθετείται ο Ch. L. Korck από τη Βρέμη, μέλος της ιεραποστολής της Church Missionary Society.

Μάλιστα, για πρώτη φορά στο σχολείο της Σύρου επί διευθύνσεως Κορκ, το 1829, εμφανίστηκε το μάθημα των

²⁰⁷ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 66.

²⁰⁸ Δ. Ι. Πολέμης, «Άγνωστα μονόφυλλα των εν Σύρω μισσιοναρίων και ειδήσεις περί του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου», Ο Εραμιστής 10, 1972, σελ. 17.

²⁰⁹ Απ. Ανδρέου, ό.π., σελ. 3.

²¹⁰ Ελένη Φουρναράκη, *Εκπαίδευση και αγωγή* ό.π., σελ. 17.

²¹¹ Οι ιεραπόστολοι ως άμεσοι φορείς της δυτικής σκέψης γύρω από τους ρόλους και την εκπαίδευση των γυναικών, πήραν και στην πράξη πρωτοβουλίες στον τομέα αυτόν ιδρύοντας εκτός από τα αλληλοδιδακτικά και είδος δευτεροβάθμιων παρθεναγωγείων όπου μορφώθηκαν και οι πρώτες δασκάλες. Ένα σχολείο αυτού του είδους ήταν και το Ελληνικό Σχολείο θηλέων. Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 154.

εργόχειρων. Η σύσταση του ειδικού σχολείου θηλέων θεωρούνταν απαραίτητη, και σε αυτό οι μαθήτριες έπρεπε «να διδάσκονται όχι μόνο τα γράμματα, αλλά και διάφορα εργόχειρα, τα οποία απαιτείται εκάστη κόρη να μάθει». Λίγα χρόνια αργότερα το μάθημα των εργόχειρων είχε εξαπλωθεί σε όλα τα σχολεία της Ελλάδας²¹².

Στο σχολείο αυτό του Κορκ, στο οποίο βοηθούσε και μια οκταμελής επιτροπή μητέρων, το μάθημα των εργόχειρων το δίδασκε η Ελένη Ελευθερίου²¹³. Οι δασκάλες Αναστασία και Ελένη Ελευθερίου, συνεργάζονταν με τον Κορκ και πληρώνονταν από τον ίδιο. Το 1830 ο Κορκ συνεχίζει το σχολείο που ίδρυσε ο Τζ. Μπρούερ, και οι εγγεγραμμένοι μαθητές του ανέρχονταν στους 534²¹⁴.

Ο Κορκ ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τα εκπαιδευτικά θέματα, συνεργάζεται ως το 1831 με το δήμο για τη λειτουργία των σχολείων και εκπαιδεύει αρκετούς δασκάλους στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο²¹⁵. Φαίνεται ότι εκπαίδευε δασκάλους στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο από το 1828 όταν ανέλαβε τη διεύθυνση των σχολείων αρρένων και θηλέων στη Σύρο,²¹⁶ καθώς

²¹² Με τον καιρό εξελίχθηκε, παίρνοντας και στην Ελλάδα τη μορφή ενός είδους επαγγελματικής εκπαίδευσης για τα κορίτσια, οργανωμένης σε συστηματική βάση. Σιδ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 118.

²¹³ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 234. Το γεγονός ότι σύμφωνα με το εγχειρίδιο, εκτός των βρετανικών σχολείων, αντίστοιχο μάθημα διδασκόταν και στα σχολεία των Παρισίων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αποτελούσε πολύ σημαντικό μέρος της γυναικείας εκπαίδευσης ανά την Ευρώπη, καθώς διαμόρφωνε την προσωπικότητα της γυναίκας και την έκανε ικανή νοικοκυρά και μητέρα. Το μάθημα των εργόχειρων ήταν η αιτία - και ο στόχος - που είχε ιδρυθεί χωριστό σχολείο θηλέων στην Ερμούπολη. Ελ. Φουρναράκη, Εκπαίδευση και αγωγή... ό.π., σελ 17.

²¹⁴ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 100.

²¹⁵ Οι μισιονάριοι επιδίωκαν να εκπαιδεύουν οι ίδιοι τους δασκάλους τους. Οι λόγοι ήταν πολλοί. Καταρχάς είχαν διαθέσιμο εκπαιδευτικό προσωπικό για τις ανάγκες των σχολείων τους. Επιπλέον οι δάσκαλοι αυτοί είχαν αφομοιώσει τη δική τους φιλοσοφία και τον τρόπο σκέψης και δράσης, στελεχώνοντας τα σχολεία τους με προσωπικό της εμπιστοσύνης τους. Μάλιστα, όσο πιο νεαρά ήταν σε ηλικία τα άτομα, τόσο πιο επιδεκτικά στην προτεσταντική επιρροή αποδεικνύονταν. Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 70.

²¹⁶ Από την αλληλογραφία του J.Hill με την Επιτροπή πληροφορούμαστε για τη δραστηριότητα του Κόρκ στον τομέα αυτό: «με εξαίρεση το σχολείο του δρ. Κορκ όλα τα άλλα σχολεία για κορίτσια είναι σκέτη αποτυχία. Δεν υπάρχουν κοπέλες επαρκώς καταρτισμένες να αναλάβουν ένα τόσο σημαντικό πόστο. Για πολύ καιρό τώρα προσπαθούμε να πάρουμε κάποια κοπέλα με τα κατάλληλα προσόντα για να

έκτοτε σε σχολεία εμφανίζονται μαθητές του ως δάσκαλοι²¹⁷. Το 1832 διευθύνει αλληλοδιδακτικό σχολείο αρρένων με 190 μαθητές, αλληλοδιδακτικό θηλέων με 100 μαθήτριες και ελληνικό αρρένων με 26 μαθητές.

Στις 6/18 Φεβρουαρίου 1834 ο Κορκ,²¹⁸ επιλέγεται και διορίζεται από τους Βαυαρούς αντιβασιλείς ως διευθυντής του Δημόσιου Διδασκαλείου, και συγχρόνως ως ανώτερος επιθεωρητής της εκπαίδευσης. Ο διορισμός του έπειτα από βασιλική απόφαση, η οποία προέβλεπε ότι ο Διευθυντής του Διδασκαλείου θα ήταν συγχρόνως ανώτερος διευθυντής όλων των σχολείων και εισηγητής στο υπουργείο Εκκλησιαστικών και Παιδείας για όλα τα ζητήματα που αφορούσαν την εκπαίδευση, θα πρέπει να θεωρηθεί έμμεση επιδοκιμασία του κράτους στη συστηματική παιδεία που πρόσφεραν οι μισιονάριοι.²¹⁹ Το 1835 αναπτύχθηκε μια κριτική που διαμόρφωνε ένα κύμα αντίδρασης στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των ιεραποστολών, κυρίως από την Εκκλησία. Αποτέλεσμα του κύματος αυτού και με τη συνδρομή του τύπου, ο Ch. L. Korck απομακρύνθηκε από τη θέση του διευθυντή του Διδασκαλείου και τη θέση του κατέλαβε ο Ι. Π. Κοκκώνης, ο οποίος ήταν εχθρικά διακείμενος προς την προτεσταντική δραστηριότητα²²⁰. Το έργο του Korck στην Ερμούπολη συνεχίζει, ο Fr. Hildner²²¹, Γερμανός ιερέας της

ασκεί καθήκοντα αναπληρωματικής δασκάλας, και μόλις τώρα μπορέσαμε να προσλάβουμε ένα μικρό κορίτσι 13 ετών, που ο κ. Korck είχε διδάξει για να το κάνει δασκάλα.» Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 145.

²¹⁷ Ελ. Μπελιά, *Η εκπαίδευσις εις την Λακωνίαν και την Μεσσηνίαν κατά την καποδιστριακήν περίοδον 1828-1832*, Γραφικά Τέχνη Χ. Παπούλια και Σία Ο., Αθήνα 1970, σελ 69, σημ 1.

²¹⁸ Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, φ. 11, 3 Μαρτίου 1834.

²¹⁹ Γ.Λ. Μάουρερ, ό.π.,σελ.177.

²²⁰ Απ. Ανδρέου, ό.π., σελ. 10.

²²¹ Επειδή ο Κορκ θα έφευγε από την Ερμούπολη, πρότεινε στην επιτροπή των σχολείων ως αντικαταστάτη του τον Fr. Hildner, ο οποίος ως τότε τον βοηθούσε σημαντικά στη διεύθυνση των σχολείων. Σε επιστολή του προς τους επιτρόπους, ο Κορκ υπογράμμισε την εξοικονόμηση των εξόδων της λειτουργίας του σχολείου που είχαν, αν διόριζαν τον Fr. Hildner στη θέση του. Θα ήταν υπέρ του συμφέροντός τους η πρόσληψη του Fr. Hildner, «ο οποίος θέλει όχι μόνον με όλη του την ευχαρίστησιν να λάβει την επιστασίαν ταύτην, αλλά και το φόρτωμα των εξόδων». Αικ. Κουτουξιάδου, ό.π., σελ. 412.

Church Missionary Society της Αγγλικανικής Εκκλησίας, ο οποίος ήρθε στη Σύρο το 1827 για να βοηθήσει τον επίσης Γερμανό Χ. Λ. Κορκ στο σχολείο του²²².

Ο Fr. Hildner στις 3 Μαΐου 1830 ιδρύει το πρώτο Νηπιαγωγείο²²³ στην Ελλάδα με πέντε παιδιά²²⁴, χωρίς τη συγκατάθεση του Κόρκ²²⁵. Ιδρύοντας και λειτουργώντας μια εκπαιδευτική βαθμίδα που μέχρι τότε δεν υπήρχε στην Ερμούπολη, αφενός διαφοροποιείται από τον Κόρκ, αφετέρου διαρρηγνύει το μονοπώλιο της ιεραποστολικής εργασίας του Κόρκ. Η ίδρυση του πρώτου Νηπιαγωγείου στην Ελλάδα από τον Hildner, αποτύπωνε την ιεραποστολική επιδίωξη, για μια εξαιρετικά πρόωμη εκπαίδευση των παιδιών, πριν η «διαφθορά» των ενηλίκων εγκατασταθεί μονίμως στις παιδικές ψυχές. Η συγκεκριμένη εκπαιδευτική πρωτοπορία, «άγνωστη μέχρι τότε στην Ελλάδα», είχε ως στόχο να λειτουργήσει ως μνηστική πράξη για την είσοδο των παιδιών στον κόσμο των προτεσταντικών δογμάτων²²⁶.

²²² Ο Χίλδνερ ήταν ηπιότερος χαρακτήρας, και συνέχισε τη λειτουργία των σχολείων εκεί μετά την αποχώρηση του Κορκ από το νησί. Πολλές φορές βοήθησε οικονομικά τα δημόσια σχολεία της Ερμούπολης προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα έξοδα συντήρησης και λειτουργίας τους. Συνεργάστηκε με τον Νεόφυτο Βάμβα, φίλο των μισιονάριων, όταν ο τελευταίος βρισκόταν στη Σύρο την περίοδο 1833-1836, διευθύνοντας το τοπικό γυμνάσιο. Αννίτα Κορδατζή-Πρασά, *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την καποδιστριακή περίοδο 1828-1832*, (διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1996, σελ. 107, 258.

²²³ Η Κουτουξιάδου όμως υποστηρίζει ότι το 1828 η Δημογεροντία οικοδόμησε σχολείο αρρένων, σχολείο θηλέων και σχολείο νηπίων θηλέων τα οποία διευθύνονταν από τον J. Brewer. Αικ. Κουτουξιάδου, *ό.π.*, σελ. 440.

²²⁴ Η Λαμπράκη - Παγανού αναφέρει ότι το Ιούνιο του 1830 φοιτούν 50 νήπια. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, *ό.π.*, σελ. 218.

²²⁵ Ο Χίλδνερ στη Σύρο και ο Ιωάννης Χίλλ στην Αθήνα εφάρμοσαν για πρώτη φορά όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, τη νηπιακή αγωγή με τη μέθοδο Froebel. Ο F. Froebel (1782-1852), ήταν Γερμανός παιδαγωγός ιδρυτής των νηπιακών σχολείων, πολύ επιτυχημένος στην Αγγλία και στις ΗΠΑ, ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία πως το παιδί είναι μια δύναμη που παράγει έργο, και όχι μια *tabula rasa*, όπως πίστευε ο Άγγλος φιλόσοφος Τζον Λοκ. Σύμφωνα με τον Froebel η εκπαίδευση του νηπίου έπρεπε να αποβλέπει να το βοηθήσει να αναπτύξει τη δυναμική του. Για το λόγο αυτό άλλωστε και στο νηπιαγωγείο οι μικροί μαθητές εξετάζονταν στα μαθήματα: ιερή ιστορία, «διάφορα αντικείμενα», στοιχεία γεωγραφίας, εργόχειρα. Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι τα νήπια αντιμετωπίζονταν ως άτομα με σχολική συνείδηση και ικανότητα μάθησης. Το μάθημα «διάφορα αντικείμενα» που προέβλεπε το σχολικό πρόγραμμα του Χίλδνερ εντάσσεται σε αυτό το πνεύμα ανάπτυξης των δεξιοτήτων του νηπίου. Π. Θαναηλάκη, *ό.π.*, σελ. 137.

²²⁶ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...*, *ό.π.*, σελ. 117, 190.

Αυτό το «μικρό σχολείο», όπως επονομάστηκε από τον ιεραπόστολο για να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα, ήταν η βάση του μετέπειτα «Φιλελληνικού Παιδαγωγείου», ενός ιδιωτικού σχολείου²²⁷, το οποίο ιδρύθηκε το 1831²²⁸ και γρήγορα εξελίχθηκε σε σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο που περιλάμβανε νηπιαγωγεία, αλληλοδιδασκτικά και Ελληνικά σχολεία αγοριών και κοριτσιών, καθώς και Σεμινάρια για την κατάρτιση δασκάλων και δασκαλισσών, εκπαιδεύοντας συνολικά πάνω από 7000 ελληνόπουλα²²⁹ στα πενήντα περίπου χρόνια της λειτουργίας του²³⁰.

Στη Σύρο, το Παιδαγωγείο του Χίλδνερ συντηρούνταν με δικά του έξοδα²³¹ και φοιτούσαν σε αυτό δωρεάν «εκατοντάδες κορασίων απόρων και πενομένων οικογενειών»²³². Θεωρούνταν μεν δαπανηρό αλλά ήταν και «εύκοσμον»²³³.

²²⁷ Στο άρθρο 115 του διατάγματος της 31ης Δεκεμβρίου 1836 καθορίζονται τα σχετικά με την ίδρυση και τη λειτουργία των ιδιωτικών σχολείων: «Όπου η Κυβέρνησις δεν εσύστησεν έλληνικόν σχολείον, δύνανται δήμοι ή ιδιώται να συστήσωσι τοιούτον ή και τάξεις τινάς γυμνασίου εξ ιδίων αναλωμάτων. Άλλ' ο οργανισμός αυτών χρεωστεί να ήναι κατά πάντα ομοιόμορφος με τον των ελληνικών σχολείων του κράτους και των αντιστοιχουσών τάξεων του γυμνασίου, τόσο ως προς τον αριθμόν, όσον και τας άπαιτουμένας άπ' αυτών ιδιότητας και προς την διάταξιν των μαθημάτων και των διδακτικών βιβλίων». Η εξέλιξη της Μέσης Εκπαίδευσης των κοριτσιών στη χώρα μας φανερώνει ότι ούτε «ομοιόμορφος» με τά σχολεία που καθορίζει το διάταγμα αυτό ήταν, ούτε ακολούθησε τα άρθρα ως «προς την διάταξιν των μαθημάτων και των διδακτικών βιβλίων. Σιδ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 70-71.

²²⁸ Βλ. στη Λαμπράκη - Παγανού τις διαφορετικές ημερομηνίες ίδρυσης του Παιδαγωγείου. Αλ. Λαμπράκη-Παγανού, ό.π., σελ. 188.

²²⁹ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...*, ό.π., σελ. 118.

²³⁰ Η λειτουργία του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου στην Ερμούπολη της Σύρου (1831-1877) εκτείνεται σε όλο σχεδόν το εύρος των μετεπαναστατικών χρόνων και φτάνει μέχρι την δεκαετία του 1880, όπου φαίνεται να κλείνει «η περίοδος της ελληνικής νηπιότητας». Έλλη Σκοπετέα, *Το Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του Εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1988, σελ. 14.

²³¹ Ο Χίλδνερ, εκτός από τη σύσταση και συντήρηση του Παιδαγωγείου, του αλληλοδιδασκτικού κοριτσιών Σύρου και Ελληνικού αρρένων, συνέβαλε στη χρηματοδότηση και του Γυμνασίου Σύρου. Λεωνίδας Σ. Μπίστης, ό.π., σελ.647-669

²³² Αικ. Κουτουξιάδου, ό.π., σελ. 445.

²³³ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 73.

Το 1832 λοιπόν, διαιρούνταν σε τέσσερα τμήματα με αρκετά μεγάλο αριθμό μαθητών και μαθητριών²³⁴. Πιο συγκεκριμένα περιλάμβανε²³⁵:

- α) Ανώτερο σχολείο για κορίτσια με 36 μαθήτριες.
- β) Αλληλοδιδασκτικό σχολείο για αγόρια με 100 μαθητές.
- γ) Αλληλοδιδασκτικό σχολείο για κορίτσια με 120 μαθήτριες.
- δ) Νηπιαγωγείο με 140 μαθητές και μαθήτριες.

Το Φιλελληνικό Παιδαγωγείο παρείχε κοσμική εκπαίδευση η οποία ήταν εναρμονισμένη με τις προδιαγραφές των υπόλοιπων δημοσίων σχολείων. Τα μαθήματα και οι ώρες διδασκαλίας τους μέσα στην εβδομάδα δεν διέφεραν ουσιαστικά από αυτά που ίσχυαν στην υπόλοιπη ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας κυριαρχούσε στα τμήματα της στοιχειώδους εκπαίδευσης στο Φιλελληνικό Παιδαγωγείο²³⁶, ενώ σε αυτήν καταρτίζονταν επίσης και οι υποψήφιοι δάσκαλοι και δασκάλες που φοιτούσαν στα Σεμινάρια του.

Από τα προγράμματα των Δημοσίων Εξετάσεων που έστειλε συνήθως ο Hildner στην εταιρεία του, αλλά και από ένα Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1833²³⁷, μπορούμε να σχηματίσουμε μια εικόνα των μαθημάτων που διδάσκονταν σε κάθε σχολείο.

²³⁴ Μετά την ίδρυση του Παιδαγωγείου ο αριθμός των μαθητριών του αλληλοδιδασκτικού Σχολείου του δήμου Ερμούπολης περιορίστηκε. Έτσι, ενώ το 1829 φοιτούσαν σε αυτό 161 μαθήτριες, το 1832 φοιτούσαν 100. Παρατηρείται δηλαδή μια μετακίνηση αριθμού μαθητριών από το ένα σχολείο στο άλλο. Δ. Πολέμης, Ο Ερανιστής 10, ό.π., σελ. 14.

²³⁵ Σιδ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 62.

²³⁶ Ο Αμερικανός ιεραπόστολος Lorenzo Pease, της προτεσταντικής ιεραποστολής της Κύπρου, εντυπωσιάστηκε από τη μέθοδο διδασκαλίας που εφαρμοζόταν στο ελληνικό σχολείο στη Σύρο. Ο δάσκαλος έθετε ένα ερώτημα περί ηθικής του τύπου «Γιατί οι Έλληνες δεν βελτιώνονται στην ηθική τους;» και οι μαθητές έδιναν απαντήσεις του είδους : «αμέλεια δασκάλου, κακοί κανόνες, κακή κυβέρνηση, κακοί ιερείς ή διαπαιδαγώγηση στα σπίτια». Ο δάσκαλος εξέφραζε τελευταίος τη γνώμη του. Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 66.

²³⁷ Δ. Ι. Πολέμης, Ο Ερανιστής, 1, αρ.,55 ,ό.π., σελ. 14.

Στα Νηπιαγωγεία λοιπόν, το μάθημα ξεκινούσε στις 9 το πρωί και συνεχιζόταν μέχρι τις 12 το μεσημέρι, ενώ το απόγευμα διαρκούσε από τις 2 -5. Παιδιά 4- 6 χρονών, διδάσκονταν την Ανάγνωση, τη Γραφή, τη Γραμματική, την Ιστορία και τη Γεωγραφία. Τα κορίτσια επίσης μάθαιναν ράψιμο, ενώ φυσικά στο πρόγραμμα περιλαμβανόταν δύο φορές την εβδομάδα και η Ιερά Ιστορία²³⁸.

Στα Αλληλοδιδασκτικά σχολεία αγοριών και κοριτσιών το μάθημα διαρκούσε από τις 8 - 12 το πρωί και από τις 2 - 5 το απόγευμα. Διδάσκονταν Ανάγνωση, Γραφή, Γραμματική, Αριθμητική, Ιχνογραφία, Μουσική και Χριστιανική Διδασκαλία²³⁹. Στα κορίτσια επίσης τα τέσσερα από τα έξι απογεύματα της εβδομάδας αφιερώνονταν στο ράψιμο και στο πλέξιμο, ενώ υπήρχε η ένδειξη ότι τα κορίτσια της α΄ τάξης διδάσκονταν κάθε πρωί 8-9 τη Γραμματική της Νέας Ελληνικής και από τις έξι ώρες της Αριθμητικής οι τέσσερις αφιερώνονταν ειδικά στη Νοερά Αριθμητική²⁴⁰.

Το Ανώτερο ή Ελληνικό σχολείο των αγοριών ακολουθούσε το ίδιο ωράριο και σε αυτό διδάσκονταν Αρχαία Ελληνικά, Ελληνική Ιστορία, Φυσική Ιστορία, Γεωγραφία, Αριθμητική, Καλλιγραφία, Μουσική, Γαλλικά και Ιστορία της Βίβλου²⁴¹.

Τέλος στο Ανώτερο σχολείο των κοριτσιών διδάσκονταν 5 ώρες την εβδομάδα Αρχαία Ελληνικά και 5 ώρες Ιερά Ιστορία και Χριστιανική Διδασκαλία, 2 ώρες Γενική Ιστορία, 2 ώρες Γεωγραφία, 2 Μουσική, 2

Καλλιγραφία, 1 ώρα Φυσική Ιστορία, 1 Ιχνογραφία και 3 ώρες Αριθμητική. Τέσσερα ολόκληρα απογεύματα επίσης

²³⁸ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία...* ό.π., σελ. 184.

²³⁹ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 140.

²⁴⁰ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...* ό.π., σελ. 184.

²⁴¹ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...*ό.π., σελ. 184.

απασχολούνταν με το ράψιμο και το κέντημα. Το πρόγραμμα των μαθητριών του σχολείου που προορίζονταν για δασκάλες περιελάμβανε το απόγευμα 1 ώρα Γεωγραφία, 2 ώρες Αρχαία Ελληνικά και ασκήσεις στα Νέα Ελληνικά, 1 ώρα Καλλιγραφία και εκμάθηση του Συστήματος των Νηπιακών Σχολείων, καθώς και 1 ώρα ακόμη καλλιγραφίας σε συνδυασμό με το Σύστημα εκμάθησης της Αλληλοδιδασκτικής Μεθόδου²⁴².

Το σχολικό πρόγραμμα του αλληλοδιδασκτικού των αρρένων σχετιζόνταν άμεσα με το πρόγραμμα του Ελληνικού, στο οποίο προβιβάζονταν σε εξαμηνιαία βάση οι πιο καλοί μαθητές. Στο αλληλοδιδασκτικό των θηλέων υπήρχε διαφοροποίηση μαθημάτων λόγω φύλου. Από το σχολείο αυτό οι μαθήτριες με καλή επίδοση συνέχιζαν τη φοίτησή τους στο Ελληνικό του Παιδαγωγείου²⁴³. Ο Χίλδνερ σε μια έκθεσή του αναφέρει ότι τα σχολεία του στη Σύρο υπήρχαν για να δώσουν «χρηστάς ελπίδας ως προς την ηθική ανατροφή των παιδιών».

Τα ίδια τμήματα συνέχισε να περιλαμβάνει το σχολείο αυτό και στα επόμενα χρόνια. Σύμφωνα με επίσημη αναφορά του Hildner προς το Υπουργείο, στα 1834 το σχολείο του περιλάμβανε νηπιαγωγείο για αγόρια, αλληλοδιδασκτικό σχολείο για κορίτσια και ανώτερο σχολείο κοριτσιών που, παράλληλα με την «ανώτερη» μόρφωση που έδινε στις μαθήτριες του, προετοίμαζε μαθήτριες και για το επάγγελμα της δασκάλας²⁴⁴. Οι φτωχές μαθήτριες φοιτούσαν χωρίς να πληρώνουν δίδακτρα.

²⁴² Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...* ό.π., σελ. 185. Βλέπε επίσης Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 140.

²⁴³ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 79.

²⁴⁴ Στο πρότυπο αλληλοδιδασκτικό σχολείο των κοριτσιών που ίδρυσε οφείλεται η «πρώτη εκπαίδευση και πρώτη διαμόρφωση Ελληνίδων, αίτινες εγένοντο έπειτα αι πρώται διδασκάλισσαι των ελληνικών Παρθεναγωγείων πολλαπλασιασθείσαι, έπειτα δια των ατρύτων κόπων της κυρίας Χιλλ και του συζύγου της». Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 139.

Το πρόγραμμα μαθημάτων περιλάμβανε το 1834, για τα διάφορα τμήματα του σχολείου, τα έξης μαθήματα²⁴⁵:

α) Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο Κορασιών: Γραφή, Ανάγνωση και Συλλαβισμό, Χριστιανική Διδασκαλία, Εργόχειρα.

β) Ελληνικό Σχολείο Κορασιών²⁴⁶: Ελληνική Διάλεκτο, Γεωγραφία²⁴⁷,

Ιστορία της Ελλάδος, Αριθμητική, Εργόχειρα²⁴⁸.

γ) Νηπιακό Σχολείο²⁴⁹: Ιερά Ιστορία, Διάφορα Αντικείμενα, Στοιχεία Γεωγραφίας, Εργόχειρα²⁵⁰.

δ) Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο Αρρένων: Γραφή, Αριθμητική, Χριστιανική Διδασκαλία, Στοιχεία της Ελληνικής Γλώσσας.

Το μάθημα της Ανάγνωσης στα Νηπιαγωγεία και στα Αλληλοδιδασκτικά του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου διδάσκονταν από τη μετάφραση της Αγίας Γραφής, την οποία είχαν κάνει Βρετανοί και Αμερικανοί ιεραπόστολοι και συνεπώς δινόταν αφορμή για θρησκευτική διδασκαλία και μέσα από το μάθημα αυτό. Έτσι ο αριθμός των ωρών από 2-3 ανέβαινε στις 9-10.

²⁴⁵ Τα προγράμματα των ιδιωτικών σχολείων παρουσιάζουν σοβαρές αποκλίσεις από τις αντίστοιχες της δημόσιας εκπαίδευσης αν και στους κανονισμούς τους τονίζουν ότι τα ακολουθούν. Η καθιέρωση συνδικάτων και νηπιακών τμημάτων, η εισαγωγή «εμπορικών μαθημάτων», ξένων γλωσσών κ.α. πρέπει να θεωρηθούν ως προοδευτικές ενέργειες. Απ. Ανδρέου, ό.π., σελ. 10-35.

²⁴⁶ Κ. Καιροφύλλας, «Η Σχολή Χιλλ κατά το 1833», Νέα Εστία, τ.Η΄ (1931), σελ. 912.

²⁴⁷ Με αφορμή τις Δημ. Εξετάσεις του Φεβρουαρίου του 1834 μας παρέχεται από τον Hildner η μοναδική πληροφορία για το είδος των ερωτήσεων που έθεταν σε αυτές και βεβαίως για την ποιότητά τους. Έτσι κατά την εξέταση του Ανώτερου σχολείου κοριτσιών στο μάθημα της Γεωγραφίας μπροστά στο χάρτη της Ευρώπης, οι μαθήτριες ρωτήθηκαν ανάμεσα στα άλλα: «Ποιο τμήμα της υδρογείου είναι το πιο φωτισμένο (enlightened); Τι εννοούμε όταν λέμε ότι η Ευρώπη είναι η πιο φωτισμένη; Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...* ό.π., σελ. 185.

²⁴⁸ Τα εγχειρίδια τα οποία δίδονταν ως βοηθήματα στους μαθητές των σχολείων, ήταν συγγραφέων φίλα προσκείμενων στον προτεσταντισμό. Ενδεχομένως, όπως φαίνεται μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας οι επιδιώξεις των προτεσταντών ήταν η δημιουργία μιας παιδείας σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα που θα εκπαίδευε μια νέα γενιά Ελλήνων, απαλλαγμένη από οποιοδήποτε ανορθολογικό και προνεωτερικό κατάλοιπο του οθωμανικού παρελθόντος της. Σιδ. Παχουνδάκης, ό.π., σελ. 14.

²⁴⁹ Στο νηπιακό σχολείο ακολουθούσε τη μέθοδο που ίσχυε στα νηπιακά σχολεία της Αγγλίας και της Αμερικής. Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 140.

²⁵⁰ Σιδ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 61-63.

Επίσης εκτός από την προσευχή, με την οποία άρχιζαν τα καθημερινά μαθήματα το πρωί και το απόγευμα, η προτεσταντική αγωγή συνεχιζόταν με τις 2 ώρες Φωνητικής Μουσικής την εβδομάδα για κάθε σχολείο, κατά την οποία ασκούσαν πάνω σε προτεσταντικούς ύμνους μεταφρασμένους στη Μάλτα²⁵¹.

Στα αρχεία της C.M.S (Church Missionary Society), για την οποία εργαζόταν ο Χίλδνερ, έχουν διασωθεί μονόφυλλα που περιγράφουν τις δημόσιες εξετάσεις του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου στις 30 Ιανουαρίου 1834²⁵². Αυτές άρχιζαν με δύο σχολικούς ύμνους. Στην προτεσταντική θρησκευτική φιλολογία οι ύμνοι και τα άσματα ηθικού περιεχομένου κατέχουν σημαντική θέση. Ο υμνογράφος Isaac Watts, πιστεύοντας ότι η ποίηση και οι ύμνοι κάνουν τα παιδιά να θυμούνται ευκολότερα τα λόγια, μελοποίησε στίχους με εύκολο λεξιλόγιο για τους μικρούς μαθητές. Οι ύμνοι αποτελούσαν επίσης ένα κατάλληλο προπαγανδιστικό μέσο, καθώς είναι ευκολομνημόνευτοι και ευχάριστοι στην παιδική μνήμη, δημιουργώντας μια αβλαβή και «αθώα» μάθηση, η οποία δεν αφήνει περιθώρια για επικρίσεις και αμφισβητήσεις. Έτσι ενδεχόμενα προσηλυτιστικά μηνύματα μπορούσαν να έχουν ευκολότερη απήχηση. Οι στίχοι των ύμνων στα προαναφερθέντα μονόφυλλα μιλούν γενικά για την αγάπη προς τη μόρφωση²⁵³.

Το Μάρτιο του 1834 στο Σεμινάριο διδασκαλισσών φοιτούσαν 11 υποψήφια δασκάλες από 11-20 ετών, ενώ το Δεκέμβριο ο αριθμός τους ανερχόταν σε 16. Το 1835 το σύνολο των μαθητών του σχολείου ήταν περίπου 600. Το Μάρτιο του 1835 ξεκίνησε και το Σεμινάριο των δασκάλων με 15 μαθητές, οι οποίοι θα φτάσουν τους 28 στο τέλος του χρόνου. Το 1842 αποτέλεσε για

²⁵¹ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...* ό.π., σελ. 188.

²⁵² Δ. Ι. Πολέμης, *Ο Εραμιστής* 10, ό.π., σελ 14-16.

²⁵³ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 80.

τον Hildner «έτος τέλειας ειρήνης και ευημερίας», η αποδοχή των κατοίκων του νησιού για το Φιλελληνικό Παιδαγωγείο είχε αυξηθεί σημαντικά, ενώ ακόμη και παιδιά ιερέων του νησιού με την έγκριση κιάλας του Επισκόπου, φοιτούσαν σε αυτό. Εκείνη τη χρονιά το σχολείο του είχε 377 αγόρια και 287 κορίτσια. Η λειτουργία του σχολείου δεν διαταράχθηκε παρά τις οικονομικές δυσκολίες της εταιρείας στην Αγγλία²⁵⁴. Όμως μετά το 1850 ο Hildner στράφηκε αποκλειστικά στην εκπαίδευση των κοριτσιών²⁵⁵.

Κάθε χρόνο στις εξαμηνιαίες εξετάσεις το πλήθος των γονέων και των συγγενών επιβεβαίωνε την επιδοκιμασία της τοπικής κοινωνίας για το ίδρυμα²⁵⁶. Μάλιστα η επιρροή του ήταν τόσο μεγάλη όχι μόνο στα υπόλοιπα σχολεία του νησιού αλλά και στα ανώτερα ιδρύματα της πόλης. Έτσι απρόσκοπτα συνέχισε τη λειτουργία του μέχρι το 1877, σε αντίθεση με την ολιγόχρονη λειτουργία όλων σχεδόν των άλλων προτεσταντικών σχολείων στην Ελλάδα.

Το έργο του Παιδαγωγείου ήταν κυρίως η εκπαίδευση των κοριτσιών και γι' αυτό πολύ γρήγορα ο αριθμός των μαθητευομένων κοριτσιών θα είναι πολύ υψηλός. Ο σκοπός λοιπόν του παραπάνω ελληνικού σχολείου των θηλέων ήταν διφυής. Από τη μια απέβλεπε στο να προσφέρει ανώτερη μόρφωση σε μια μερίδα κοριτσιών, που φυσικά ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, και από την άλλη επαγγελματική διέξοδο για τα φτωχά κορίτσια. Η διπλή αυτή αποστολή θα συνοδεύει από τότε όλα τα σχολεία που παρείχαν ανώτερη μόρφωση στα κορίτσια.

²⁵⁴ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...* ό.π., σελ. 130-148.

²⁵⁵ Απ. Ανδρέου, ό.π., σελ. 5.

²⁵⁶ Σύμφωνα με τον Χίλδνερ το εν λόγω σχολείο πρέπει να συνάντησε την καθολική αποδοχή και των τοπικών αρχών: « Ό,τι δε ευχαρίστησε και ευχαριστεί την Δημογεροντίαν περισσότερο είναι η κοσμιότης των ηθών». Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 80.

Στην Ερμούπολη έδρασαν και άλλοι ιεραπόστολοι εκτός από τους J. Brewer, Ch. L. Korck και F. Hildner. Ο Robertson διορίστηκε ιεραπόστολος της DFMS για την Ελλάδα το 1830. Ιδρύει τυπογραφείο στην Αθήνα το οποίο λειτούργησε ως το τέλος του 1833. Το Νοέμβριο του 1833 ο Robertson με την οικογένειά του και το τυπογραφείο εγκαταστάθηκαν στη Σύρο. Εκεί, παράλληλα με το τυπογραφείο και με πρωτοβουλία της κυρίας Robertson άνοιξε σχολείο για κορίτσια²⁵⁷. Το σχολείο λειτούργουσε στο σπίτι τους με 30 μαθήτριες οι οποίες διδάσκονταν καθημερινά ανάγνωση και ραπτική από την κυρία Robertson και τις τρεις κόρες της. Το 1837 η Εταιρεία κλείνει το τυπογραφείο, καθώς αποφάσισε ότι δεν είχε πια συμφέρον από τη λειτουργία του, αφού η Ελλάδα είχε αποκτήσει αρκετά τυπογραφεία όπου μπορούσαν να τυπώνονται και οι ιεραποστολικές εκδόσεις το ίδιο φτηνά²⁵⁸. Επίσης αποφάσισαν ότι το σχολείο της κυρίας Robertson δεν ήταν ικανός λόγος για να διατηρούν το σταθμό. Το 1838 λοιπόν έκλεισε και το σχολείο το οποίο είχε 240 μαθήτριες. Ο δήμος τότε αγόρασε τον σχολικό εξοπλισμό προσέλαβε δύο δασκάλους και λειτούργησε το σχολείο με έξοδα δικά του²⁵⁹. Επίσης και ο ιεραπόστολος Leenes της BFMS ίδρυσε σχολείο θηλέων, «και ο καθείς έχει και εν σχολείον κορασίων», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο Χιακό Αρχείο²⁶⁰.

Τα μισιοναρικά σχολεία, από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας τους, βρήκαν απήχηση στη συριανή κοινωνία, σε μια πόλη με μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Η χρονική σύμπτωση της ίδρυσής τους με την ανάληψη εξουσίας από τον Καποδίστρια, ο οποίος κατεξοχήν ευνοούσε την εκπαίδευση, σε συνδυασμό με τη μεγάλη ανάγκη σχολείων, τα κατέστησε δημοφιλή. Ποια ήταν

²⁵⁷ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 142.

²⁵⁸ Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 132.

²⁵⁹ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 192.

²⁶⁰ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 142.

όμως η κοινωνική προέλευσή των μαθητών τους; Ποια η ηλικία των παιδιών που φοιτούσαν σε αυτά;

Το κοινωνικό προφίλ των μαθητών που φοιτούσαν στα μισιοναρικά σχολεία ποίκιλει. Εξαρτιόταν από τις ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες της κοινωνίας στο πλαίσιο της οποίας λειτουργούσαν τα σχολεία αυτά. Πόλεις - λιμάνια, όπως η Ερμούπολη της Σύρου, γνώριζαν οικονομική ευημερία λόγω του εμπορίου, ενώ η Αθήνα στα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση ήταν ένα χωριό στο οποίο κατοικούσαν ακόμα Τούρκοι. Στην Ερμούπολη της Σύρου η κοινωνική καταγωγή των μαθητών και των μαθητριών ήταν διαφορετική, σύμφωνα με την περιγραφή του Κόρκ. Στο αμερικανικό σχολείο της πόλης το 1829 η μαθητιώσα νεολαία «είναι ντυμένη με ευρωπαϊκό ρούχα και η επιδερμίδα τους καθώς και η εμφάνισή τους ομοιάζει με αυτές των μαθητών των σχολείων της χώρας μας». Οι μαθητές φαίνεται ότι προέρχονταν από την αστική τάξη²⁶¹. Από πίνακα μαθητολογίου του 1838 διαπιστώνουμε ότι, στο Φιλελληνικό Παιδαγωγείο του Χίλδνερ, στην πλειοψηφία τους οι μαθήτριες προέρχονταν από αστικές οικογένειες εμπόρων, πλοιάρχων και ελευθέρων επαγγελματιών. Όμως σημαντικός ήταν και ο αριθμός των ορφανών μαθητριών²⁶².

Όσον αφορά την ηλικία των μαθητών, δεν υπάρχουν συγκεκριμένες πληροφορίες. Από το γεγονός ότι στη Σύρο ο Χίλδνερ ιδρύει νηπιαγωγεία, συμπεραίνουμε ότι η σχολική ηλικία άρχιζε νωρίς. Από φύλλο της Εθνικής Εφημερίδας του 1832 πληροφορούμαστε ότι στο νηπιαγωγείο του Χίλδνερ η ηλικία των νηπίων κυμαινόταν μεταξύ τριών και έξι ετών²⁶³. Αναφορά σχετική υπάρχει και στο βιβλίο της Λαμπράκη-Παγανού, η οποία υποστηρίζει ότι η ηλικία των κοριτσιών στο Ελληνικό ή

²⁶¹ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 68-69.

²⁶² Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 295.

²⁶³ Εθνική Εφημερίς, φ. 25, 13 Ιουνίου 1832, σελ. 138.

Ανώτερο Σχολείο του Χίλδνερ ήταν από 8 έως 12 ετών²⁶⁴. Τέλος ο Πολέμης αναφέρει πως τα αγόρια που

εξετάστηκαν στην τρίτη δημόσια εξέταση του Παιδαγωγείου ήταν από 7 έως 15 ετών²⁶⁵.

Παρατίθεται πίνακας²⁶⁶ με τα σχολεία και τους μαθητές των Τζοσάια Μπρούερ, Α Κορκ και Φ. Χίλδνερ για τα έτη 1827-1842.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8.

Οι μαθητές των Τζοσάια Μπρούερ, Α Κορκ και Φ. Χίλδνερ στα σχολεία της Σύρου.

Τζ.Μπρούερ τέλη 1827	: Ιδρύει το πρώτο αμερικανικό ιεραποστολικό σχολείο
Τζ.Μπρούερ 1829	: Αλληλοδιδασκτικό αρρένων και θηλέων - 330 μαθητές
Λ. Κόρκ 1830	: Συνέχιση του σχολείου που ίδρυσε ο Τζ. Μπρούερ - 534 μαθητές
Λ. Κόρκ 1832	: Ο Κορκ διευθύνει αλληλοδιδασκτικό σχολείο αρρένων -190 μαθητές
Λ. Κόρκ 1832	: Αλληλοδιδασκτικό θηλέων -100 μαθήτριες. Διευθυντής ο Χίλδνερ
Λ. Κόρκ 1832	: Ελληνικό αρρένων - 26 μαθητές. Διευθυντής ο Χίλδνερ
Φ. Χίλδνερ 1832	: «Παιδαγωγείον» Ανώτερο σχολείο κοριτσιών - 36 μαθήτριες. Αλληλοδιδασκτικό αρρένων -100 μαθητές. Αλληλοδιδασκτικό θηλέων - 120 μαθήτριες. Νηπιαγωγείο 140 -μαθητές και μαθήτριες. Ιδρυτής και διευθυντής ο Χίλδνερ.
Φ. Χίλδνερ 1835	: «Παιδαγωγείον» -247 μαθητές, 306 μαθήτριες.
Φ. Χίλδνερ 1836-1837	: «Παιδαγωγείον» -350 μαθήτριες.
Φ. Χίλδνερ 1841 -1842	: Σχολεία Χίλδνερ - 250-300 μαθητές

Σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στη Σύρο από τις δραστηριότητες των δυτικών ιεραποστόλων. Οι ιεραπόστολοι κατά τη διετία 1828-1830

²⁶⁴ Αλ. Λαμπράκη - Παγανού, ό.π., σελ. 140.

²⁶⁵ Δ. Ι. Πολέμης, Ο Εραμιστής 10 ό.π., σελ. 14.

²⁶⁶ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 100.

δραστηριοποιήθηκαν ανενόχλητοι. Είναι η πρώτη περίοδος των περιοδειών τους ανά την Ελλάδα και οι πρώτες ιδρύσεις σχολείων σε μια χώρα με ανύπαρκτο σχολικό δίκτυο. Επομένως ήταν καλοδεχούμενοι. Από το 1830 και μετά η Ορθόδοξη Εκκλησία άρχισε βαθμιαία να αντιδρά, χωρίς όμως να παίρνει συγκεκριμένα μέτρα. Το 1833, η ελλαδική εκκλησία κήρυξε την αυτονομία της²⁶⁷. Αισθανόταν έτσι αυτοδύναμη και ισχυρή²⁶⁸, ώστε να παίξει το δικό της πρωταγωνιστικό ρόλο στο ποίμνιό της χωρίς κηδεμονίες.

Το 1834 παρουσιάστηκαν τα πρώτα δείγματα «δυσφορίας» της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τις δραστηριότητες των ιεραποστόλων. Στην κίνηση αυτή πρωτοστατεί ο Κ. Οικονόμος²⁶⁹.

Το 1836 ο πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ΄ εξέδωσε εγκύκλιο στην οποία αναφέρει ότι οι ιεραπόστολοι επιχείρησαν με όλους τους τρόπους να εισέλθουν στην Ελλάδα, γιατρεύοντας δωρεάν, διδάσκοντας αμισθί και χαρίζοντας ή πουλώντας σε ελάχιστη τιμή βιβλία, προσπαθώντας έτσι να κερδίσουν την εύνοια των Ορθοδόξων²⁷⁰. Η εγκύκλιος τελειώνει με διαταγή προς τους κατά τόπους πνευματικούς ποιμένες να εμποδίσουν τους γονείς να στέλνουν τα παιδιά τους στα σχολεία των ιεραποστόλων και να αφαιρέσουν όσα βιβλία των ιεραποστόλων μοιράστηκαν ή αγοράστηκαν²⁷¹. Επέβαλε λοιπόν έλεγχο στο χώρο της παιδείας, πάντα με την κάλυψη του ελληνικού κράτους και επιδίωξε την απόσυρση των μισιοναρικών εντύπων από τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Επίσης τον ίδιο χρόνο έχουμε και την πρώτη δίωξη ιεραποστόλων. Η ενηλικίωση του Όθωνα συνέπεσε με μια έντονη

²⁶⁷ Ν. Γ. Σβορώνος, ό.π., σελ. 77.

²⁶⁸ Ο Θ. Φαρμακίδης υποστήριξε την αυτονομία και ανεξαρτησία της εκκλησίας, ενώ ο Κ. Οικονόμος ζητούσε την επίσημη έγκριση του πατριαρχείου για την ανεξαρτησία της ελλαδικής Εκκλησίας. Έτσι δημιουργήθηκαν δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις και έριδες ανάμεσα στους προοδευτικούς και συντηρητικούς. Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 225.

²⁶⁹ Απ. Ανδρέου, ό.π., σελ. 10.

²⁷⁰ Δ. Κανελλόπουλος, ό.π., σελ. 3.

²⁷¹ Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 131.

θρησκευτικότητα στην πολιτική ατμόσφαιρα. Το 1834, με το διάταγμα για την οργάνωση των δημοτικών, συγκεκριμενοποιείται για πρώτη φορά το μάθημα της κατήχησης και αναφέρονται λεπτομέρειες για τη διδασκαλία του στα σχολεία²⁷². Με το διάταγμα αυτό δινόταν μεγάλη σημασία στο μάθημα των θρησκευτικών, καθώς, εκτός των μαθητών, θα έπρεπε να το διδαχτούν και οι υποψήφιοι δάσκαλοι. Τα θρησκευτικά διδάσκονταν δύο ώρες την εβδομάδα στα Ελληνικά Σχολεία και στα γυμνάσια, εκτός από την τελευταία τάξη του γυμνασίου, όπου η διδασκαλία μειωνόταν σε μία ώρα²⁷³. Μέσω της διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος το κράτος απέβλεπε επιπλέον στην καλλιέργεια εθνικής συνείδησης²⁷⁴.

Η αντιπαράθεση μεταξύ πολιτείας και ιεραποστόλων εντάθηκε με αφορμή το μάθημα των θρησκευτικών, αλλά με βαθύτερη αιτία τη θέληση του κράτους και της Εκκλησίας να ελέγξουν τα μισιοναρικά σχολεία μέσω αυτού του μαθήματος. Έτσι, με το διάταγμα του Όθωνα «Περί των Βιβλίων και των Σχολείων των Βιβλιακών Εταιρειών» στις 12/21 Ιανουαρίου 1836, γίνεται για πρώτη φορά εμφανής η προσπάθεια κρατικής παρέμβασης στα θέματα των ιεραποστόλων. Από το διάταγμα αυτό πληροφορούμαστε ότι όσα σχολεία ιδρύθηκαν από βιβλικές Εταιρείες «ίστανται υπό την άμεσον επίβλεψιν της κυβερνήσεως»²⁷⁵. Κατά μία άποψη, η οριστικοποίηση και συγκεκριμενοποίηση της χριστιανικής διδασκαλίας σε μάθημα της προ- σέδωσε δυτικότροπη μορφή, μετατρέποντας τη σε διακονία, ενώ ο Γρ. Κωνσταντάς συμβούλευε να αποφεύγονται «οι εξωτερικοί των ευρωπαϊών πιθηκισμοί»²⁷⁶.

²⁷² Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ό.π., σελ. 45.

²⁷³ Σημαντική ήταν η απουσία του μαθήματος αυτού από την πρώτη και την τρίτη τάξη του Ελληνικού Σχολείου, σύμφωνα με το διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου 1836..Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, ό. π., σελ. 66.

²⁷⁴ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 88.

²⁷⁵ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 87.

²⁷⁶ Χ. Μπαμπούνης, ό.π., σελ. 220.

Το 1837 άρχισε η περίοδος των πλέον συντονισμένων διώξεων. Βλέποντας ότι τα νομοθετικά μέτρα άλλαζαν τα πράγματα προς το χειρότερο γι' αυτούς, οι ιεραπόστολοι άρχισαν να αναθεωρούν την παρουσία τους στην Ελλάδα²⁷⁷.

Οι αντιδράσεις για τη δράση των ιεραποστόλων και οι κατηγορίες για προσηλυτισμό δεν άργησαν να εκδηλωθούν και στη Σύρο. Οι πρώτες δυσαρέσκειες είχαν αρχίσει να εκφράζονται για το πρόσωπο του διαδόχου του Μπρούερ, του δρ. Κορκ. Τον Απρίλιο του 1830 ο Κορκ αρνήθηκε την εισαγωγή εικόνων στο σχολείο του, καθώς και την αντικατάσταση του Χίλδνερ, που δίδασκε θρησκευτικά, από Έλληνα ιερέα στο μάθημα της κατήχησης²⁷⁸. Αλλά παρά τα μεμονωμένα αυτά περιστατικά, τα μισιοναρικά σχολεία συνέχισαν να ανθούν στη Σύρο. Η ελληνική πολιτεία αισθανόταν υπόχρεη καθώς οι μισιονάριοι μέσω του Κόρκ ενίσχυαν οικονομικά τα δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία και το Ελληνικό των κοριτσιών στην Ερμούπολη. Άλλωστε, ο Κόρκ ήταν από τους πρώτους μισιονάριους που ανέλαβε εκπαιδευτική δράση τα χρόνια που το ελληνικό κράτος δεν είχε οικοδομήσει σχεδόν τίποτα. Στις κατηγορίες λοιπόν εναντίον του η πολιτεία απαντά εκφράζοντας ευχαριστίες και ευγνωμοσύνη προς τον ιεραπόστολο²⁷⁹.

Μετά τη θεσμοθέτηση των νόμων για την εκπαίδευση βλέπουμε τους κραδασμούς των συνεπειών να φτάνουν και εκεί. Ο Κινγκ πληροφορείται στις 2 Μαΐου 1836 ότι τα σχολεία του Χίλδνερ αντιμετωπίζουν προβλήματα, διότι οι ντόπιοι πιστεύουν ότι τα παιδιά τους θα γίνουν Αμερικανοί ή άθεοι ή προσήλυτοι. Πολλές μητέρες εμφανίστηκαν στα σχολεία και πήραν τα παιδιά τους²⁸⁰.

²⁷⁷ Π.Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 88,89.

²⁷⁸ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...*ό.π., σελ. 111.

²⁷⁹ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 97.

²⁸⁰ Π.Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 89.

Σύντομα όμως ο Χίλδνερ παρατήρησε μια θεαματική μεταστροφή του κόσμου και των Αρχών υπέρ του σχολείου. Τα παιδιά επέστρεψαν στο σχολείο και καινούργιοι μαθητές έκαναν αιτήσεις για να φοιτήσουν σε αυτό²⁸¹.

Βέβαια, δεν ήταν η πρώτη φορά που δημιουργήθηκε αναταραχή στα σχολεία του Χίλδνερ, ούτε και η τελευταία. Το 1832 συνέβη η πρώτη μεγάλη δίωξη. Χρειάστηκαν δύο μόλις μήνες για να αντιστραφεί το δυσμενές κλίμα και να σιωπήσουν οι φωνές των κατηγορών. Η τελευταία περίοδος των διώξεων ήταν το 1845-1846. Αλλά, παρά τους κλυδωνισμούς και την ασάφεια όσον αφορά τις προθέσεις του Χίλδνερ, το σχολείο του είχε καλή φήμη και, σύμφωνα με μια εκδοχή, κάλυψε το κενό στην εκπαίδευση της εποχής, η οποία δεν ήταν ακόμα οργανωμένη και συστηματοποιημένη²⁸². Υπήρξε μάλιστα και έμπρακτη απόδειξη της ικανοποίησης της ελληνικής πολιτείας για το έργο των σχολείων του, με δύο επισκέψεις του Όθωνα σε αυτά στις 14 Φεβρουαρίου 1836 και στις 3 Οκτωβρίου 1841, τη δεύτερη φορά μαζί με τη βασίλισσα Αμαλία²⁸³.

Ενώ ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1840, τα μισιοναρικά σχολεία άρχιζαν να φθίνουν στην Ελλάδα και οι ιεραπόστολοι να τοποθετούνται αλλού, ο Χίλδνερ, μαθαίνουμε μέσω της στήλης του Τύπου, έχαιρε εκτίμησης στην τοπική κοινωνία, «...ανδρός τωόντι αξίου και έμφρονος υπό την διεύθυνσιν του οποίου το Σχολείον έκαμε μεγάλες προόδους»²⁸⁴. Βλέπουμε δηλαδή τα σχολεία του Χίλδνερ, να ευημερούν, σε αντίθεση με τα άλλα ιεραποστολικά. Η φθίνουσα πορεία γι' αυτόν άρχισε τη δεκαετία του 1880, και τα σχολεία έκλεισαν μετά το θάνατο του το 1883,

²⁸¹ Αντ. Σμυρναίος, *Προτεσταντικά σχολεία ...* ό.π., σελ. 140

²⁸² Δ. Ι. Πολέμης, *Ο Εραμιστής* 10 ,ό.π., σελ.21.

²⁸³ Δ. Ι. Πολέμης, ό.π.

²⁸⁴ Π. Θαναηλάκη, ό.π., σελ. 92.

ακολουθώντας την παρακμή της οικονομίας της Σύρου κατά την περίοδο 1880-1890²⁸⁵.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η οθωνική εποχή είναι μια εποχή που στον ελλαδικό χώρο εκδηλώνονται τα οικονομικά φαινόμενα που θα χαρακτηρίσουν τη μετάβασή του στη σύγχρονη εποχή, δηλαδή, σύνδεση με την ευρωπαϊκή αγορά, ανάπτυξη του εμπορικού ναυτικού, προσανατολισμός προς εμπορευματικές καλλιέργειες. Είναι μια εποχή που διατυπώνεται με τη μεγαλύτερη ένταση και καθαρότητα η ιδέα του εκσυγχρονισμού ως υιοθέτηση του δυτικού προτύπου, μια εποχή θεμελίωσης του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος. Τα διατάγματα του 1834, του 1836 και του 1837, που θεσμοθετήθηκαν κατά την περίοδο του Όθωνα, βάζουν τα θεμέλια ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα κυριαρχήσει στην Ελλάδα για έναν ολόκληρο αιώνα.

Η ανάπτυξη της παιδείας θεωρήθηκε από τους Ερμουπολίτες ως το κατεξοχήν εργαλείο προόδου, πεποίθηση που εκδηλώθηκε με την συμμετοχή στην οικονομική συνεισφορά και στον πολλαπλασιασμό των εκπαιδευτηρίων.

Οι κάτοικοι της Ερμούπολης γίνονται οι κύριοι φορείς οικονομικής υποστήριξης των πρωταρχικών θεσμικών λειτουργιών. Η διάθεση για δημιουργία σχολικού δικτύου, το ενδιαφέρον για τη γυναικεία εκπαίδευση, η επιλογή διδακτικού προσωπικού, τα προγράμματα και η εκπαιδευτική κατεύθυνση του Γυμνασίου, η ανοχή και η επιδοκιμασία στην προτεσταντική

²⁸⁵ Σιδ. Ζιώγου - Καραστεργίου, ό.π., σελ. 215.

εκπαίδευση, καταδεικνύουν μία πραγματικά πρωτοποριακή κοινωνία στην Ελλάδα της α΄ οθωνικής περιόδου.

Η σπουδαιότητα της ιδιαίτερης αυτής κοινωνίας δε στηρίζεται μόνο στην οικονομική σημασία αλλά στη γενικότερη στάση και ιδεολογία που εκφράζει. Ποια είναι πραγματικά η κινητήρια δύναμη και οι βαθύτερες αιτίες αυτής προσπάθειας; Η διερεύνηση της εκπαίδευσης σε συνάρτηση με την προέλευση και την καταγωγή των γονέων, την επαγγελματική τους ιδιότητα, την οικονομική τους κατάσταση και την κοινωνική τους θέση μας επιτρέπει να αιτιολογήσουμε την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης στη Σύρο.

Από τη μελέτη των στοιχείων προκύπτει ότι η πυραμιδική δομή του συριανού εκπαιδευτικού συστήματος κορυφωνόταν στο Γυμνάσιο. Ενδεχομένως οι γονείς έστρεφαν τα παιδιά τους προς ένα «βιωφελέστερο» προσανατολισμό, την ενασχόληση δηλαδή με το εμπόριο, τη ναυτιλία, βιομηχανία και τις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες. Η διδασκαλία των εμπορικών μαθημάτων και των ξένων γλωσσών, η απόρριψη της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, το κλείσιμο του μορφωτικού κύκλου στο Γυμνάσιο, αποτελούν ενδείξεις της στροφής προς το χρησιμοθηρικό βηματισμό του βίου, τις ιδεολογικές αντιλήψεις της κοινωνίας και το πόσο η εκπαίδευση ήταν σε αρμονία με τη φύση των συντελούμενων οικονομικών δραστηριοτήτων. Η τοπική κοινωνία προσπαθούσε να περισώσει τον πρακτικό προσανατολισμό και να αναπαράγει την ταξική διαφοροποίηση.

Οι Ερμουπολίτες σχεδίασαν και προώθησαν νέα εκπαιδευτικά σχήματα και βελτίωσαν τα παλιά. Πριν από το νόμο του 1834 για τη στοιχειώδη εκπαίδευση έθεσαν σε ενιαία βάση την εκπαίδευση των δύο φύλων. Το 1835 με έξοδα της δημοτικής αρχής η Ερμούπολη πρώτη και μόνη ανάμεσα στις άλλες

ελληνικές πόλεις διαφοροποιείται ιδρύοντας το τριετές Ανώτερο Σχολείο Κορασίων με σαφείς προθέσεις να λειτουργήσει ως πλήρες Ελληνικό. Το σχολείο αυτό επειδή υπήρξε το μόνο μη ιδιωτικό ίδρυμα για τη Μέση Εκπαίδευση των Ελληνίδων αποτελεί την προΐστορία της δημόσιας Μέσης Εκπαίδευσης θηλέων στην Ελλάδα. Το 1837, πάλι πρώτος από όλους τους άλλους δήμους της χώρας, ιδρύει και σχολείο για τα νήπια θήλεα. Έτσι πριν από τη λήξη της πρώτης δεκαετίας του ελεύθερου βίου του κράτους η Ερμούπολη της Σύρου με τα σχολεία θηλέων που διατηρεί και τα οποία καλύπτουν την προσχολική, πρωτοβάθμια και μέση εκπαίδευση, δεκαετίες πριν από τους άλλους δήμους και αρκετά χρόνια πριν από τα άλλα αστικά κέντρα εξαντλεί και κατακτά όλες τις εκπαιδευτικές δυνατότητες που η κοινωνία του 19^{ου} αιώνα αποδέχεται για την Ελληνίδα.

Όπως στην περίπτωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης για τα δύο φύλα οι Ερμούπολίτες προηγούνται του νόμου του 1834, έτσι και πάλι τρία χρόνια πριν από τη δημοσίευση του νόμου του 1836 για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση των αρρένων, προηγούνται με την ίδρυση του Γυμνασίου το 1833 στην πόλη τους. Θεωρείται στην ουσία το πρώτο σχολείο με την προσωνομία Γυμνάσιο στην ελεύθερη Ελλάδα.

Σχετικά με τη συμβολή του δήμου στην εκπαίδευση στην Ερμούπολη, αξίζει να επισημάνουμε, ότι αν και σε όλο το φάσμα των ανειλημμένων υποχρεώσεών τους οι δήμοι στην ηπειρωτική και υπόλοιπη νησιωτική Ελλάδα της οθωνικής περιόδου έδειξαν παθητική αδράνεια, ο δήμος της Ερμούπολης υπήρξε εξαίρεση στη γενική αυτή εικόνα. Στην Ερμούπολη τη φροντίδα για την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων είχαν αναλάβει οι Έφοροι,

καθώς οι δαπάνες για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ερμούπολης περιλαμβάνονταν στον ετήσιο προϋπολογισμό της δημοτικής αρχής, δεν παρατηρήθηκαν παρατυπίες και πολύμηνη καθυστέρηση, όπως συνέβαινε σε πολλές άλλες περιοχές του κράτους.

Ο μεγάλος αριθμός εκθέσεων που υπάρχει στο δήμο της Ερμούπολης από τις επιθεωρητικές επιτροπές, όπως επίσης έγγραφα που αναφέρονται σε παραλείψεις του προσωπικού για βελτίωση ή συμμόρφωση με ορισμένες προτάσεις της επιτροπής σε ανακρίσεις ή παρατυπίες στη λειτουργία των σχολείων, αποδεικνύουν ότι ο δήμος της Ερμούπολης έδειχνε ευαισθησία στα εκπαιδευτικά θέματα.

Πολλοί παράγοντες συντέλεσαν στη μακροχρόνια εκπαιδευτική παρουσία των προτεσταντών στη Σύρο. Ένας από αυτούς ήταν η οικονομική ευμάρεια στο νησί, που έκανε δυνατή την παροχή ιδιωτικής εκπαίδευσης, και συνεπώς τη διατήρηση των σχολείων τους. Ένας άλλος ήταν η πολιτιστική ποικιλία της Σύρου, αφού εκεί κατοικούσαν εύποροι έμποροι, ναυτικοί, ξένοι υπήκοοι, αλλά και ντόπιοι καθολικοί, και αυτό συντέλεσε στο να αναπτυχθεί μια πιο ανοικτή και φιλελεύθερη κοινωνία, περισσότερο δεκτική στα ξένα σχολεία και στις νέες ιδέες.

Το Φιλελληνικό Παιδαγωγείο, το προτεσταντικό εκπαιδευτικό ίδρυμα με τη μακροβιότερη παρουσία στο νησί, αποτέλεσε το εχέγγυο μιας ανοιχτής κοινωνίας, η οποία, επιδιώκοντας τον εκσυγχρονισμό της χρησιμοποίησε το προτεσταντικό εγχείρημα χωρίς να δημιουργήσει προτεσταντική κοινότητα. Η εσωτερική πυραμιδική δομή του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου βρισκόταν σε αντιστοιχία με την πυραμιδική δομή του συριανού εκπαιδευτικού συστήματος. Η εκπαίδευση στο ίδρυμα αυτό ολοκληρωνόταν στο Ελληνικό σχολείο, από το οποίο αποφοιτούσαν όσοι ήθελαν να

εργαστούν ως δάσκαλοι ή δασκάλες αλλά και όσοι ήθελαν να στραφούν προς τα πρακτικά ή και προς τα κατώτερης υπαλληλίας επαγγέλματα.

Καταληκτικά, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι αναδείχθηκαν οι συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώνονται μέσω των ιστορικών, οικονομικών και κοινωνικών δεδομένων οι ιδέες που σχετίζονται με την εκπαιδευτική λειτουργία και τη σχολική πράξη, τις μορφές τις οποίες προσλαμβάνουν, τις λειτουργίες που επιτελούν και τους φορείς που αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή της όλης διαδικασίας. Τόσο η πρωτοβάθμια όσο και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση αρρένων και θηλέων αποτέλεσαν ένα πεδίο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και μέριμνας της συριανής κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβούρης Σ.Ν., «Η Σύρος εις την νεοελληνική λογοτεχνίαν», Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τομ. Ε΄(1965 - 1966).
- Αγριαντώνη Χρ., *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1986.
- Αγριαντώνη Χρ.- Φενερλή Αγ., *Ερμούπολη - Σύρος, Ιστορικό Οδοιπορικό*, Ιολκός 1999.
- Αμπελάς Τιμ., *Ιστορία της νήσου Σύρου*, Ερμούπολις 1874.
- Αμπού Ε., *Η Ελλάδα του Όθωνος. Η σύγχρονη Ελλάδα*, εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976.
- Ανδρέου Απ., *Ιδιωτική Εκπαίδευση. Προσανατολισμός, διάρκειες και τομές (ιστορική προσέγγιση)*, Περιοδικό Θέσεις.
- Αντωνίου Δαυίδ, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, Τόμος Α΄, Ι.Α.Ε.Ν./ΓΓΝΓ, Αθήνα, 1987.
- Ασημάκης Ι., *Η Πορεία των σχέσεων Ελλάδος - Αγίας Έδρας 1820-1980. Από τη γαλλική προστασία έως τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων*, Θεσσαλονίκη, 2007.
- Βακαλόπουλος Α.π., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ιβ΄ έκδοση, Θεσσαλονίκη 1996.
- Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη, τόμος Στ΄ (1982).
- Βικέλας Δ., «Η ζωή μου», Αθήνα, 1908.
- Δασκαλάκης Απ., *Κείμενα-Πηγαί της ιστορίας της ελληνικής Επανάστασης, Τα περί παιδείας*, Αθήνα 1968, τεκμήριο αρ. 375.
- Δημαράς Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, 4η έκδοση, Αθήνα 1985.
- Δημαράς Κ.Θ., *Ελληνικός ρωμαντισμός*, Αθήνα, 1982.

- Δημαράς Αλ., *Ξένες επιδράσεις στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, τεύχος 2, Αθήνα 1978.
- Δημαράς Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (τεκμήρια ιστορίας)*, Τόμος Α΄, (1821-1894), Ερμής, Αθήνα 1990.
- Δρακάκης Ανδρ., *Ιστορία του οικισμού της Ερμούπολεως*, τ. Α-Β, Αθήνα 1979.
- Ευαγγελίδης Τρ., *Ιστορία του Κυβερνήτη Καποδίστρια και ως τα χρόνια του Όθωνα*, εκδ. «Λιβάνης», Αθήνα 1966.
- Ζιώγου - Καραστεργίου Σ., *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Ι.Α.Ε.Ν., Αθήνα 1986.
- Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ένα ευρωπαϊκό γεγονός, επιμέλεια -εισαγωγή: Πέτρος Πιζάνιας, Τρίτη έκδοση, εκδ. Κέδρος, Α.Ε., 2009.
- Θαναηλάκη Θ., *Αμερική και Προτεσταντισμός*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2005.
- Θεοτοκάς Ν. - Κοταρίδης Ν., *Η οικονομία της βίας, παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006.
- Θωμόπουλος Ι.Α., *Η ιστορική πορεία του Γυμνασίου Σύρου*, Εν Σύρω, 1962.
- Καιροφύλλας Κ., «Η Σχολή Χιλλ κατά το 1833», *Νέα Εστία*, τ.Η΄, 1931.
- Καλαφάτη Ε., *Τα σχολικά κτίρια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης 1821-1929. Από τις προδιαγραφές στον Προγραμματισμό*, [ΙΑΕΝ], Αθήνα 1988.
- Κανελλόπουλος Δ., «Η εκπαίδευση των θηλέων, η δράση της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας κατά τη μετοθωνική περίοδο και η ίδρυση του Αρσακείου Πατρών».
- Καρδάσης Β., *Σύρος, Σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου (1832-1857)*, Αθήνα 1987.
- Kolodny E., *Ερμούπολις - Σύρος. Γέννησις και εξέλιξις μιας ελληνικής νησιωτικής πόλεως*, Επετηρίδα της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, μτφ. Ν. Τσάγκας, ΕΕΚΜ 8 (1969-1970).

- Κοντονή Άννα, *Το Νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997.
- Κορδατζή - Πρασά Άννίτα, *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την καποδιστριακή περίοδο 1828 - 1832*, (Διδακτορική Διατριβή), Αθήνα, 1996.
- Κορρές Στ. Γ., *Τα κατά την ίδρυση του Γυμνασίου Σύρου*, Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, 2, (1962).
- Κοτέα Μαριάνθη, *Η συγκρότηση των Ελληνικών πόλεων 1828-1862*, Τετράδια Εργασίας Πάντειο αρ.33, Αθήνα 1999.
- Κούκου Ελ., *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία*, τ. Α΄, Αθήνα 1958.
- Κουλούρη Χρ., «Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19ου αιώνα», Αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό διδάσκαλο Βασίλειο Βλ. Σφυρόερα, Αθήνα 1992.
- Κουλούρη Χρ., «Φανατισμός, δογματισμός, συγκρότηση ταυτότητας. Μια προσέγγιση στον λόγο των σχολικών εγχειριδίων», Μνήμων 18, 1996.
- Κουτουξιάδου Αικ., *Εθνική Ευεργεσία και Νεοελληνική Εκπαίδευση (1830-1913)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2007.
- Κυκλαδικά Θέματα, έτος Γ΄, τεύχος 16-17, Αθήνα 1987.
- Λαμπράκη - Παγανού Αλ., *Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων κατά την Οθωνική περίοδο*. Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα, 1988.
- Λάππας Κ., *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα*, ΓΓΝΓ, Αθήνα 2004.
- Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, (ΟΕΣΒ), εν Αθήναις 1942.
- Μάουρερ Γ.Λ., *Ο ελληνικός λαός :Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία έως την 31 Ιουλίου 1834*, μετάφραση Ο. Ρομπάκη, Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1976.
- Μαυροσκούφης Δ., *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1821-1832*, Θεσσαλονίκη 1996.

- Μπαμπούνης Χ., *Η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή Περίοδο. Διοικητική οργάνωση και Εκπαιδευτική λειτουργία*, (Σύλλογος προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων), Αθήνα 1999.
- Μπελιά Ελ., *Η εκπαίδευσις εις τη Λακωνία και τη Μεσσηνία κατά την καποδιστριακήν περίοδον 1828-1832*, Γραφικά Τέχνα Χ. Παπούλια και Σία Ο., Αθήνα 1970.
- Μπίστης Λ., *Η οργάνωση του κράτους εις τας Κυκλάδας από του 1821-1845*, Κυκλαδικά θέματα, τεύχος 16-17.
- Μπουζάκης Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Παπαγεωργίου Στ., *Από το Γένος στο Έθνος, η θεμελίωση του Ελληνικού Έθνους 1821-1862*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.
- Παπαγεωργίου Σ. Ν., *Αμερικανοί Ιεραπόστολοι στην Ελλάδα*, εκδ. «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννινα 2001.
- Παπαδάκη Λ., *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Δωδώνη, Αθήνα, Γιάννινα 1992.
- Παχουνδάκης Σιδ., «*Η δημιουργία δημόσιας ταυτότητας των Ευαγγελικών στην Ελλάδα μέσω της παιδείας από το 1821 και μετά. Η σημασία της εκπαίδευσης και των εκδόσεων στους διαμαρτυρόμενους*».
- Πετρογιάννη Α., *Η Μέση εκπαίδευση κατά την Οθωνική περίοδο*, Διδακτορική Διατριβή, Γιοχάνεσμπουργκ, 2005.
- Petrooulos J. A., *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990.
- Petrooulos J.A., *Politics and statecraft in the kingdom of Greece, 1833-1843*, Πρίνστον 1968.
- Πετρόπουλος Ι.Α. και Α. Κουμαριανού, *Η θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους, Οθωνική περίοδος 1833-1843*, Αθήνα 1982.
- Πολέμης Δ., «*Τα Ελληνικά έντυπα του εν Μάλτα τυπογραφείου της αγγλικανικής ιεραποστολής*», περ. *Ο Εραμιστής*, τομ.8, 1970.
- Πολέμης Δ., «*Άγνωστα Μονόφυλλα των εν Σύρω μισσιοναρίων και ειδήσεις περί του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου*», *Ο Εραμιστής* 10, 1972.

- Πολέμης Δ., «Άγνωστα Μονόφυλλα των εν Σύρω μισσιοναρίων και ειδήσεις περί του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου», ο Εραμιστής, αρ. 55, τ.1, 1972.
- Πυργιωτάκης Γ., *Προβλήματα στην ιστορία της εκπαίδευσης των δασκάλων. Στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828-1878)*, εκδ. Χριστινάκης, Αθήνα 1981.
- Σβορώνος Ν.Γ, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1985.
- Σκοπετέα Έλλη, *Το Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα : Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1988.
- Σμυρναίος Αντ., *Προτεσταντικά σχολεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα: η περίπτωση του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου Σύρου (1830-1877)*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2002.
- Σμυρναίος Αντ., «Ο χρησιμοθηρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης στην Ερμούπολη (1830-1880): Η ιχνηλασία του μέσα από τις επιστολές του Νικόλαου Δραγούμη».
- Τερτσέτης Γ., *Άπαντα*, Αθήναι 1953.
- Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986.
- Φουρναράκη Ελ., *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών, Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*, Ένα Ανθολόγιο, (ΙΑΕΝ), Αθήνα 1987.
- Φουρναράκη Ελ., «Επάγγελμα: Δασκάλα. Η εκπαίδευση στα παρθεναγωγεία και η θέση τους στην ελληνική κοινωνία», εφημ. Καθημερινή, 2 Μαΐου 1999.
- Φραγκίδης Α., «Ιστορία της νήσου Σύρου», Αθήνα, 1975.
- Χούμης Ανδρ., «Συριανά παλαιά», Εφημερίδα Ήλιος.

ΠΗΓΕΣ

ΑΡΧΕΙΑ

Γενικά αρχεία του Κράτους

Ελληνικό, Λογοτεχνικό και Ιστορικό αρχείο (ΕΛΙΑ)

Εθνική Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Ελλάδα

Ιστορικό Αρχείο Σύρου

ΈΝΤΥΠΑ

Εθνική Εφημερίς, Ιούνιος 1832.

Εφημερίδα Αίολος, Φεβρουάριος 1845.

Εφημερίδα Αίολος, Μάρτιος 1853.

Εφημερίδα Αίολος, Σεπτέμβριος 1854.

Εφημερίδα Ερμής, Δεκέμβριος 1837.

Εφημερίδα Ερμής, Φεβρουάριος 1843.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Μάρτιος 1834.